

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЕМСЬКА ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 657.6:657.42:658.14

ДИСЕРТАЦІЯ

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА КОНТРОЛЬ РЕЗЕРВІВ КАПІТАЛУ
ПІДПРИЄМСТВ**

071 – Облік і оподаткування

07 – Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ / Ю.В. Демська /

Науковий керівник Пилипенко Любомир Миколайович, д.е.н., професор.

Львів – 2022

АНОТАЦІЯ

Демська Ю.В. Бухгалтерський облік та контроль резервів капіталу підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 071 – Облік і оподаткування. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2022.

Важливою складовою забезпечення управління підприємством є інформація про його фінансово-майновий стан, яка використовується при прийнятті багатьох управлінських рішень фінансового характеру. Однією з важливих характеристик фінансово-майнового стану підприємства є його спроможність виконувати свої зобов'язання перед контрагентами та продовжувати свою діяльність необмежену кількість звітних періодів. В сучасних умовах господарювання підприємницька діяльність, що не завжди здійснюється за сприятливих і визначених економічних, соціально-політичних та екологічних умов, наражається на небезпеку виникнення непередбачених витрат і збитків. Для забезпечення стійкості діяльності підприємств за таких невизначених умов використовують різні механізми й інструменти, найпоширенішим серед яких є резервування.

Резерви, які створюють в системі бухгалтерського обліку (резерв сумнівних боргів, резервний капітал, резерви майбутніх витрат), називають резервами капіталу, оскільки їхня основна функція полягає у захисті капіталу від редукації, підтримці економічного потенціалу підприємства та забезпеченні фінансово-економічних умов провадженні його діяльності у періоди невизначеності.

Дисертаційна робота спрямована на вдосконалення теоретико-методичних засад та розробку практичних рекомендацій з обліку і контролю резервів капіталу.

Об'єктом дослідження є резерви капіталу підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно-методичних і практичних аспектів обліку та контролю операцій з формування та використання резервів капіталу підприємств.

У процесі виконання дослідження використовувалися такі основні методи як: аналіз, синтез, групування, порівняння, опис, узагальнення, конкретизація, індукція та дедукція, історично-еволюційний аналіз, абстрактно-логічний, причинно-наслідкових зв'язків тощо.

У вступі обгрунтовано актуальність обраної теми дослідження, сформульовано його мету та завдання, описано наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів виконаної дисертаційної роботи.

У першому розділі **«Теоретичні основи обліку резервів капіталу»** розглянуто історико-теоретичні та наукові аспекти резервів як об'єкта бухгалтерського обліку. Досліджено питання формування резервів та методології їх бухгалтерського обліку з погляду класичних бухгалтерських (зокрема, балансових) теорій. Проведено аналіз сутності поняття резервів, їхнього взаємозв'язку та відмінностей з іншими (подібними) бухгалтерськими категоріями, а також місця і ролі в обліково-економічній системі підприємств. Резерви капіталу визначено як об'єкти бухгалтерського обліку, які втілюють запаси капіталу підприємства, призначені для покриття в майбутньому можливих непередбачуваних витрат, збитків чи виплат контрагентам.

Узагальнено підходи до класифікації резервів капіталу підприємств з виділенням п'яти ознак: 1) за обов'язковістю формування (обов'язкові та необов'язкові (факультативні) резерви); 2) за регламентованістю законодавчо-нормативним документами (регламентовані та нерегламентовані резерви); 3) за призначенням (статутні, оціночні та резерви майбутніх витрат); 4) за об'єктом (предметом) резервування (резервний капітал, резерв сумнівних боргів, резерв на виплату відпусток, резерв на додаткове пенсійне забезпечення, резерв виконання гарантійних зобов'язань, резерв на реструктуризацію, резерв для обтяжливих контрактів, резерв на моральний (технологічний) знос основного капіталу, резерв покриття витрат на відновлення природного середовища тощо); 5) за джерелами формування (резерви, сформовані за рахунок прибутку,

та резерви, сформовані за рахунок витрат (собівартості)). Виокремлено додаткову ознаку класифікації резервів капіталу – за ідентифікованістю ризиків, для управління якими резерви сформовані. Розмежування резервів під ідентифіковані та неідентифіковані ризики в подальшому використано при обґрунтуванні підходів до їх оцінювання в бухгалтерському обліку.

Аргументовано, що призначення резервів капіталу в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності обумовлене виконанням ними щонайменше чотирьох функцій – захисної, інструмента ризик-менеджменту, регулятивної та інвестиційно-стимулювальної. Ці функції дають змогу не лише відрізнити резерви капіталу від інших видів економічних резервів підприємств, але й є передумовою для обґрунтування напрямів удосконалення і розвитку методики й організації їх бухгалтерського обліку та контролю.

За результатами аналізу законодавчо-нормативних документів, які регламентують формування, списання та обліково-звітну репрезентацію резервів капіталу підприємств встановлено існування імперативів трьох рівнів: міжнародного (Міжнародні стандарти фінансової звітності (далі МСФЗ) та Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (далі МСБО); національного (закони України, Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (далі НП(С)БО) та інші нормативно-правові документи, затверджені здебільшого Міністерством фінансів України); рівень підприємства (установчі документи, розпорядчі документи про затвердження облікової політики та інших управлінських політик підприємства тощо). Опрацювання переліку цих документів засвідчило доцільність їхньої класифікації за призначенням на документи імперативно-організаційного, нормативно-методологічного та інструктивно-методичного регулювання.

У другому розділі «**Організаційні та методичні засади бухгалтерського обліку резервів капіталу**» обґрунтовано прикладні підходи до формування облікової політики щодо резервів капіталу підприємств, сформульовано її складові та елементи, а також визначено посадових осіб, до компетенцій яких належить прийняття рішень щодо формування та списання резервів капіталу підприємства за їхніми видами. Сформульовані пропозиції з удосконалення

облікової політики щодо резервів капіталу підприємств (складові, елементи та відповідальні особи) дають змогу впорядкувати організацію їх використання й методику бухгалтерського обліку.

Досліджено теоретичні і практичні аспекти визнання й оцінювання резервів капіталу в бухгалтерському обліку та встановлено, що умови та критерії доцільності та необхідності визнання резервів капіталу в бухгалтерському обліку переважно залежать від певних ризиків підприємств, для управління якими ці резерви формують.

Проведено аналіз методології бухгалтерського обліку резервів капіталу за національною та міжнародною системами його стандартизації, та критеріїв і умов їхнього визнання та списання. На основі проведеного аналізу виділено три підходи до оцінювання резервів капіталу – за приписами законодавства, з урахуванням минулих подій і витрат, відповідно до фінансової політики підприємства. Водночас аргументовано, що застосування принципу історичної собівартості для оцінювання оптимальної величини резервів капіталу не завжди можливе, з огляду на майбутній вектор спрямування їхнього призначення та невизначеність, пов'язану з цим.

Базуючись на пропозиціях науковців та вимогах законодавчо-нормативних документів, розроблено чи адаптовано низку відповідних форм первинного обліку резервів капіталу підприємств, а саме: Розрахунок обсягів формування та використання резервного капіталу; Розрахунок обсягів формування та використання резерву сумнівних боргів; Розрахунок обсягів формування та використання забезпечень на виплату відпусток; Розрахунок обсягів сформованих та використаних резервів на додаткове пенсійне забезпечення; Розрахунок обсягів сформованих та використаних гарантійних резервів; Розрахунок обсягів сформованих та використаних резервів під реструктуризацію; Розрахунок обсягів сформованих та використаних резервів під обтяжливі контракти; а також форму облікового реєстру – Відомості обліку резервів капіталу. Необхідність розроблення спеціальних форм первинних документів з обліку резервів капіталу аргументована потребою впорядкування технологічного етапу бухгалтерського обліку, на якому фактично відбувається

визнання й оцінювання цього облікового об'єкта, а доцільність імперативного затвердження цих форм документів – забезпеченням їх юридичної сили.

У третьому розділі **«Концептуально-методичні основи та інструментарій контролю резервів капіталу підприємства»** досліджено місце контролю резервів капіталу підприємства в класифікації фінансового контролю та функції контролю резервів капіталу. Обґрунтовано, що контроль резервів капіталу виконує такі функції: превентивну (профілактичну, попереджувальну, захисну), що полягає в оцінюванні оптимальності затверджених нормативів резервів; інформаційну (пізнавальну, комунікативну), яка забезпечує об'єктивність інформування стейкхолдерів про реальний стан резервів капіталу на підприємстві; коригувальну (регулюючу), яка проявляється у виконанні коригувальних дій за результатами проведення контролю; мобілізуючу, що передбачає акумулювання й узагальнення досвіду здійснення контролю резервів капіталу; виховну, що полягає у формуванні певної культури щодо резервів капіталу в управлінському й обліково-фінансовому середовищі підприємства.

Відповідно до сутності, призначення і функцій контролю резервів капіталу його метою визначено встановлення відповідності обсягу та структури сформованих на підприємстві резервів капіталу їхнім нормативним показникам, величина яких забезпечує спроможність підприємства протистояти негативним явищам і процесам діяльності, покривати заподіяні ними збитки чи втрати. У контексті досягнення мети сформульовано основні завдання контролю резервів капіталу підприємства та встановлено їхню відповідність функціям цього контролю.

На основі застосування системного підходу до дослідження контролю резервів капіталу підприємства виокремлено його суб'єкти (органи державного та муніципального контролю, органи незалежного контролю та органи громадського контролю) та основні об'єкти відповідно до них.

На основі дослідження теоретичних і практичних аспектів здійснення фінансового контролю сформовано організаційно-методичний інструментарій контролю резервів капіталу як сукупність контрольних дій, що їх виконують

суб'єкти цього контролю з використанням визначених методів контролю відповідно до форм його реалізації. Визначено регулятивні впливи, які доцільно виконати для усунення відхилень, виявлених за результатами контролю резервів капіталу підприємств. Застосувавши загальнонауковий метод дедукції, обґрунтовано послідовність методики здійснення внутрішнього контролю резервів капіталу підприємств, що охоплює десять завдань, об'єднаних у три етапи – організаційно-підготовчий, дослідний (методичний), результативно-узагальнюючий.

Висновки до дисертації охоплюють узагальнені результати дослідження та рекомендації щодо їх практичного застосування. Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її результати дають змогу детальніше розуміти бухгалтерський облік та контроль операцій з резервами капіталу на підприємствах.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості використання науково-прикладних результатів дослідження, запропонованих у дисертації в діяльність підприємств України. Практична значущість отриманих результатів підтверджена їх використанням при виконанні науково-дослідних робіт кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка», а також у навчальному процесі цього університету та у діяльності підприємств.

Ключові слова: резерви капіталу, резервний капітал, резерв сумнівних боргів, забезпечення майбутніх витрат і платежів, резерви капіталу, облікова політика, бухгалтерський облік, фінансова звітність, контроль.

ANNOTATION

Demska Yu. V. Accounting and control of enterprises capital reserves. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript. The dissertation on competition for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 071 – Accounting and Taxation. – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2022.

An important component of ensuring the management of the enterprise is information about its financial and property status, which is used in making many management decisions of a financial nature. One of the important characteristics of the financial and property condition of the enterprise is its ability to fulfill its obligations to counterparties and to continue its activities for an unlimited number of reporting periods. In modern business conditions, entrepreneurial activity, which is not always carried out under favorable and defined economic, socio-political and environmental conditions, is exposed to the risk of unforeseen costs and losses.

Various mechanisms and tools are used to ensure the sustainability of enterprises under such uncertain conditions, the most common of which is redundancy.

Reserves that are created in the accounting system (reserve for doubtful debts, reserve capital, reserves for future expenses) are called capital reserves, as their main function is to protect capital from reduction, maintain the economic potential of the enterprise and provide financial and economic conditions for its activities in periods of uncertainty.

The dissertation is aimed at improving the theoretical and methodological principles and developing practical recommendations for accounting and control of capital reserves.

The object of research is the capital reserves of enterprises.

The subject of research is a set of theoretical, organizational, methodological and practical aspects of accounting and control of operations for the formation and use of capital reserves of enterprises.

In the process of research, such basic methods as analysis, synthesis, grouping, comparison, generalization, induction and deduction, etc. were used.

The introduction substantiates the relevance of the chosen research topic, formulates its purpose and objectives, describes the scientific novelty and practical significance of the obtained results of the dissertation work.

The first section “**Theoretical foundations of capital reserves**” discusses the historical, theoretical and scientific aspects of reserves as an object of accounting. The issue of formation of reserves and methodology of their accounting from the

point of view of classical accounting (in particular, balance sheet) theories is investigated. An analysis of the essence of the concept of reserves, their relationship and differences with other (similar) accounting categories, as well as the place and role in the accounting and economic system of enterprises. Capital reserves are defined as objects of accounting that embody the company's capital reserves, intended to cover possible unforeseen costs, losses or payments to counterparties in the future.

The approaches to the classification of capital reserves of enterprises are generalized with the allocation of five features: 1) in accordance with the mandatory formation (mandatory and optional (optional) reserves); 2) in accordance with the regulations of legislative and regulatory documents (regulated and unregulated reserves); 3) according to the purpose (statutory, estimated and reserves for future expenses); 4) by object (subject) of reservation (reserve capital, reserve of doubtful debts, reserve for payment of vacations, reserve for additional pension provision, reserve for fulfillment of guarantee obligations, reserve for restructuring, reserve for burdensome contracts, reserve for burdensome, technological reserve); 5) by sources of formation (reserves formed at the expense of profit, and reserves formed at the expense of outlays (cost)). An additional feature of the classification of capital reserves is identified – in accordance with the identification of risks for the management of which reserves are formed. The delineation of reserves for identified and unidentified risks was subsequently used to justify approaches to their assessment in accounting.

It is argued that the allocation of capital reserves in the system of accounting and financial reporting is due to their performance of at least four functions – protective, risk management tool, regulatory and investment incentives. These functions make it possible not only to distinguish capital reserves from other types of economic reserves of enterprises, but also are a prerequisite for justifying areas of improvement and development of methods and organization of their accounting and control.

According to the results of the analysis of legislative and regulatory documents regulating the formation, write-off and accounting and reporting representation of

capital reserves of enterprises, the existence of imperatives of three levels – international (IFRS and IAS), national (laws of Ukraine, national accounting regulations (standards) and other normative legal documents approved mainly by the Ministry of Finance of Ukraine) and enterprise level (constituent documents, administrative documents on approval of accounting policy and other management policies of the enterprise etc.). Elaboration of the list of these documents proved the expediency of their classification according to the purpose of the documents of imperative-organizational, normative-methodological and instructive-methodical regulation.

The second section **“Organizational and methodological principles of accounting for capital reserves”** substantiates the applied approaches to the formation of accounting policy for capital reserves of enterprises, formulates its components and elements, as well as identifies officials whose competences include decision-making on formation and write-off of capital reserves according to their types. The formulated proposals for improving the accounting policy for capital reserves of enterprises (components, elements and responsible persons) make it possible to streamline the organization of their use and methods of accounting.

Theoretical and practical aspects of recognition and valuation of capital reserves in accounting are studied and it is established that the conditions and criteria of expediency and necessity of recognition of capital reserves in accounting mainly depend on certain risks of enterprises for management of which these reserves are formed.

An analysis of the methodology of accounting for capital reserves according to national and international systems of its standardization, and the criteria and conditions of their recognition and write-off. Based on the analysis, three approaches to the assessment of capital reserves are identified – according to the requirements of the legislation, taking into account past events and costs, in accordance with the financial policy of the enterprise. At the same time, it is argued that the application of the principle of historical cost to estimate the optimal size of capital reserves is not always possible, given the future vector of their direction and the uncertainty associated with it.

Based on the proposals of scientists and the requirements of legislative and regulatory documents, developed or adapted a number of appropriate forms of primary accounting of capital reserves of enterprises, namely: Calculation of the volume of formation and use of reserve capital; Calculation of the volume of formation and use of the reserve for doubtful debts; Calculation of the volume of formation and use of collateral for the payout of leave; Calculation of the amount of formed and used reserves for supplementary pension provision; Calculation of volumes of formed and used guarantee reserves; Calculation of the volume of formed and used reserves for restructuring; Calculation of the volume of formed and used reserves for onerous contracts; as well as the form of the accounting register - Information on the accounting of capital reserves. The need to develop special forms of primary documents for accounting of capital reserves is justified by the need to streamline the technological stage of accounting, which actually recognizes and evaluates this accounting object, and the expediency of imperative approval of these forms of documents – ensuring their legal force.

The third section **“Conceptual and methodological bases and tools for controlling the company's capital reserves”** explores the place of control of capital reserves of enterprises in the classification of financial control and control functions of capital reserves. It is substantiated that the control of capital reserves performs the following functions: preventive (preventive, precautionary, protective), which consists in assessing the optimality of the approved reserve requirements; informational (cognitive, communicative), which ensures the objectivity of informing stakeholders about the real state of capital reserves in the enterprise; corrective (regulatory), which is manifested in the implementation of corrective actions based on the results of control; mobilizing, which involves the accumulation and generalization of experience in controlling capital reserves; educational, which consists in the formation of a certain culture of capital reserves in the management and accounting and financial environment of the enterprise.

In accordance with the nature, purpose and functions of control of capital reserves, its purpose is to establish compliance with the volume and structure of capital reserves formed at the enterprise to their regulatory indicators, the value of

which ensures the company's ability to resist negative phenomena and processes, cover losses or shortages. In the context of achieving the goal, the main objectives of the control of capital reserves of the enterprise are formulated and their compliance with the functions of this control is established.

Based on the application of a systematic approach to the study of control of capital reserves of the enterprise, its subjects (state and municipal control bodies, independent control bodies and public control bodies) and the main objects according to them are singled out.

Based on the study of theoretical and practical aspects of financial control, organizational and methodological tools for controlling capital reserves are formed as a set of control actions performed by the subjects of this control using certain control methods in accordance with the forms of its implementation. The regulatory influences which it is expedient to execute for elimination of the deviations revealed by results of control of capital reserves of the enterprises are defined. Applying the general scientific method of deduction, the sequence of methods of internal control of capital reserves of enterprises is substantiated, covering ten tasks, combined into three stages – organizational and preparatory, research (methodological), resultant and generalizing.

Conclusions to the dissertation cover the generalized results of the research and recommendations for their practical application. The theoretical significance of the work is that its results make it possible to understand in more detail the accounting and control of operations with capital reserves in enterprises.

The practical significance of the obtained research results lies in the possibility of using scientific and applied research results proposed in the dissertation in the activities of enterprises of Ukraine. The practical significance of the obtained results is confirmed by their use in the research work of the Department of Accounting and Analysis of the Lviv Polytechnic National University, as well as in the educational process of this university and in the activities of enterprises.

Key words: capital reserves, reserve capital, doubtful debt reserve, securing future expenses and payments, capital reserves, accounting policy, accounting, financial reporting, control.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1.1. Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Демська, Ю.В. (2020). Теоретичні та організаційні аспекти внутрішнього контролю резервів капіталу підприємств. *Міжнародний збірник наукових праць «Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу»*. Житомир. Випуск 2(46). С.18-24.

2. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2020). Вплив облікової політики щодо фінансових активів на фінансово-майновий стан і результати діяльності компаній. *Приазовський економічний вісник*. Запоріжжя. № 1 (18). С. 300-305. (Особистий внесок автора: досліджено сутність фінансових активів в нормативному регулюванні їхнього обліку).

3. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2019). Організація і методика оцінювання резервів капіталу в бухгалтерському обліку. *Журнал «Облік і фінанси»*. Київ. №1 (83). С. 63-70. (Особистий внесок автора: визначено підходи до оцінювання резервів капіталу).

4. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2018). Концептуально-теоретичні основи бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів підприємства. *Збірник наукових праць «Економічний простір»*. Дніпро. №134. С. 195-205. (Особистий внесок автора: визначено вплив амортизації та зносу необоротних активів на фінансові результати підприємств).

5. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2014). Первинний облік резервів на підприємствах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Львів. №794. С.158 -163. (Особистий внесок автора: досліджено первинні документи для відображення операцій з резервами капіталу).

6. Демська, Ю.В. (2014). Аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання обліку резервів підприємства. *Збірник наукових праць «Економічний простір»*. Дніпропетровськ. №84. С. 139-149.

7. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2013). Вплив регулюючих статей на формат фінансової звітності. *Науковий журнал «Бізнес Інформ»*. Харків. № 1 (420). С. 261-265. (Особистий внесок автора: визначено вплив регулюючих статей на фінансові результати підприємств).

8. *Пікуш, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2012). Принципи формування резервів у системах бухгалтерського обліку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Львів. № 721. С. 211-215. (Особистий внесок автора: досліджено історичні етапи розвитку резервів).

9. *Пікуш, Ю. В., Пилипенко, Л.М. (2012) Сутність і класифікація резервів підприємства з метою їх бухгалтерського обліку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Львів. № 727. С. 280-285. (Особистий внесок автора: проаналізовано сутність і класифікацію резервів).

1.2. Публікації у періодичних наукових виданнях інших держав

10. Demska, Y. (2021). Peculiarities of formation of accounting policy regarding reserves of capital of enterprises. *European Journal of Economics and Management*. Volume 7, Issue 2. P.36-42.

11. Demska, Y. V., Pylypenko L. M. (2013) Income as an accounting evaluation of company operating efficiency. *Annales. Universitatis Mariae Curie-Sklodovska*. № 4. P. 105-111. (Особистий внесок автора: досліджено підходи до захисту капіталу підприємства).

2. Опубліковані праці апробаційного характеру

12. Демська, Ю.В., 2021. Роль професійного судження при формуванні резервів капіталу на підприємстві. *Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації»*. Полтава, Україна, 8 лютого 2021 р. Полтава: ЦФЕНД.

13. Демська, Ю.В., 2020. Доцільність формування резервів капіталу з метою зниження податкового навантаження на підприємство. *Тези доповідей XVIII Всеукраїнської наукової конференції присвяченої пам'яті д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна «Розвиток системи*

обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація». Київ, Україна, 26 березня 2020 р. Київ: НАСОА.

14. Демська, Ю.В., 2019. Роль резервів капіталу в управлінні ризиками підприємства. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства»*. Львів, Україна, 24-26 жовтня 2019 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

15. Демська, Ю.В., Пилипенко Л.М., 2019. Організаційні основи внутрішнього контролю резервів капіталу. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Розвиток інтегрованої звітності підприємств»*. – Житомир, Україна, 4-5 жовтня 2019 р. Житомир: Житомирська політехніка. (Особистий внесок автора: визначено підходи до організації внутрішнього контролю резервів капіталу).

16. Демська, Ю.В., 2019. Актуальні проблеми обліку резервів капіталу. *Тези доповідей 7 Міжнародної науково-практичної конференції: «Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції»*. Одеса, Україна, 23 травня 2019 р. Харків: «Діса плюс».

17. Демська, Ю.В., 2018. Особливості формування та визнання в бухгалтерському обліку резерву майбутніх витрат. *Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації»*. Львів, Україна, 17-18 травня 2018 р. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету.

18. Демська, Ю.В., 2018. Визнання та оцінювання резерву сумнівних боргів. *Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці»*. Ужгород, Україна, 18-19 квітня 2018 р. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла».

19. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М., 2017. Підходи до оцінювання резерву на моральний (технологічний) знос основного капіталу компаній. *Тези доповідей XV Всеукраїнської наукової конференції присвяченої 30-річчю*

кафедри бухгалтерського обліку та пам'яті д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація». Київ, Україна, 24 березня 2017 р. Київ: НАСОА. (Особистий внесок автора: визначено підходи до оцінювання резерву на моральний (технологічний) знос).

20. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М., 2015. Оцінка резервів у бухгалтерському обліку. *Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Облік, аналіз і контроль в системі управління суб'єктами економіки»*. Львів, Україна, 15-16 жовтня 2015 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: досліджено підходи до оцінювання резервів у бухгалтерському обліку).

21. Демська, Ю.В., 2014. Нормативно-правове забезпечення обліку резервів підприємства. *Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Розвиток України очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти»*. Харків, Україна, 28 березня 2014 р. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

22. Demska, Y. Pylypenko, L., 2013. Normative legal regulation of forming and accounting reserves of the enterprise. *Матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених EM-2013*. Львів, Україна, 21–23 листопада 2013. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: проаналізовано нормативно-правове регулювання резервів капіталу на підприємствах).

23. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М., 2013. Класифікація резервів в бухгалтерському обліку. *Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку»*. Вінниця, Україна, 3-4 жовтня 2013 р. Вінниця: Вінницький національний аграрний університет. (Особистий внесок автора: досліджено сутність і класифікацію резервів у бухгалтерському обліку).

24. Демська, Ю.В., 2013. Проблеми відображення регулятивних статей у фінансовій звітності. *Тези доповідей IX Міжнародної науково-практичної*

конференції «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація». Київ, Україна, 29 березня 2013 р. Київ: НАСОА.

25. *Пікуш, Ю. В., Пилипенко, Л.М., 2012. Вплив регулятивів на об'єктивність бухгалтерського балансу. *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку»*. Вінниця, Україна, 27 вересня 2012 р. Вінниця: Вінницький національний аграрний університет. (Особистий внесок автора: визначено вплив регулятивів на формування бухгалтерського балансу).

26. *Пікуш, Ю.В., Пилипенко, Л.М., 2012. Резерви, забезпечення, регулятиви та фонди: проблеми термінології понять. *Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством»*. Луцьк, Україна 25 травня 2012 р. Луцьк: РВВ Луцького національного технічного університету. (Особистий внесок автора: проаналізовано сутність понять резерви, фонди, забезпечення).

* Прізвище Пікуш змінено на Демська у зв'язку з одруженням

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ РЕЗЕРВІВ КАПІТАЛУ	27
1.1. Резерви як об'єкт бухгалтерського обліку та їхня еволюція	27
1.2. Класифікація резервів у бухгалтерському обліку та їхні функції у забезпеченні стійкості капіталу	44
1.3. Аналіз нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку резервів капіталу	62
Висновки до розділу 1	70
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РЕЗЕРВІВ КАПІТАЛУ	73
2.1. Особливості формування облікової політики щодо резервів капіталу підприємств	77
2.2. Концептуально-методичні підходи до визнання й оцінювання резервів в системі бухгалтерського обліку	83
2.3. Організаційно-методичні підходи до первинного, синтетичного та аналітичного обліку резервів капіталу	103
2.4. Узагальнення інформації про резерви капіталу у звітності підприємства	123
Висновки до розділу 2	131
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ КОНТРОЛЮ РЕЗЕРВІВ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	134
3.1. Концептуально-методичні основи контролю резервів капіталу підприємства	134
3.2. Організаційно-методичний інструментарій контролю резервів капіталу підприємства	150
Висновки до розділу 3	171
ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	177
ДОДАТКИ	200

ВСТУП

Актуальність теми. Важливою складовою забезпечення управління підприємством є інформація про його фінансово-майновий стан, яка використовується при прийнятті багатьох управлінських рішень фінансового характеру. Однією з важливих характеристик фінансово-майнового стану підприємства є його спроможність виконувати свої зобов'язання перед контрагентами та продовжувати свою діяльність необмежену кількість звітних періодів. В сучасних умовах господарювання підприємницька діяльність, що не завжди здійснюється за сприятливих і визначених економічних, соціально-політичних та екологічних умов, наражається на небезпеку виникнення непередбачених витрат і збитків. Для забезпечення стійкості діяльності підприємств за таких невизначених умов використовують різні механізми й інструменти, найпоширенішим серед яких є резервування. Особливої актуальності механізм резервування набуває за умов тривалих фінансово-економічних та пандемічних криз, оскільки присутність резервів у балансі підприємства характеризує потенціал його фінансово-майнового стану щодо збереження капіталу та можливості в подальшому проводити свою діяльність. Наявність у фінансовій звітності підприємств інформації про резерви капіталу важлива для інвесторів, кредиторів, акціонерів, адже свідчить про можливість підприємства мінімізувати вплив непередбачуваних подій на його діяльність та адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Однак, як свідчить аналіз фінансової звітності найбільших українських підприємств, їхнє керівництво недооцінює резерви як інструмент управління капіталом та забезпечення стійкості функціонування.

Проблемам теорії та практики, методики й організації формування і використання резервів присвячено чимало праць українських та чужоземних науковців. Питання бухгалтерського обліку резервів досліджено в роботах таких українських вчених, як: Верига Ю. А., Воськало Н. М., Дячек С. М., Загородній А. Г., Козлова М. О., Крупка Я. Д., Курах А. І., Легенчук С. Ф., Лемішовська О. С.,

Нагорна І. В., Орищенко М. М., Пархомчук О. О., Ткач В. І., Терещенко В. С., Яремко І. Й. та інші. У працях вказаних науковців розглядались проблеми термінології та класифікації резервів, доцільності їхнього створення на підприємствах, методики відображення резервів у бухгалтерському обліку та подання інформації про них у фінансовій звітності, контролю за процесом резервування тощо. Значний внесок у вирішення цієї проблематики зробили також чужоземні вчені Бетге Й, Кошкін І. О., Нечитайло О. І., Соколов Я. В. та інші. Незважаючи на значну кількість досліджень, які присвячені проблематиці резервування, чимало питань методики бухгалтерського обліку і контролю формування та списання резервів капіталу, а також представлення інформації про них у бухгалтерській звітності, залишаються невирішеними.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до основних напрямків наукових досліджень кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка». Наукові результати дослідження використані у процесі виконання науково-дослідних тем кафедри обліку та аналізу: «Розвиток концептуальних і методологічних засад системи бухгалтерського обліку» (номер державної реєстрації 0115U004217), при розробленні якої автором удосконалено визначення резервів капіталу підприємства як об'єкта бухгалтерського обліку, а також розвинуто класифікацію резервів капіталу підприємств (акт про впровадження від 24.05.2022 р.); «Система обліку і звітності як інструментарій управління підприємством» (номер державної реєстрації 0115U004216), де автором запропоновано підходи до формування облікової політики щодо резервів капіталу, сформульовано за кожним видом резервів капіталу умови та критерії визнання, розроблено форми первинних документів для оформлення операцій з формування та використання резервів капіталу на підприємстві (акт про впровадження від 24.05.2022 р.); «Концептуальний базис адаптивного формату фінансової звітності компаній та оцінно-аналітичні засади її опрацювання» (номер державної реєстрації 0112U001220), при виконанні якої автором з урахуванням методологічних положень систем стандартизації бухгалтерського обліку обґрунтовано вплив регулюючих статей на формат

фінансової звітності (акт про впровадження від 24.05.2022 р.). Виконанню наукових досліджень за темою дисертації сприяла участь дисертанта у програмах міжнародної академічної мобільності, а саме: у програмі Польського національного агентства з питань академічного обміну PROM у Вроцлавському економічному університеті (Польща, 17.06.2019-21.06.2019); у програмі мобільності докторантів DocHub проекту Erasmus+ «Структуризація співпраці щодо аспірантських досліджень, навчання універсальних навичок та академічного письма на регіональному рівні України» в університеті Тампере (Фінляндія, 19.08.2019-30.08.2019).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних і організаційно-методичних аспектів та практичних рекомендацій щодо удосконалення бухгалтерського обліку та контролю операцій з резервами капіталу на підприємствах. Для досягнення мети дослідження в роботі поставлено наступні завдання:

- дослідити сутність резервів капіталу підприємства;
- встановити види резервів капіталу підприємств та провести їхню класифікацію;
- дослідити функції резервів капіталу підприємств і провести їхню класифікацію;
- визначити підходи до формування облікової політики щодо резервів капіталу підприємств;
- обґрунтувати підходи до визнання резервів капіталу в бухгалтерському обліку;
- дослідити підходи до оцінювання резервів капіталу підприємств;
- розробити форми документів для первинного обліку резервів капіталу підприємств;
- проаналізувати теоретичні основи контролю резервів капіталу, сформулювати його мету, завдання, функції, визначити його суб'єктів та об'єкти, виробити методичний інструментарій здійснення цього контролю.

Об'єктом дослідження є бухгалтерський облік та контроль резервів капіталу суб'єктів господарювання в Україні.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно-методичних і практичних аспектів обліку та контролю операцій з формування та використання резервів капіталу.

Методи дослідження. Для досягнення сформульованої мети і вирішення поставлених завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження, а саме: аналіз, синтез, групування, порівняння та узагальнення – для уточнення категоріального апарату (усі розділи дисертації); історично-еволюційного аналізу – для дослідження загальних тенденцій розвитку резервів капіталу; дедукції та системного підходу – для обґрунтування концептуально-теоретичних та прикладних засад системи контролю резервів капіталу; узагальнення та дедукції – для удосконалення класифікації резервів капіталу; спостереження – для вивчення стану методики обліку і контролю резервів капіталу; групування – для опрацювання аналітичної інформації; абстрактно-логічний, причинно-наслідкових зв'язків, опису, конкретизації, формалізації – для визначення інформаційних потреб користувачів щодо обліку і контролю резервів капіталу та надання теоретичних і практичних висновків і узагальнень; діалектичний, систематизації, узагальнення – для розробки рекомендацій із удосконалення організації та методики обліку та контролю резервів капіталу.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є наукова, інформаційно-довідкова, навчально-методична література українських і чужоземних авторів, монографії, наукові праці та статті, матеріали науково-практичних конференцій, періодичні видання, електронні ресурси, фінансова звітність та інші обліково-фінансові дані досліджуваних підприємств, законодавчо-нормативні акти України, Міжнародні стандарти фінансової звітності, національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та вирішенні комплексу проблемних організаційно-методичних питань, пов'язаних з удосконаленням бухгалтерського обліку та контролю операцій з резервами капіталу підприємства. У процесі дослідження отримано наступні результати, яким характерна наукова новизна:

удосконалено:

– визначення резервів капіталу підприємства, яке дає змогу вирізнити цей вид резервів з-поміж інших резервів підприємств та відображає їхнє основне призначення;

– класифікацію функцій резервів капіталу підприємств, яка, на відміну від існуючих, охоплює функцію інструмента ризик-менеджменту та встановлює позитивний/негативний вплив кожної функції для діяльності підприємства, що дає змогу визначити доцільність формування резервів за їхніми видами;

– підходи до формування облікової політики щодо резервів капіталу, які дають змогу на практиці з урахуванням особливостей діяльності підприємства визначити елементи облікової політики у розрізі її складових, а також посадових осіб чи органів управління, до компетенцій яких належить прийняття рішень щодо формування та списання резервів капіталу підприємства;

– методику первинного обліку резервів капіталу, яка з використанням запропонованих форм первинних облікових документів дає змогу впорядкувати документальне оформлення операцій з формування та використання резервів капіталу на підприємстві;

отримали подальший розвиток:

– класифікація резервів капіталу підприємств, яка, на відміну від існуючих, містить додаткову ознаку ідентифікованості ризиків, під які сформовано резерви, що дало змогу обґрунтувати підходи до оцінювання резервів капіталу у бухгалтерському обліку;

– підходи до визнання резервів капіталу в бухгалтерському обліку, які за кожним видом резервів чітко визначають умови та критерії проведення бухгалтерського визнання, що дає змогу правильно встановити об'єкти обліку щодо резервів капіталу та впорядкувати відповідні організаційні бухгалтерські процедури;

– обґрунтування підходів до оцінювання резервів капіталу підприємств, що базується на ідентифікації видів резервів та ризиків, під які вони

сформовані, та є основою для визначення оптимальної величини кожного виду резерву капіталу, який формують на підприємстві;

– концептуально-теоретичні основи контролю резервів капіталу підприємств, які шляхом обґрунтування мети, завдань, функцій, суб'єктів і об'єктів контролю дали змогу виробити методичний інструментарій проведення цього виду контролю.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання науково-теоретичних та прикладних результатів дослідження, запропонованих у дисертації, в практику організації та ведення бухгалтерського обліку і контролю підприємств України з метою формування та верифікації повної, достовірної та своєчасної інформації про резерви капіталу для потреб стейкхолдерів. Зокрема, запропоновані форми документів для первинного обліку резервів капіталу та підходи до формування облікової політики щодо резервів капіталу використовуються в діяльності ТОВ «Консалтинг Ф.С.» з надання аутсорсингових бухгалтерських послуг (довідка про впровадження №20/05/001 від 20.05.2022 р.). Рекомендації щодо облікового відображення резервів капіталу та розкриття інформації про них у звітності впроваджено у діяльність ТОВ «Будівельна компанія «Лемберг сіті» (довідка про впровадження №23/01 від 23.05.2022). Обґрунтовані підходи до організації та методичний інструментарій контролю за резервами капіталу підприємств використано при проведенні аудиторських перевірок ТОВ АФ «Укрзахідаудит» (довідка про впровадження №2401/5 від 24 травня 2022).

Теоретичні результати дослідження використовуються у навчальному процесі Національного університету «Львівська політехніка» під час викладання дисциплін «Облікова політика підприємства» і «Фінансовий облік-ІІ» для студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування» бакалаврського рівня вищої освіти та «Бухгалтерський облік в управлінні підприємством» для студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування» магістерського рівня вищої освіти (довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи у навчальному процесі №67-01-594 від 20.05.2022 р.)

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Одержана новизна та пропозиції, що виносяться на захист, отримані здобувачем особисто. З наукових публікацій, написаних у співавторстві, у дослідженні використані лише ті пропозиції, які є результатом власних досліджень дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на 12 міжнародних та 3 всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством» (Луцьк, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку» (Вінниця, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація» (Київ, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку» (Вінниця, 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Розвиток України очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти» (Харків, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства» (Львів, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Облік, аналіз і контроль в системі управління суб'єктами економіки» (Львів, 2015 р.); Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 30-річчю кафедри бухгалтерського обліку та пам'яті д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація» (Київ, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці» (Ужгород, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у

контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації» (Львів, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції» (Одеса, 2019 р.); Міжнародній науковій конференції «Розвиток інтегрованої звітності підприємств» (Житомир, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства» (Львів, 2019); Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій пам'яті д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація» (Київ, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації» (Полтава, 2021 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 26 наукових праць, у тому числі 9 статей у наукових фахових виданнях України і 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав та 15 публікацій за матеріалами конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 8,07 друк. арк., з яких автору належить 5,42 друк. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту становить 157 сторінок. Дисертаційна робота містить 27 таблиць, 26 рисунків, додатки та список використаних джерел із 215 найменувань та 9 додатків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ РЕЗЕРВІВ КАПІТАЛУ

1.1. Резерви як об'єкт бухгалтерського обліку та їхня еволюція

В сучасних умовах господарювання підприємницька діяльність, яка здійснюється не завжди за сприятливих економічних, політичних та соціальних умов, наражається на небезпеку виникнення непередбачених витрат, виплат і збитків. Для забезпечення стійкості діяльності підприємств та сталості їхнього розвитку використовують різні механізми й інструменти, найпоширенішим серед яких є резервування. Незважаючи на те, що резервування є чи не найкращим методом захисту підприємства від ризиків, трактування поняття «резерви» на даний час залишається неузгодженим через відсутність серед науковців єдиного підходу до розуміння його змісту та класифікації. Широка різноманітність термінологічного апарату та його неоднозначність може зумовити навіть хибні підходи до вибору джерел формування резервів та напрямів їхнього використання. Неузгодженість поняття резервів призводить до певних труднощів їх бухгалтерського обліку та відображення в балансі суб'єктів господарювання. Особливої актуальності механізм резервування набуває в умовах потенційних та тривалих фінансово-економічних криз, оскільки відображення резервів у балансі підприємства характеризує потенціал його фінансово-майнового стану щодо збереження капіталу та можливості в подальшому проводити свою діяльність.

Проблемам теорії, практики та методики формування і використання резервів присвячено чимало праць українських та чужоземних науковців. Питання бухгалтерського обліку резервів досліджено в роботах таких українських вчених, як: Верига Ю. А., Воськало Н. М., Дячек С. М., Козлова М. О., Крупка Я. Д., Легенчук С. Ф., Лемішовська О. С., Нагорна І. В., Орищенко М. М., Пархомчук О. О., Пилипенко Л. М., Ткач В. І., Терещенко В.

С., Яремко І. Й. та інші. У працях вказаних науковців розглядались проблеми термінології та класифікації резервів, доцільності їхнього створення на підприємствах, методики відображення резервів у бухгалтерському обліку та подання інформації про них у фінансовій звітності, контролю за процесом резервування тощо. Значний внесок у вирішення цієї проблематики зробили також чужоземні вчені Бетге Й, Кошкін І.О., Нечитайло О.І., Соколов Я.В. та інші. Незважаючи на значну кількість досліджень, які присвячені проблематиці резервування, питання методики бухгалтерського обліку і контролю формування та списання резервів, а також представлення інформації про них у бухгалтерській звітності, залишаються актуальними та недостатньо вивченими.

Термін «резерв» може походити від французького «reserve», що в перекладі на українську мову означає «запас», або від латинського «reservare» – «зберігати, економити». Вчені зі споріднених сфер економічних знань здебільшого розглядають резерви як спосіб управління підприємницькими ризиками та формування певного запасу ресурсів для покриття можливих майбутніх втрат чи збитків, виникнення яких не є однозначно прогнозованим. Проте, бухгалтерські наукові теорії, зокрема, балансові, резерви трактують ширше, хоча й неоднозначно.

Аналіз підходів до визначення поняття «резерви», який провела Козлова М. О., засвідчив наявність значної кількості його трактувань, які з економічної точки зору можна згрупувати за двома напрямками:

- 1) резерви як запаси ресурсів, які необхідні для безперебійної роботи підприємства та формуються цілеспрямовано на випадок додаткової потреби;
- 2) резерви як невикористані можливості підвищення ефективності виробництва [86].

До резервів першого виду відносять запаси сировини, матеріалів, палива, грошових коштів, виробничих потужностей тощо. Їх створюють для забезпечення безперебійної та ритмічної роботи підприємства в обсягах, які відповідають певним встановленим нормативам. До резервів другого виду належать чинники, які сприяють зростанню ефективності діяльності підприємства чи усувають (послаблюють) негативний вплив інших чинників; ці

резерви є потенційними, ще невикористаними можливостями розвитку підприємства.

Результати аналізу трактування поняття «резерв» в обліковій та економічній літературі підтверджують, що існує категорійна проблема неоднозначності його тлумачення. Погляди авторів щодо сутності цього поняття подано в табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Найпоширеніші трактування поняття «резерви» українськими та
чужоземними науковцями

Автор	Трактування поняття резерви
Азрилін А.Н. [6]	Відокремлена частина активів, сконцентрована у резервних (страхових) фондах, як централізованих, так і децентралізованих, і призначена для покриття непередбачених потреб, витрат для страхування
Баканова М.І., Шеремета О.Д. [2]	Невикористані можливості зменшення поточних та авансових затрат матеріальних, трудових та фінансових ресурсів за умови незмінного рівня розвитку продуктивних сил та виробничих відносин
Бетге Й. [3]	Пасивні статті для відображення певних зобов'язань організації, які точно не встановлені за обсягом або змістом на звітну дату, а витрати, що лежать у їхній основі, повинні (або можуть) бути віднесені до періоду виникнення цих зобов'язань
Верига Ю.А. Орищенко М.М. [12]	Антиципації (витрати) цільового характеру, створені відповідно до чинного законодавства, установчих документів, принципів бухгалтерського обліку, П(С)БО у вигляді резерву сумнівних боргів, резервів майбутніх витрат і платежів, резервного капіталу та призначені для здійснення обов'язкових виплат, покриття передбачуваних та очікуваних витрат, усунення наслідків надзвичайних подій і забезпечення таких умов функціонування підприємства, які задовольняють його власників
Дячек С.М. [66]	Інструмент самострахування підприємства від впливу в майбутньому на його фінансовий стан очікуваних негативних наслідків ризиків господарської діяльності
Загородній А.Г., Вознюк Г. Л. [70]	1) запас товарів, грошових коштів, чужоземної валюти тощо для використання у разі потреби; 2) джерело, з якого черпають ресурси, що їх спеціально зберігають на випадок потреби
Козлова М.О. [86]	Запаси високоліквідних засобів, що створюються суб'єктом господарювання відповідно до чинного законодавства та внутрішніх документів. Характеризуються особливим порядком формування та необхідністю оперативного цільового використання і призначені для покриття ймовірних або очікуваних витрат і збитків

Продовження табл. 1.1.

Нагорна І.В. [116]	Являють собою одночасно механізм формування в бухгалтерському обліку та звітності об'єктивної інформації про фінансовий стан і результати діяльності підприємства і джерело компенсації несприятливих наслідків ризиків фінансово-господарської діяльності з метою забезпечення стійкості фінансового стану підприємства
Пархомчук О.О. [132]	Джерело покриття можливих або очікуваних витрат та збитків суб'єкта господарювання, що представляє собою запас високоліквідних засобів, які створені на підприємстві відповідно до чинного законодавства та внутрішніх документів і характеризуються особливим порядком формування та цільовим характером використання
Соколов Я.В. [179]	Накопичення для покриття очікуваних і чітко визначених витрат підприємства
Яремко І.Й. [198]	Підставні об'єкти, що вводяться в облікову систему для уточнення вартості інших об'єктів
Цьомпа П. [195]	Певна кількість відкладених на майбутнє ціннісних вартостей, які утворені з чистого прибутку підприємництва і були б виплачені компаньйоном як дивіденди, якщо б не потрібно було керуватися певною обережністю у майбутньому

Проаналізувавши погляди різних науковців (табл. 1.1.), можна виділити чотири підходи до трактування сутності резервів:

- 1) резерви як невикористані потенційні можливості розвитку виробництва;
- 2) резерви як витрати цільового характеру;
- 3) резерви як джерело компенсації чи інструмент самострахування від несприятливих наслідків та ризиків господарської діяльності;
- 4) резерви як запаси високоліквідних засобів (матеріальних і грошових), які призначені для цільового використання.

Найоб'єктивніше, на нашу думку, сучасну функціональну роль резервів у бухгалтерському обліку відображає визначення, подане Яремком І. Й., оскільки представлені в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності резерви насправді не формують і не репрезентують ані потенційних можливостей розвитку виробництва, ані запасів високоліквідних засобів, а також, як правило, не є самостійними об'єктами, а утворені для уточнення теперішньої вартості інших облікових об'єктів з урахуванням її можливої зміни внаслідок поточних, минулих чи майбутніх подій. Він стверджує, що резерви «не слід розуміти буквально, тому що в дійсності утримуються складові частини майна

(цінності), які дорівнюють вартості створених резервів» [198, с. 57]. Це стало причиною того, що деякі науковці виділили окрему економічну категорію «облікові резерви».

Резервування належить до облікових процедур, які виникли у зв'язку із зміною базових методологічних підходів у бухгалтерському обліку від концепції «точності» до концепції «відносності». В економічній літературі наведені факти відображення резервів в бухгалтерських балансах підприємств, датованих кінцем XIV - початком XV ст. У праці дослідника Раймонда де Рувера [173, с.15-16] обґрунтовано об'єктивність і причини виникнення подвійного запису: «...за де Рувером, революційним поштовхом у розвитку рахівництва, його якісною зміною в напрямку виникнення подвійності стоять три основні фактори: компанії, кредит і посередництво... Прямим результатом цього виявилось усвідомлення бухгалтером середньовіччя того факту, що фірма є самодостатня організація і що капітал, і одержаний прибуток є об'єктом претензій її учасників. Тому виникла потреба стежити за змінами долі учасників у результаті нових вкладів або вилучень капіталу і розробити систему, яка б дозволяла визначити дохід чи збитки з тим, щоб розподілити їх серед учасників (партнерів) відповідно до положень статуту товариства. Ще в XIV ст. великі італійські купецькі і банківські компанії створювали резерви на випадок непередбачених обставин чи наступних регулювань» [34, с. 156-157].

Кутер М.І та Гурська М.М. у своєму дослідженні представляють фото Балансу компанії Ф. Датіні в Барселоні (1399 р.) та зазначають, що «Баланс «*summa summarum*» мав вертикальну структуру, будувався книжицею, винесенням на окремі аркуші паперу сальдо, перенесених на рахунки в новій головній книзі. Спочатку йшли аркуші дебетових сальдо, а потім кредитових сальдо. Загальний підсумок дебетових сальдо переносився на останній аркуш балансу і записувався під загальним підсумком кредитових сальдо... Пробний сальдовий баланс *bilancio* (точніше, *bilancio del libro*) перебував у головній книзі (далеко не завжди в її кінці). Він мав горизонтальну структуру: кредитові сальдо розміщувалися навпроти дебетових...». Саме у пасиві балансу Барселонського відділення компанії Франческо Датіні (31 січня 1399 г.) вперше

відображено статтю «Резерв до нарахованих податків» (80 фунтів) [100, с. 23-24].

Історія розвитку бухгалтерського обліку свідчить, що вже до кінця XIV століття підприємці Середньовіччя починають використовувати баланс не лише для контролю оборотів, а й як знаряддя контролю і управління господарством. Наприклад, в компанії Медичі кожне відділення щорічно, на 24 березня, складало баланс, який разом з пояснювальною запискою управляючого відсилався до головної контори у Флоренції, де виявляли протерміновану дебіторську заборгованість і робили запит відділень. Інколи до балансу додавали довідку про перспективи погашення боргу. Так в банку Медичі (Флоренція, 30 травня 1433 р.) відображено статтю з кредитовим сальдо «Резерв сумнівних боргів» (1046 флоринів) [179, с. 76].

Варто зазначити, що у той час не існувало жодного законодавчого регулювання і для свого успішного функціонування торговельним підприємствам доводилося накопичувати за рахунок прибутку джерела для задоволення податкових потреб держави і запобігання можливого банкрутства. Ця практика використовувалася торговими фірмами Іспанії, Португалії, Італії, Греції.

Якщо у XV ст. вперше з'явилися резерви сумнівних боргів, то упродовж наступних трьох століть широкий розвиток отримали оціночні резерви за ризиками і витратами. Особливу увагу на створення резерву за ризиками і витратами податкового та фіскального характеру звертали торгові компанії, які нерідко поєднували велику оптову торгівлю з банківськими операціями, а також з підприємництвом [145, с. 63-64].

У працях дослідників початку минулого століття у сфері балансознавства приділялася особлива увага резервам, оскільки вони були елементами багатьох економічних класифікацій балансів. Зокрема, Рудановский О.П. увів поняття «нормування балансу», визначив терміни фрондування, що передбачало розподіл власних коштів активу відповідно до норм, зазначених в пасивних рахунках; резервування він визначив як уточнення оцінки об'єктів, поданих в балансі. Ці теоретичні пропозиції набули значного розвитку в економіці,

насамперед, щодо створення резервів установчого, оцінного та регулюючого характеру, як у балансознавстві, так і в прогнозуванні та бюджетуванні [35, с.148-150].

У дослідженні еволюції резервів у історичному аспекті, описаному в монографії Вериги Ю.А та Орищенко М.М., виділено такі етапи їхнього розвитку.

I етап (XIV – XVIII ст.). Виникнення резервів та започаткування їх практичного використання в обліку та звітності. У той час ще не існувало законодавчої бази, яка б регламентувала створення резервів, тому підприємства самостійно їх формували за рахунок одержаного прибутку. Для цього етапу характерним було створення резервів для компенсації збитків, спричинених сумнівними боргами, та оціночних резервів фіскального характеру (для сплати податків і мита). Сформовані на підприємстві резерви переважно призначались для покриття податкових потреб держави та попередження його банкрутства. Така практика створення резервів використовувалась в Іспанії, Португалії, Італії та Греції [12, с.11-15].

На початку XV ст. набуло поширення створення оціночних резервів за ризиками та затратами. Такі резерви об'єднували у чотири групи: 1) резерви, призначені для компенсації можливих втрат дебіторської заборгованості; 2) резерви фінансових результатів для компенсації можливих ризиків і втрат, а також для зменшення бази оподаткування податком на прибуток; 3) резерви фінансових результатів для перегрупування прибутку в розрізі звітних дат; 4) резерви ресурсів на покриття збитків [12, с.11-15].

II етап (XIX – перша половина XX ст.). Формування системи резервів підприємства. У той період часу почали виникати та розвиватися акціонерні товариства, у складі власного капіталу яких з'явився резервний капітал. Цей капітал створювали за рахунок прибутку підприємства, а порядок його формування та обсяги регламентувалися законодавчо. Вкінці XIX ст. – на початку XX ст. була сформована система резервів, яка складалася з таких категорій, як регламентовані статутні резерви, оціночні резерви під знецінення активів, оціночні податкові резерви (відтерміновані податки), амортизація,

оціночні резерви цільового характеру, оціночні резерви регулюючого характеру, приховані резерви. В обліку починають з'являтися бухгалтерські рахунки, такі як «Амортизація», «Делькредере», «Резервування», «Регулятив». Значна увага науковців приділялась сутності резервів та їхнім відмінностям від регулятивів [12, с. 11].

III етап (кінець XX ст. – до сьогодні). Формування соціально-економічних резервів, характерне насамперед для європейських країн. До цих резервів, зокрема, належать: резерв участі працівників у прибутку, додаткові пенсійні фонди тощо. Джерелом формування цих резервів є чистий прибуток, а метою їхнього створення – насамперед, захист пенсійних вкладів працівників підприємств.

У 30-х роках XX ст. обов'язковою складовою пасиву вітчизняних підприємств були відрахування, які здійснювалися в погашення вартості майна та називалися по-різному: «амортизаційний фонд», «амортизаційний капітал», «капітал погашення майна» тощо. У балансах статті з таким найменуванням фігурували у розділі «Капітал» в підрозділах «Фонди», «Резерви», «Регулюючі статті». Такі фонди створювали на підприємствах за часів існування СРСР і раніше [86, с. 11].

Значна увага формуванню резервів та методології їх бухгалтерського обліку приділена в класичних балансових теоріях – статичній, динамічній, органічній та економетричній.

Статична балансова теорія ґрунтується, насамперед, на німецькому торговому праві XIX століття (зокрема, Торговому кодексі), яке основною метою фінансової звітності визначає репрезентацію можливості покрити борги підприємства. Це передбачає зіставлення вартостей його майна та зобов'язань, припускаючи при цьому найгірші перспективи діяльності – ліквідацію підприємства. Така концептуальна спрямованість цієї теорії, названа вченими статикою ліквідації, встановлює можливість формування лише тих резервів, в основі яких лежать реальні зобов'язання щодо третіх осіб. Проте, врахування статичною балансовою теорією принципу продовження підприємницької діяльності (статика продовження) зумовлює необхідність відображення в

балансі взаємозв'язку між звітними періодами, що пропонувалось реалізувати шляхом введення до складу балансу активних і пасивних антиципацій, які сьогодні подають як витрати і доходи майбутніх періодів [3, с. 10-11].

Крім того, положення статичної балансової теорії передбачають необхідність розмежування гарантійних резервів за двома напрямками: 1) орієнтація на ліквідацію підприємства з відображенням в балансі тільки тих зобов'язань, за якими підприємству можуть бути висунуті вимоги; 2) врахування безперервності діяльності і припущення доцільності створення гарантійних резервів без відповідних правових зобов'язань з боку підприємства [198, с. 58].

Концепція динамічної балансової теорії, сформульованої німецьким вченим Шмаленбахом О., спрямована на дослідження методології визначення фінансового результату діяльності підприємства, який подається як основна мета річної фінансової звітності. Обчислення фінансового результату відповідно до цієї теорії потребує часового розмежування доходів і витрат між попередніми, звітним та наступними звітними періодами. Доходи і витрати за операціями, вплив яких на фінансовий результат ще не визнавався, трактують як його нереалізовані статті і подають в балансі. Окремі з цих статей мають регулятивний характер і пов'язані з формуванням резервів майбутніх витрат, виплат чи покриття збитків. Зокрема, в пасиві балансу відповідно до динамічної балансової теорії відображають інформацію про резерви ризиків (наприклад, для виконання гарантійних зобов'язань), резерви під незавершений ремонт тощо [3, с. 15-16; 198, с. 59].

Основні критерії та концептуальні засади статичної та динамічної балансової теорій відображені на рис.1.1.

Основні підходи до розвитку органічної балансової теорії сформулював німецький вчений Шмідт Ф. Новизною в його теорії порівняно з попередніми є розгляд кожного підприємства як клітини живого організму, що передбачає використання таких термінів як «органічний баланс» і «органічна калькуляція» та інших. Обґрунтовуючи доцільність відображення в балансі майна за відновною вартістю, автор вводить поняття фіктивного прибутку,

обумовленого зростанням цін (інфляційними процесами), та стверджує, що цей прибуток необхідно списувати за рахунки резервів капіталу [135, с. 62].

Рис. 1.1. Основні критерії та концептуальні засади статичної та динамічної балансової теорій, що впливають на визначення та формування резервів
Сформовано автором на основі [11].

Таким чином, якщо в статичній і динамічній балансових теоріях резерви виконують переважно регулятивну функцію, то в органічній – функцію

збереження капіталу для забезпечення подальшої діяльності підприємства за невизначених ринкових умов.

Концептуальна спрямованість економетричної балансової теорії, сформованої львівським економістом і науковцем Цьомпою П., пов'язана з обґрунтуванням реальної вартості майна і капіталу підприємства з використанням економетричних рівнянь [195]. Ця теорія «має на меті математично обґрунтувати формування балансу суб'єкта господарювання з урахуванням концептуальних засад політекономії та юриспруденції» [135, с. 308]. Проте, незважаючи на глибоке використання математичного інструментарію при обґрунтуванні формату балансу підприємства Цьомпа П. значну увагу приділяв і категорійному апарату. Він один з перших у своїй теорії розмежував поняття «резервні фонди» і «резервний капітал», наголошуючи, що «т. зв. резервний фонд є лише певна кількість ціннісних вартостей, відкладена на майбутнє, які утворені з чистого прибутку підприємництва...такі цінності утворюють лише заощадження або резервне майно, яке призначене для того, щоб забезпечити якнайбільшу рівновагу підприємства в невідомому майбутньому», і якщо такі цінності «застосовуються в підприємстві продуктивно, тоді вони утворюють резервне майно з резервним капіталом» [195, с. 42].

Відсутність єдиного тлумачення категорії резервів нерідко призводить до хибного вибору як джерел їхнього формування, так і напрямів використання, а наслідком «розмитого» тлумачення бухгалтерських термінів є неправильне відображення об'єктів в системі бухгалтерського обліку.

Значна частина теоретичних досліджень науковців присвячена питанням сутності понять «резерв», «резервний капітал», «фонд», «регулятив», «забезпечення», які є подібними за змістом, проте не тотожними. Використання цих понять в академічній та науковій літературі свідчить про наявність певної плутанини з їхнім змістовним розмежуванням.

В практичній діяльності та теорії поняття «фонди» та «резерви» інколи ототожнюють. Яремко І. Й. вважає, що тотожними вони є лише тоді, коли резервні фонди підприємств зберігаються відокремлено у спеціалізованих

кредитних закладах як довготермінові вклади і, у разі виникнення збитків чи загрози банкрутства, вкладені кошти можуть бути повернені суб'єктам діяльності [198, с. 65]. Козлова М. О. у своїх працях розглядає це на прикладі амортизаційного фонду: трактувати амортизацію як фонд чи резерв з її погляду слушно тоді, коли ці відрахування будуть спрямовуватися на заміну існуючих об'єктів, в іншому випадку амортизаційні відрахування є відшкодуванням (за рахунок покупців) витрат, які були понесені на придбання майна [86]. З огляду на визначення поняття фонд (запаси, ресурси, кошти, нагромадження [70], з вищевказаними думками науковців щодо відмінностей резервів від фондів варто погодитися.

Вартими уваги є погляди на цю проблему Блатова М.О. і Кіпарисова М. О. На думку Блатова М.О. резерви можуть перебувати як в активі, так і в пасиві, і завжди свідчити про перебільшення оцінки якихось статей на протилежному боці балансу [5, с. 63-64]. Кіпарисов М.О. відзначав, що на відміну від фондів, формування резервів відбувається шляхом збільшення оцінки в активі на предмет створення реальних витрат до встановленої оцінки з резервованої суми. Всі резерви хоча і мають певне призначення, але обов'язково короточасний характер. Якщо фонд являє собою накопичення коштів, то резерв представляє не нове накопичення коштів понад наявного капіталу, а тільки відновлення засобів до межі цього капіталу. Фонди можуть перевищувати власні капітали і тому є джерелом додаткових коштів на підприємстві [79, с. 160].

Проф. Вейцман Р.Я. в роботі «Курс рахівництва» фонди прирівнює до капіталів, кажучи про те, що «деякі види капіталів, особливо капітали спеціального призначення, отримують назву фонди». Резервами ж він називає «частину капіталу, створену з нерозподілених прибутків» [11, с. 304-305].

Представники бухгалтерської науки початку ХХ ст. виділяли в складі пасиву балансу такі групи статей: капітали, фонди (спеціальні капітали) і резерви (регулюючі статті). Капітали утворювалися із внесків власників і були законним розміром прав власників на підприємство. Фонди утворювалися шляхом фактичного збільшення коштів підприємства і мали строго певне

цільове призначення. До фондів відносили: запасний фонд, фонд покращення побуту робітників і службовців, фонд на розширення підприємств [145, с.63-65].

Значна увага у теоретичних та практичних дослідженнях з питань резервування також приділена розмежуванню понять резервів і регулятивів (регулюючих статей). Чітку відмінність між резервом і регулюючою статтею балансу визначив французький вчений Дюмарше Ж.-Б. На його думку, резерву завжди в активі протистоїть реальна вартість, а регулятиву – лише фіктивні цінності. Він наводив такий наочний приклад «Рахунок Торгової знижки – резерв, потенційний прибуток, оскільки йому в активі протистоїть реальний актив, – товари, що продаються. Знос основних засобів – регулююча стаття, так як йому в активі протистоїть вартість зношених основних засобів» [11, с. 85].

В широкому розумінні під регулятивами фінансового результату Нечитайло О.І. пропонує розуміти будь-яку дію, яка впливає на його величину, і за однорідністю впливу на фінансовий результат до них можна зарахувати: основоположні принципи бухгалтерського обліку, методологічні прийоми капіталізації та резервування; методи оцінювання активів і пасивів. Виходячи з цього, він поділяє регулятиви фінансових результатів на дві основні групи: перша – методологічні принципи, друга – способи впливу. Для нормативного регулювання бухгалтерського обліку на підприємстві застосування методологічних принципів є обов'язковим, адже на їх основі формуються всі показники діяльності підприємства, зокрема і показник фінансового результату. До способів впливу на величину фінансового результату можна віднести: амортизаційну політику, методи списання та оцінювання запасів, порядок розподілу загальновиробничих витрат та перелік резервів, які створює підприємство. Особливість цієї групи в тому, що підприємство, виходячи зі своїх цілей та задач, може самостійно їх обирати та затверджувати в обліковій політиці [86, с. 16-17]. Таким чином, Нечитайло О.І., на відміну від інших науковців, розглядає резерви не з об'єктного погляду (як об'єкт бухгалтерського обліку, певний актив чи пасив), а з інструментального (як певний інструмент, механізм, методику впливу на фінансовий результат).

Значний вплив на фінансові результати чинить саме формування резервів. Основною метою створення резервів є формування можливості своєчасно захистити підприємство від негативних факторів та забезпечити його стабільне функціонування за різних ринкових умов. Водночас, за допомогою створення резервів підприємства можуть значно впливати на свій фінансовий результат: «регулювання фінансових результатів – це окремий своєрідний вид резервів. Необхідність такого резервування виникає у випадках, коли витрат нема і в даний момент бути не може, але відповідно до принципу відповідності вони повинні були б бути» [179, с. 348].

Облікові процедури, пов'язані зі створенням резервів, супроводжуються умовним характером, оскільки підприємство формує резерви на свій розсуд і може самостійно приймати рішення щодо їх величини та призначення. Тому реальні витрати не виникають, але фінансовий результат зменшується на величину сформованих резервів. «Створення резервів в обліковій системі, виходячи з методологічних процедур подвійного запису, є прийом зрівноважування вартості майна і розміру капіталу економічної одиниці... його не слід розуміти буквально, тому що в дійсності утримуються складові частини майна (цінності), які дорівнюють вартості створених резервів» [2, с. 57].

Досліджуючи проблему розмежування резервів та регулятивів, Кошкін І. А. виділив декілька їхніх спільних та відмінних ознак, які подані на рис. 1.2.

Під регулятивами у бухгалтерському обліку, на нашу думку, варто розуміти об'єкти, призначені для уточнення оцінки майна і капіталу підприємства, яке зумовлене необхідністю забезпечення відповідності бухгалтерської інформації принципам бухгалтерського обліку (формування фінансової звітності, концептуальної основи бухгалтерського обліку та фінансової звітності). У бухгалтерському обліку регулятиви щодо об'єкту регулювання вартості можна поділити на:

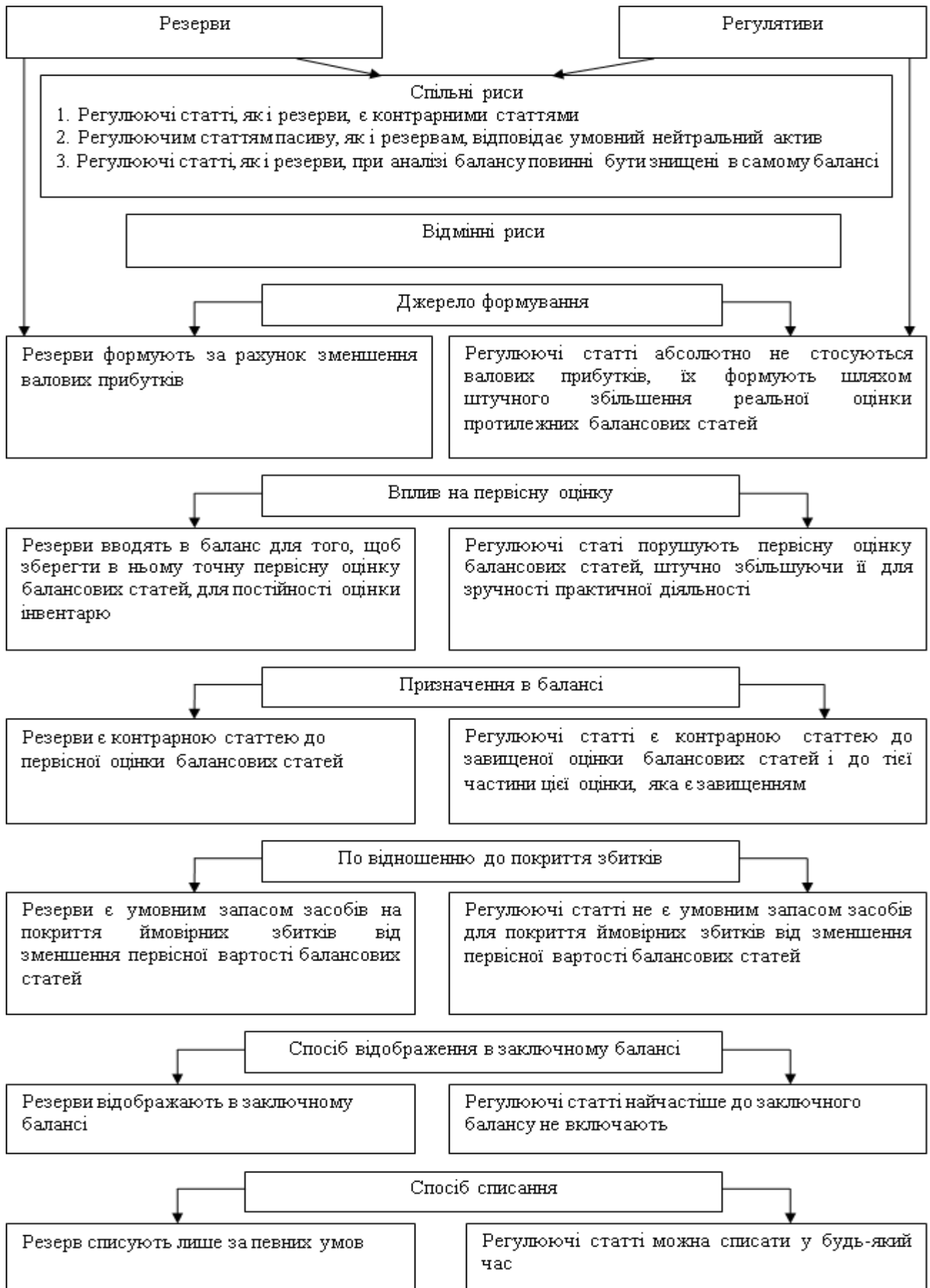

Рис. 1.2. Спільні та відмінні риси резервів та регулятивів за Кошкініим І.А.

(Сформовано автором на основі джерела: [179, с. 83])

– регулятиви оцінки майна (знос основних засобів, резерв сумнівних боргів); регулятиви оцінки капіталу (резервний капітал, амортизаційні відрахування, неоплачений капітал, вилучений капітал);

– регулятиви фінансових результатів діяльності підприємства (доходи майбутніх періодів, витрати майбутніх періодів, амортизація основних засобів).

З погляду призначення регулятиви формують для забезпечення фінансового результату (прибуткового капіталу) від ринково-кон'юнктурних факторів (зміни рівня цін, неплатоспроможності дебіторів, потенційних зобов'язань тощо), а резервний капітал формують для «захисту» статутного капіталу від форс-мажорних обставин, банкрутства (тобто, від його редукації).

Набагато важче розмежувати поняття «резерви» і «забезпечення». Як стверджує Прокопенко В. [165], часте ототожнення цих понять обумовлене різним перекладом терміна «provisions» (який входить до назви МСБО 37 та позначає основний об'єкт цього стандарту) з англійської мови на українську. І з цим можна погодитися, до певного часу «provisions» дійсно перекладались як резерви, а тепер, особливо коли мова йде про МСБО 37 та офіційний його переклад, переважно як забезпечення.

Водночас, відмінності між цими поняттями існують. Відповідно до стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, зокрема МСБО 37, забезпечення – це зобов'язання з невизначеним терміном чи сумою [112]. Трактуючи забезпечення як зобов'язання, стандарти роблять наголос на юридичному сенсі цієї бухгалтерської категорії: забезпечення – це заборгованість, яку коли-небудь, але треба буде погасити. Натомість резерви відображають економічний зміст бухгалтерської категорії про формування певного запасу капіталу для покриття в майбутньому можливих непередбачених витрат, збитків чи виплат контрагентам (зокрема, й пов'язаних із певними імовірними зобов'язаннями). Тобто, існування двох термінів можна пояснити (зокрема, але не виключно) юридично-економічною двоїстістю бухгалтерського обліку.

З юридичного погляду забезпечення як потенційне зобов'язання чи заборгованість повинно мати дві сторони – підприємство та контрагента-

кредитора. Та чи щодо всіх видів забезпечень, передбачених МСБО 37 чи П(С)БО 11, можна встановити відповідних контрагентів? Щодо забезпечень на виплату відпусток чи додаткове пенсійне забезпечення такі контрагенти є відомими і навіть з чітко визначеними обсягами заборгованості на певну дату: кожен найманий працівник з першого дня свого працевлаштування на підприємстві заробляє собі відповідні виплати майбутніх відпусток чи пенсії. Але, наприклад, щодо забезпечення (резерву) виконання гарантійних зобов'язань, такі контрагенти наперед не є чітко встановлені: для кого саме з контрагентів доведеться виконувати операції за гарантійними зобов'язаннями і чи доведеться взагалі виконувати такі операції (за умови нульового браку їх може й не бути) невідомо. Таким чином, в питанні визначення резервів / забезпечень пріоритет необхідно віддавати все ж таки економічному змісту, а не юридичному. З іншого боку, не всі резерви є потенційними зобов'язаннями, наприклад, резервний капітал чи резерв сумнівних боргів. Тобто, можна стверджувати, що множина визначення поняття резерви є ширшою від множини визначення поняття забезпечення [136].

Отже, аналіз сутності поняття резервів, їхнього взаємозв'язку та відмінностей з іншими (подібними) бухгалтерськими категоріями, а також місця і ролі в обліково-економічній системі підприємств зумовлює доцільність виділення категорії резервів капіталу, яка, з одного боку, вирізнятиме цей вид резервів з-поміж інших економічних резервів підприємств та сприятиме уникненню плутанини між ними, а з іншого – відобразатиме їхнє призначення захищати капітал підприємства від редуції. Таким чином, резерви капіталу можна визначити як об'єкти бухгалтерського обліку, які втілюють запаси капіталу підприємства, призначені для покриття в майбутньому можливих непередбачуваних витрат, збитків чи виплат контрагентам. Дослідження резервів як загальноекономічної і облікової категорії, існуючих та сучасних підходів до їхнього тлумачення та їхніх функцій, дозволяє узагальнити і систематизувати завдання, властиві тим чи іншим групам резервів.

1.2. Класифікація резервів у бухгалтерському обліку та їхні функції у забезпеченні стійкості капіталу

Важливою складовою інформаційного забезпечення управління підприємством є інформація про його фінансово-майновий стан, яка використовується при прийнятті багатьох управлінських рішень фінансового характеру. Однією з важливих характеристик фінансово-майнового стану підприємства є його спроможність виконувати свої зобов'язання перед контрагентами та продовжувати свою діяльність необмежену кількість звітних періодів. Проте сучасним умовам ведення господарської діяльності притаманна невизначеність та значні фінансово-економічні ризики, одним з інструментів протидії яким є резервування.

Антиципаційний характер резервів зумовлює певні складності їх бухгалтерського обліку, зокрема оцінювання та відображення в балансі, а включення резервів до об'єктів бухгалтерського обліку вимагає дещо іншого ставлення до їх сутності та класифікації. Значна кількість підходів до трактування сутності резервів та причин їх формування виключає можливість існування універсальної класифікації, яка б відповідала усім вимогам і потребам стейкхолдерів. Основними ознаками резервів капіталу є:

- 1) цільове призначення використання;
- 2) обов'язковість формування відповідно до законодавчо-нормативних норм та облікової політики підприємства;
- 3) створення за рахунок витрат або чистого прибутку.

Регламентация бухгалтерського обліку в Україні не передбачає законодавчо установлені класифікації резервів капіталу в імперативних документах чи положеннях, які однак містять вимоги щодо обліку окремих видів резервів.

Варто зазначити, що виникнення резервів здебільшого пов'язане із невизначеністю діяльності суб'єкта господарювання в майбутньому. Як вже зазначалося у підрозділі 1.1., створення резервів може передбачати вилучення з

господарського обороту та акумулювання різних видів активів, подальше використання яких має чітке цільове призначення. Якщо резерви розглядати як запаси високоліквідних засобів, то за видами таких засобів їх можна поділити на:

- матеріально-технічні, які являють собою збережене конкретне майно на випадок певної потреби;
- фінансові, які забезпечують фінансову стійкість підприємству при негативному впливі зовнішніх та внутрішніх факторів;
- інші резерви (трудові, виробничі, страхові, резерви робочого часу) тощо.

Питання класифікації резервів досліджено у працях багатьох українських та чужоземних вчених, проте, більшість авторів наводять зведену класифікацію резервів загалом, перераховуючи резерви, формування яких передбачене чинним законодавством, не виділяючи при цьому резервів для цілей бухгалтерського обліку. Лише Козлова М.О. стверджує, що для бухгалтерського обліку насамперед мають значення облікові резерви – об'єкти, які вводяться до системи бухгалтерського обліку як засіб її оптимізації через забезпечення відповідності доходів та витрат і впливу на фінансовий результат. Роль облікових резервів можна встановити через конкретизацію їхніх функцій, які на думку Козлової М.О., полягають у:

- забезпеченні системою бухгалтерського обліку надання об'єктивної інформації про ефективність управління;
- стабілізації інформаційної моделі діяльності підприємства; інформаційному забезпеченні фінансового планування [86, с. 7-8].

Автор пропонує класифікувати резерви для організації та ведення бухгалтерського обліку і здійснення господарського контролю за чотирма ознаками (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Класифікація резервів, запропонована Козловою М.О. [86, с. 8]

Розвиток економіки, а також теорій бухгалтерського обліку (зокрема балансових) як фундаментальної основи інформаційного забезпечення управління нею, зумовили розширення сфер і напрямів застосування резервів. На думку Дячек С.М., бухгалтерське розуміння резерву охоплює:

- створення резерву як оцінку майбутніх витрат активів;
- використання резерву як справжнього фізичного убутку (зменшення) активів;
- визнання резерву в повному обсязі або в його частині як недоцільного (це означає, що передбачені господарські явища не настали або величина резерву перевищує його справжню вартість) [66].

Варто відзначити, що чужоземні вчені також зробили значний внесок у розвиток наукових поглядів щодо резервів. Зокрема, Бетге Йорг пропонує поділяти резерви на такі види (рис 1.4.).

Рис. 1.4. Класифікація резервів та мета їх створення, за Бетге Й. [3].

На думку Бетге Й., виділені ним види резервів можуть виникати внаслідок зовнішніх і внутрішніх зобов'язань. Зовнішні зобов'язання виникають перед третіми особами. Резерви, створені на основі зовнішніх зобов'язань, зумовлені правовими (наприклад, резерви на додаткове пенсійне забезпечення) чи економічними відносинами підприємства (наприклад, гарантійні резерви). Внутрішні резерви передбачають наявність балансового зобов'язання по відношенню до самого підприємства.

Для визнання резервів та їх відображення в балансі, німецький вчений обумовив необхідність виконання таких умов: 1) безсумнівний обов'язок надати послугу третій особі; 2) економічне навантаження (доцільність); 3) кількісне визначення суми резерву [3]. Відповідно до зазначених умов резерв невизначених зобов'язань створюють у тому випадку, коли зобов'язання перед третьою особою має правовий характер і третя сторона володіє юридичним правом вимагати від організації надання відповідних послуг. Резерв має економічне навантаження, якщо при погашенні відповідних зобов'язань у майбутньому відбудеться обумовлене витрачанням активів зменшення майна підприємства. Також підприємство для створення відповідного резерву має мати можливість кількісно визначити величину відповідних зобов'язань.

Формування резерву можливих збитків від незавершених угод зумовлене, з одного боку, наявністю незавершеної операції, а з іншого – можливістю її збитковості. Правовий обов'язок перед третіми особами не дає можливості ухилитися від зазначених в договорі умов, а такі зобов'язання здійснюють негативний вплив на фінансовий результат, що і являється передумовою створення цього резерву. Резерв можливих збитків від незавершених угод відрізняється від резерву невизначених зобов'язань тим, що, по-перше, враховується не саме зобов'язання, а тільки пов'язана з ним сума збитку, і, по-друге, при створенні резерву можливих збитків від незавершених угод не виникає протиставлення майбутніх витрат доходам звітного періоду.

Гарантійні резерви без правового зобов'язання зі сторони підприємства утворюють тоді, коли зазначений у договорі термін гарантійного обслуговування закінчився, але підприємство надає додаткові послуги для збереження своїх клієнтів. Економічне навантаження цих резервів пов'язане з можливим наданням додаткових послуг, що безпосередньо призведе до зростання витрат, а отже зменшення величини капіталу підприємства. Кількісне визначення гарантійних зобов'язань при створенні резервів має ґрунтуватися на минулому досвіді. Виконання цих трьох критеріїв дає змогу відображати в пасиві балансу гарантійні резерви, створені без правового зобов'язання, незалежно від факту пред'явлення клієнтом фактичних вимог щодо надання

додаткових послуг. Основна відмінність резерву майбутніх витрат і платежів від резерву невизначених зобов'язань полягає в тому, що в основі першого лежить не правовий чи економічний обов'язок щодо третьої особи, а лише внутрішні зобов'язання підприємства.

Основним недоліком проведеної Бетге Й. класифікації резервів є те, що вона враховує вимоги імперативів конкретної країни – Федеративної Республіки Німеччини, і не враховує вимог законодавства інших держав. Як наслідок, описана Бетге Й. класифікація резервів, яка ґрунтується на Німецькому Торговельному кодексі 1985 р., придатна для складання балансів лише німецьких компаній того часу. Недоліком цієї класифікації є ще й те, що визначені нею резерви призначені для регулювання лише зобов'язань, і не передбачають створення резервів, наприклад, сумнівної дебіторської заборгованості.

Динамічна балансова теорія Шмаленбаха О., через зорієнтованість на обчислення фінансового результату, передбачає створення резервів для покриття ризиків, зокрема пов'язаних з необхідністю виконання гарантійних зобов'язань, проведенням незавершеного ремонту, забезпечення майбутніх витрат і платежів тощо. Крім того, Шмаленбах пропонував використовувати транзитний рахунок «Резерв на інфляцію», за дебетом якого відображати записи з кредиту рахунків матеріалів (резерв нараховувався з нової, отриманої в результаті переоцінки, вартості) і основних засобів (нараховувалася їх амортизація з відновленої вартості). Дебетовий оборот рахунку «Резерв на інфляцію» потрібно списати в дебет рахунку «Збитків і прибутків», зменшуючи таким чином величину оподаткованого прибутку. [179 с. 313].

В економетричній балансовій теорії Цьомпа П. виділив такі види резервів: дійсні (реальні) резервні фонди; антиципаційні резерви, сформовані з доходів чи витрат до визнання прибутку; резерви капіталу (нереалізовані прибутки); скриті резерви; позикові (нейтральні) резерви.

Всі ці види резервів, на думку Цьомпи П., неодмінно повинні бути відображені в балансі підприємства з метою обґрунтованого подання вартостей його майна і капіталу [195, с. 43].

Найбільш поширеним в економічній науці, і зокрема в методології бухгалтерського обліку, видом резервів є резервний капітал. Цей резерв формують за рахунок прибутку, що означає певну залежність від факту отримання останнього (за умов отримання збитків резервний капітал не формують).

Резервний капітал є одним із видів резервів підприємства, для якого законодавчо встановлено особливий порядок нарахування та використання. Його утворюють у складі власного капіталу за результатами перерозподілу нерозподіленого прибутку. Таким чином, обсяг цього резерву не впливає на величину власного капіталу, а лише змінює його структуру. Можна погодитись із думкою Яремка І. Й., що «резервний капітал є лише певною відкладеною на майбутнє кількістю ціннісних вартостей, утворених з нерозподіленого прибутку підприємства, які були б виплачені засновникам, акціонерам як дивіденди, коли б не потрібно було керуватися певною обережністю у майбутньому» [198].

Проте, щоб резервний капітал виконував функцію захисту підприємства від настання непередбачених подій, він має бути забезпечений реальними активами, тобто мають бути чітко визначені ресурси, призначені для покриття резерву. Саме це, на думку багатьох вчених, і є основною методологічною проблемою обліку резервного капіталу, оскільки на практиці підприємства, які створюють резервний капітал, роблять тільки обліковий запис, який не передбачає резервування реальних активів, що можуть бути спрямовані на покриття отриманих збитків.

Про це також зауважує Козлова М. О. і подібно до резервного капіталу вона також критикує амортизаційний фонд, створення якого на сьогодні чинним законодавством України не передбачено. Намагання підвищити рівень мобільності активів підприємств призвели до того, що в процесі реформування бухгалтерського обліку амортизацію «перевели» з фонду в регулятив. Проте, таке перетворення – це не просто зміна категорійних поглядів на об'єкт бухгалтерського обліку, воно має глибокий економічний зміст з об'єктивними наслідками, як позитивними (вільне маневрування коштами), так і негативними (тотальна зношеність основних фондів). Тому слушною є думка Козлової М. О.,

що суб'єкти господарювання повинні спрямовувати частину коштів на відтворення засобів виробництва, оскільки на даний час підприємства, нараховуючи амортизацію, роблять просто «порожній» обліковий запис, який показує умовну суму необхідних відрахувань до амортизаційного фонду і таким чином зменшує вартість основних засобів. Формування амортизаційного фонду на сучасних підприємствах залишається досить актуальною проблемою, адже відсутність такого фонду не дає можливості суб'єктам господарювання здійснювати заміну устаткування та обладнання, яке в сучасних умовах швидко застаріває, насамперед, за рахунок морального зносу.

Пилипенко Л.М. та Тивончук О.І. стверджують, що «амортизація – взагалі суто розрахунковий показник, визначений за правилами облікової політики. Це робить її не лише чинником фінансово-майнового стану підприємства, але й інструментом його фіктивного («паперового» – у звітності, а не в об'єктивній реальності) регулювання з боку менеджменту» [138, с. 147]. Автори також стверджують, що відповідно до діючих концепцій амортизації вона «вже не виконує ні функцію відшкодування вартості зносу необоротних активів, ні функцію їхнього відтворення. На балансах підприємств амортизаційні фонди вже давно не формують, амортизація не утворює жодного джерела коштів для відтворення необоротних активів, а фактично перетворилась на обліковий регулятив» [137, с. 84].

Таким чином, основне призначення амортизаційних відрахувань в сучасних суспільно-економічних відносинах полягає в розтермінуванні списання вартості затрачених на придбання чи створення основних засобів ресурсів, а не формуванні джерела їхнього оновлення. Вони не формують ні фонду, ні резерву, а отже їх неправильно розглядати як вид резервів капіталу.

Проаналізувавши погляди американських вчених початку ХХ століття щодо методики й організації бухгалтерського обліку в корпоративних структурах, Царук В.Ю. виявив доволі негативне сприйняття резервів у контексті забезпечення прозорості та правдивості публічної фінансової звітності корпорацій: Рейхіл Дж. Дж. вказує на недоцільність формування облікових резервів, бо це викривлює прибутки та вводить в оману акціонерів, а

Конінгтон Т., Беннет Р.Дж. і Пінкертон П.В. стверджують, що керівництво корпорацій може створювати приховані резерви з метою оптимізації оподаткування та введення акціонерів в оману [194, с. 78].

В стандартах бухгалтерського обліку та фінансової звітності (як національних, так і міжнародних) резерви капіталу розкриті доволі мало, натомість значна увага приділена забезпеченням. Розглядаючи забезпечення як частину резервів капіталу, доцільно проаналізувати і їхню класифікацію. Голов С. Ф. та Костюченко В. М. на основі Міжнародних стандартів фінансової звітності виділяють забезпечення: на виплату відпусток працівникам; на довготермінове пенсійне забезпечення; щодо податків на прибуток; щодо визнання доходу; на гарантійний ремонт; на реструктуризацію; обтяжливих контрактів; для виведення об'єкта з експлуатації; на захист довкілля [26 с. 457].

Поконова Д. І., досліджуючи міжнародну практику формування фінансової звітності, пропонує класифікувати резерви за чотирма напрямками:

1) резерви капіталу, включаючи резерв переоцінки і резерви надходження доходів у майбутньому, різних дотацій та безоплатних надходжень активів;

2) нормативні резерви (встановлюються на законодавчому рівні) і ненормативні резерви (рішення про утворення яких приймається в самій організації);

3) розподільчі, які розподіляються між власниками, та нерозподільчі резерви (розподіл цих резервів розпочинається при ліквідації);

4) цільові та загальні резерви: перші передбачають їх використання на строго встановлені цілі, другі не мають вираженого цільового призначення [145, с. 56-57].

Аналізуючи акціонерні компанії з найбільшою ринковою капіталізацією в Туреччині, що зареєстровані на Borsa Istanbul Айка Зейнеп Суер узагальнила, що нефінансові компанії BIST100 створюють та відображають у фінансовій звітності резерви 39 видів. Ці тридцять дев'ять типів були класифіковані в сім основних категорій: 1) резерви щодо зобов'язань під судові позови; 2) резерви юридичних зобов'язань; 3) резерви за договорами; 4) резерви для операційні

витрати; 5) резерви для інвестиційних витрат; 6) резерви для фінансування видатків; 7) інші резерви [202].

На нашу думку, всі наведені вище пропозиції та рекомендації дослідників можна використовувати на практиці, адже кожне підприємство функціонує в середовищі яке має свої особливості та специфіку діяльності, наявність певних притаманних йому ризиків та ймовірних сценаріїв розвитку. Таким чином кожний суб'єкт господарювання може створювати власну внутрішню класифікацію резервів капіталу з урахуванням особливостей, виду діяльності та положень чинного законодавства.

Аналіз фінансових звітів найбільших українських підприємств за 2018-2020 рр. (для аналізу обрано 15 суб'єктів господарювання з рейтингу найбільших підприємств України, який укладено редакцією журналу Forbes.UA [182], табл. 1.2) свідчить, що на даний час вони створюють резерви на свій розсуд (крім резервного капіталу), самостійно приймаючи рішення щодо їхньої величини та призначення. У практиці бухгалтерського обліку передбачено можливість формування таких видів резервів капіталу:

1) резерву сумнівних боргів (резерву на покриття очікуваних кредитних збитків), який створюють з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості;

2) резервного капіталу – це сума резерву, сформованого за рахунок відрахувань від чистого прибутку підприємства або за рахунок нерозподіленого прибутку у розмірі, передбаченому установчими та законодавчо-нормативними документами. Резервний капітал створюють для покриття збитків товариства, а також для виплати дивідендів за привілейованими акціями тощо;

3) забезпечення майбутніх витрат і платежів, які підприємства створюють для відшкодування майбутніх витрат на: виплату відпусток працівникам; виконання гарантійних зобов'язань; додаткове пенсійне забезпечення; винагороди (виплату премій) працівникам; реструктуризацію; виконання зобов'язань при припиненні діяльності; виконання зобов'язань за обтяжливими контрактами; на рекультивацію; виведення активів з експлуатації; на судові процеси та штрафи; проведення аудиторських перевірок тощо.

Таблиця 1.2.

Узагальнена інформація про резерви капіталу у звітності українських компаній за 2018-2020 рр.

Наявні резерви капіталу у звітності компаній	ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат»	АТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат»	ПАТ «Київстар»	ТОВ «АТБ-Маркет»	Група компаній «УКРНАФТА»	АТ «Концерн Галнафтогаз»	ТОВ СП «НІБУЛОН»	ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»	ПАТ «Міжнародні Авіалінії України»	ТОВ «Філіп морріс сейлз енд дистрибушн»	АТ «ДТЕК Західенерго»	АТ «Фармак»	ПАТ «Інтергайп нижньодніпровський трубопрокатний завод»	ПАТ «Запоріжсталь»	АТ «Нікопольський завод феросплавів»
Резервний капітал	+	+	+			+		+			+		+	+	+
Резерв на покриття очікуваних кредитних збитків	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+
Забезпечення на виплату відпусток						+	+	+		+	+		+		+
Додаткове пенсійне забезпечення	+	+			+		+				+	+	+	+	+
Забезпечення на виконання гарантійних зобов'язань										+					
Забезпечення на реструктуризацію															
Забезпечення на виконання зобов'язань за обтяжливими контрактами															
Резерв на рекультивацию	+										+				
Резерв під виведення активів з експлуатації			+												
Поточні забезпечення на винагороди працівникам / виплату премій працівникам				+		+									
Забезпечення під судові процеси та штрафи					+						+		+		+
Забезпечення за договорами фінансових гарантій						+									
Забезпечення на проведення аудиторських перевірок						+							+		
Капітал в дооцінках (резерв від переоцінки всіх груп основних засобів та активів з права користування)							+								
Інші резерви компанії	+				+								+	+	+

На основі аналізу досліджуваних підприємств можна зробити висновок, що крім законодавчо регламентованих резервів капіталу підприємства також формують не обов'язкові (факультативні) резерви капіталу (у табл.1.2. виділено курсивом), та жодне з проаналізованих підприємств не формує забезпечення на реструктуризацію та виконання зобов'язань за обтяжливими контрактами. Аналіз фінансової звітності ПАТ «Міжнародні Авіалінії України» свідчить, що товариство за період 2018-2020 рр. не формувало жодного виду резервного капіталу.

Кожен вид резервів капіталу має цільове призначення, пов'язане з покриттям можливих втрат, збитків чи виплат через виникнення непередбачуваних подій певного виду. Тобто, резерви капіталу мають корелювати із ризиками підприємства.

Такої ж думки дотримується Царук В.Ю. Аналізуючи характеристики моделей корпоративного управління, інформаційні потреби стейкхолдерів та їхній вплив на методологію бухгалтерського обліку і облікову політику корпорацій, він вказує, що відповідно до «німецької практики ведення бухгалтерського обліку загальноприйнятним є створення облікових резервів на покриття різних видів короткотермінових та довготермінових ризиків» [194, с. 34].

Таким чином, ризики підприємств є предметом формування резервів, а отже види резервів, які доцільно створювати на підприємстві, залежать від видів ризиків, які притаманні його діяльності. За результатами аналізу наукових праць з ризик-менеджменту Загородній А.Г. та Пилипенко Л.М. виділили 18 ознак класифікації ризиків підприємств та відповідні їм види ризиків [71, с. 56-57]. У контексті застосування самофінансування та самострахування (тобто, формування резервів) як методу управління ризиками варто виділити такі ознаки їхньої класифікації та види:

- величина ризику (рівень допустимості) – несуттєвий, допустимий, критичний, катастрофічний ризики;
- час виникнення – проектний, плановий, фактичний ризики;

- правові умови виникнення – ризики, які виникають із зобов'язань, та ризики, які виникають з інших причин, не пов'язаних із зобов'язаннями;
- час прийняття ризикованих рішень – випереджаючий ризик, своєчасний ризик, запізнілий ризик;
- причина виникнення – технічний, економічний, екологічний ризики;
- характер впливу – дискретний, випадковий, неперервний і систематичний ризики [71, с. 56-57].

Досліджуючи методи управління ризиками залежно від їхнього виду, автори стверджують, що самофінансування чи самострахування (тобто, резервування) доцільно застосовувати лише до допустимих і несуттєвих ризиків, а катастрофічних і критичних ризиків бажано уникати або страхувати [71, с. 62]. З погляду ефективного управління цілком логічно формувати резерви під проектні і планові ризики, тоді як за результатами виникнення фактичних ризиків здійснюють використання резервів (списання збитків за рахунок резервів). Під ризики, які виникають із зобов'язань, формують забезпечення, а під інші ризики, не пов'язані із зобов'язаннями, можна формувати інші види резервів капіталу.

Розглядаючи класифікацію ризиків за часом прийняття ризикованих рішень, варто наголосити на тому, що під випереджаючий ризик формувати резерви немає сенсу (потрібно списувати відповідні об'єкти бухгалтерського обліку чи покривати збитки). Водночас, як під своєчасні, так і під запізнілі ризики (наприклад, повернення покупцями продукції, яка виявилась бракованою чи яку зіпсували в межах гарантійного терміну) резерви формувати можна і доцільно (за наведеним прикладом – резерв на гарантійні забезпечення).

Однією з причин виникнення технічних ризиків є моральне старіння техніки і технологій. З огляду на динамічність розвитку сучасної економіки та впровадження у господарську діяльність науково-технічних розробок (особливо у високотехнологічному секторі економіки), актуальність цього виду ризиків набуває особливої гостроти. З метою захисту підприємств від них Пилипенко Л. М. пропонує формувати у складі акціонерного (власного) капіталу їхніх

балансів резерв на моральний (технологічний) знос основного капіталу [136, с. 198-200]. Наукове обґрунтування доцільності створення цього резерву базується на органічній балансовій теорії та застосуванні підходу відновної вартості до оцінювання активів. Нарахування цього резерву автор пропонує здійснювати за рахунок прибуткового капіталу, а за відсутності останнього – за рахунок резервного капіталу. З огляду на призначення та джерела формування резерву на моральний (технологічний) знос основного капіталу його можна зарахувати до видів резервів капіталу підприємств.

Діяльність багатьох підприємств чинить негативний вплив на навколишнє середовище. Цей вплив може бути як контрольованим та мати систематичний характер – перманентні викиди забруднюючих речовин чи добування природних ресурсів, так і неконтрольованим з катастрофічними наслідками – техногенні аварії та катастрофи. Викиди забруднюючих речовин спричиняють обов'язок сплати відповідних екологічних податків і зборів чи платежів штрафного (санкційного) характеру. За добування природних ресурсів підприємства, як правило, сплачують до державного чи місцевого бюджетів рентні платежі за використання надр.

Закриття чи консервація родовищ природних ресурсів зумовлюють понесення витрат, пов'язаних з відновленням природного середовища. У звітних періодах, упродовж яких підприємства несуть ці витрати, вони здебільшого не отримують доходів від добування природних ресурсів, тобто фактично не мають відповідного джерела покриття витрат. Тому, на думку Крупки Я. Д. та Порохнавець Я. А., упродовж періодів експлуатації родовищ природних ресурсів підприємствам доцільно формувати відповідні резерви покриття витрат на відновлення природного середовища та обліковувати їх у складі забезпечень майбутніх витрат [96, с.52-53].

Потенційні неконтрольовані впливи діяльності підприємства на навколишнє середовище, які не мають систематичного характеру, вказують на існування певних екологічних ризиків. Якщо величина цих ризиків є істотною, підприємствам доцільно формувати відповідні екологічні резерви на покриття негативних наслідків від ймовірного настання ризикових подій (резерви

покриття екологічних ризиків). Таким чином, вплив діяльності підприємства на навколишнє середовище може бути відображений у системі бухгалтерського обліку різними способами (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Відображення впливу діяльності підприємства на навколишнє середовище в системі бухгалтерського обліку

Розглядаючи класифікацію ризиків за характером впливу варто зауважити, що під неперервні та систематичні ризики, які здебільшого є ідентифікованими, можна формувати окремі види резервів, тобто, під кожен вид ризику окремий резерв. Водночас, випадкові ризики, які переважно неідентифіковані, можуть бути забезпечені резервним капіталом. Ці аргументи дають змогу виокремити додаткову ознаку класифікації резервів капіталу – ідентифікованість ризиків, під які сформовано резерви. За цією ознакою резерви капіталу можна поділити на два види: 1) резерви капіталу під ідентифіковані ризики (наприклад, резерв сумнівних боргів, резерв на моральний (технологічний) знос основного капіталу тощо); 2) резерви капіталу під неідентифіковані ризики (до цього виду фактично належить лише резервний капітал).

Класифікація резервів капіталу за цією ознакою в подальшому використовуватиметься при формулюванні підходів до їхнього оцінювання.

Узагальнивши запропоновані підходи до класифікації резервів у обліковій літературі, на нашу думку, для цілей бухгалтерського обліку резерви капіталу можна класифікувати за такими ознаками (рис. 1.6.)

Рис. 1.6. Класифікація резервів капіталу підприємств *Запропоновано автором.

В системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємств резерви капіталу відіграють низку функцій, як позитивних, так і негативних (чи роль яких є неоднозначною) (рис. 1.7). Найважливіша функція резервів капіталу, яка впливає з їхнього призначення та аргументації запропонованого визначення – захист капіталу підприємств від редукації. Не зважаючи на численні полеміки науковців (зокрема й наведені вище) щодо того, що створення сучасних резервів не передбачає формування відповідних фондів зарезервованих коштів, їхню захисну функцію можна обґрунтувати принаймні таким аргументом: резерви капіталу створюють здебільшого за рахунок прибутку (або витрат, які зменшують прибуток), таким чином зменшуючи його величину, яка може бути спрямована на виплату дивідендів. Тобто, формування резервів капіталу хоча й не створює фондів коштів, однак запобігає виведенню ліквідних засобів з обороту підприємства у вигляді дивідендів.

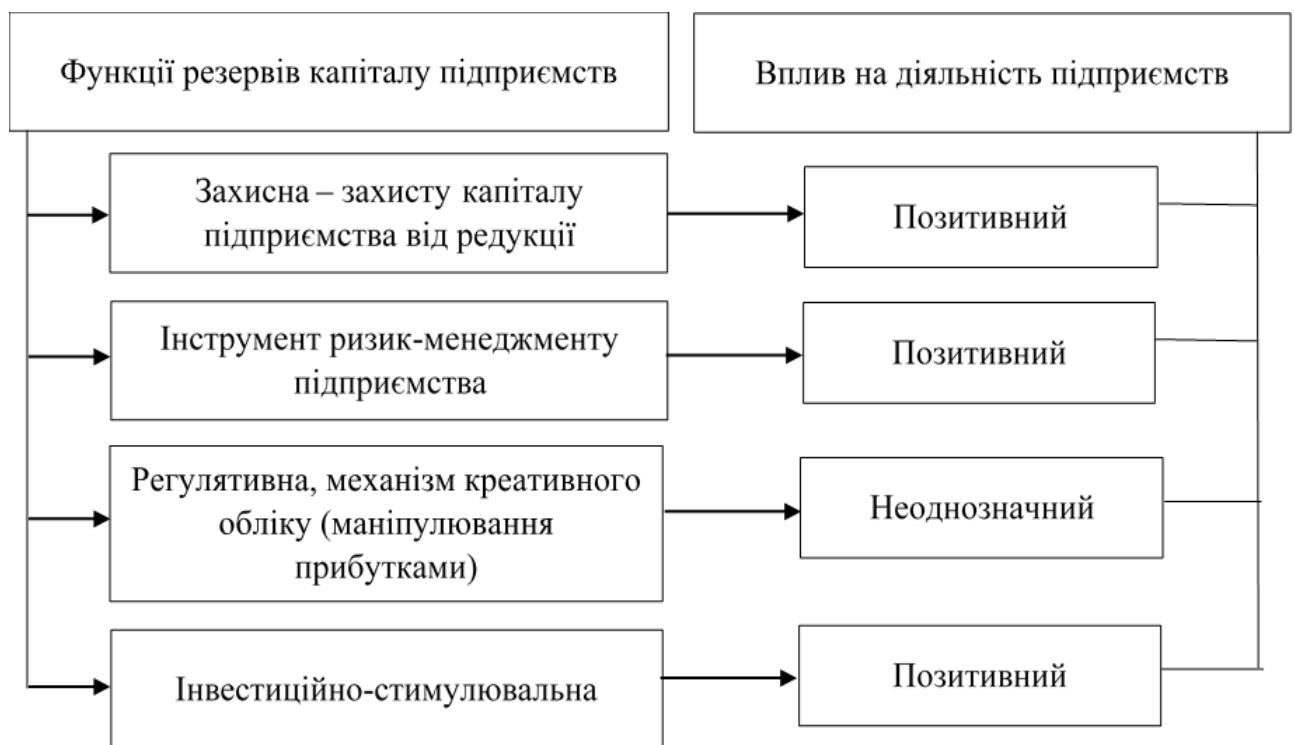

Рис. 1.7. Функції резервів капіталу підприємств

В ризик-менеджменті до методів управління ризиками відносять: уникнення, передання, попередження, розподіл, здобуття додаткової інформації та самофінансування (самострахування). Останній метод передбачає покриття збитків чи інших негативних наслідків від настання ризиків за рахунок

спеціально створених на підприємстві резервів [71, с. 61]. Таким чином, резервування є одним з методів ризик-менеджменту підприємства, а резерви капіталу – одним з інструментів ризик-менеджменту.

Основним завданням формування резервів у бухгалтерському обліку, на думку Козлової М. О., є «відображення в обліку у вартісному вимірнику ступеня готовності використати певний обсяг ресурсів у випадку виникнення у ньому потреби в майбутньому» [12]. Верига Ю. А. стверджує, що «необхідність створення резервів обумовлена одним із принципів бухгалтерського обліку, а саме розмежування доходів і витрат між звітними періодами» [122].

Царук В. Ю. визнає резерви (зокрема, резерви на кредитні збитки) одним з видів дискреційних нарахувань як методу управління прибутками, тобто одним з механізмів креативного обліку [194, с. 214]. Наочним прикладом можливості маніпулювання прибутками через механізм резервування є події, які відбувалися у НАК «Нафтогаз України» у квітні-травні 2021 р.: різнотлумачення підходів до формування резервів сумнівних боргів з боку керівництва компанії та Кабінету Міністрів України зумовили внесення змін до порядку розрахунку державними компаніями резерву сумнівних боргів, перегляду величини сформованих резервів, коригування прибутків та перерахування до державного бюджету дивідендів. Таким чином, не зважаючи на свою мікроекономічну сутність, резерви здійснюють вплив на економіку не лише на рівні підприємства, але й на макрорівні.

Пилипенко Л. М. виділяє три основні функції резервів – захисну, регулятивну та інвестиційно-стимулювальну. Захисну функцію він також пов'язує із захистом капіталу підприємств від редукації. Регулятивна функція, на його думку, спрямована на приведення витрат до звітного періоду доходів, з якими вони пов'язані (за своїм змістом ця функція корелює з функцією механізму креативного обліку, що про неї вказує Царук В.Ю. – *Ю.Д.*). Відсутність потреби вилучення з обороту підприємств ліквідних засобів через формування резервів обумовлює їх інвестиційно-стимулювальну функцію [136, с. 181].

Описані класифікація та функції резервів капіталу підприємств є передумовою подальшого дослідження методики й організації їх бухгалтерського обліку та контролю.

1.3. Аналіз нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку резервів капіталу

Обвали ринків капіталів та банкрутство суспільно важливих компаній, зумовлені фінансово-економічними кризами, актуалізували проблему захисту і страхування статутних капіталів суб'єктів господарювання. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є резервування. Проте, передбачені чинними імперативними документами механізми резервування фактично не виконують покладені на них функції, що свідчить про доцільність дослідження діючої законодавчої та нормативно-правової бази щодо регулювання формування та обліку резервів капіталу підприємств.

В інформаційному забезпеченні управління підприємствами основна увага (особливо з боку зовнішніх щодо них суб'єктів) зосереджена на фінансових індикаторах, які відображають фінансово-майновий стан та результати діяльності підприємств. Наявні на сьогодні інструменти інформаційного забезпечення управління підприємствами є недосконалими, оскільки, на думку багатьох експертів і науковців, не лише не змогли передбачити настання глобальної фінансово-економічної кризи, але й певним чином (що стосується насамперед альтернативних фінансовій звітності інструментів) її спровокували. За таких умов резерви капіталу стають одним з важливих індикаторів фінансової стійкості підприємств.

Здебільшого створення резервів пов'язане з додатковими витратами, які менеджери та власники (акціонери) підприємств не завжди готові понести, тому формують лише ті резерви, які передбачені чинними законодавчо-нормативними документами. Таким чином, імперативна база резервування є

частиною невирішеної проблеми застосування інструментів захисту та страхування капіталів.

Прийняття Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», затвердження національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, Плану рахунків та інструкції з його застосування наблизили українську облікову систему до міжнародних правил та стандартів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. Після реформування системи бухгалтерського обліку відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності в обліковій практиці з'явилося багато нових термінів, які науковці трактують по-різному. Зокрема це стосується і резервів, сутність яких не має єдиного тлумачення. Це пов'язано з тим, що після запровадження встановлених у міжнародній практиці принципів обліку резервів не було враховано сучасного стану економіки, специфіки та особливостей функціонування українських підприємств. Відбулася надмірна орієнтація на чужоземний досвід з відповідним копіюванням та запозиченням принципів і правил бухгалтерського обліку, а це не дало можливості врахувати національні особливості економіки та власний досвід побудови облікової системи.

Верига Ю.А. та Орищенко М.М. виділяють три рівні нормативно-правового регулювання щодо формування та використання резервів капіталу:

- 1) нормативно-правові акти, які регулюють господарські операції, пов'язані зі створенням резервів капіталу;
- 2) нормативно-правові акти, які регулюють бухгалтерський облік та відображення у фінансовій звітності інформації про резерви капіталу;
- 3) внутрішньофірмові положення, котрі регулюють порядок формування та використання резервів капіталу, а також відображення цих операцій у системі бухгалтерського обліку та звітності [12, с. 59].

Характеристика законодавчих і нормативно-правових документів, які регулюють формування та бухгалтерський облік резервів капіталу в Україні, наведена в Додатку В.

Проведений аналіз законодавчих та нормативно-правових документів резервів капіталу свідчить про наявність певних відмінностей між НП(С)БО та МСБО. Зокрема на міжнародному рівні не передбачено окремого документу щодо регулювання дебіторської заборгованості та формування резерву сумнівних боргів.

Відмінності між національними та міжнародними підходами до обліку дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів проявляються у таких критеріях, як їх визнання, оцінювання, припинення визнання, трактування резерву сумнівних боргів і підходів до його обчислення. Так, згідно з НП(С)БО 10 величину резерву сумнівних боргів визначають з урахуванням платоспроможності окремих дебіторів, за питомою вагою безнадійної заборгованості (ознаки безнадійної дебіторської заборгованості наведено у Додатку В) в чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати або на основі класифікації за термінами погашення дебіторської заборгованості, а в міжнародних стандартах методів розрахунку величини резерву сумнівних боргів не передбачено [159].

За результатами аналізу змісту НП(С)БО 11 «Зобов'язання» та МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» встановлено, що у національному стандарті відсутні окремі категорії, а саме: подія, що зобов'язує; юридичне та конструктивне зобов'язання; найкраща оцінка видатків, необхідних для погашення теперішньої заборгованості на дату балансу [112, 160].

Міжнародні та національні вимоги є суміжними щодо визнання забезпечень та їх цільового використання, а також до визнання іншого доходу від операційної діяльності від залишку забезпечення на відновлення земельних ділянок. Однак, МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» передбачає ширший формат розкриття інформації про забезпечення у фінансовій звітності (сутність, порядок визнання, розкриття інформації щодо збільшення імовірних економічних вигод, можливі випадки нерозкриття інформації та їх причини тощо. [95, с.68-69].

Значний вплив на діяльність українських підприємств та умови їхнього функціонування здійснює Податковий кодекс України. Формування резервів капіталу, як правило, супроводжується визнанням і нарахуванням в бухгалтерському обліку витрат, які безпосередньо впливають на величину фінансового результату підприємства, а також податку на прибуток. Таким чином окремі платники податків (малі та середні підприємства) можуть зменшувати своє податкове навантаження на свою діяльність.

Об'єктом оподаткування розрахунку податку на прибуток для малих та середніх суб'єктів господарювання є бухгалтерський фінансовий результат. Великі підприємства та середні (які добровільно вирішили створювати резерви) зобов'язані додатково коригувати свій бухгалтерський фінансовий результат на податкові різниці, розрахунок яких відповідно до Податкового Кодексу України передбачає врегулювання операцій із забезпеченнями (резервами). Різниці при створенні та використанні забезпечень (резервів) майбутніх витрат установлює п. 139.1, а резерву сумнівних боргів – п.139.2 Податкового кодексу України. Як впливають податкові різниці на фінансовий результат представлено в Додатку Г. Варто зазначити, що великим підприємствам та середнім (які добровільно вирішили створювати резерви) при розрахунку податку на прибуток потрібно виключати з фінансового результату всі витрати на створення резерву сумнівних боргів, які в бухгалтерському обліку відносять до складу витрат. Для цього суму створеного резерву сумнівних боргів додають до об'єкта оподаткування податком на прибуток. Тобто, відповідно до цієї норми Податкового Кодексу України з податкових витрат суб'єкти господарювання виключають ту частину списаної дебіторської заборгованості, яка перевищує суму створеного резерву сумнівних боргів [180].

Узагальнивши вищенаведене можна зробити висновок, що малі та середні підприємства при визнанні оподатковуваного прибутку зменшують фінансовий результат у періоді нарахування резервів, а великі підприємства при створенні та використанні забезпечень і резервів (крім резервів на виплату персоналу) розраховують податкові різниці згідно з п. 139.1 Податкового кодексу України.

У законодавчо-нормативному регулюванні створення та використання резервного капіталу відбулися певні зміни, зокрема, з червня 2018 року у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» з підприємств цієї організаційно-правової форми знято обов'язок формування резервного капіталу. Норми цього закону передбачають необхідність створення резервного капіталу лише за умови наміру викупити частки у статутному капіталі підприємства без зменшення величини цього капіталу. В такому разі на величину вартості викупуваної частки товариство зобов'язане сформувати резервний капітал, проте створений резервний капітал не може використовуватися для здійснення виплат на користь учасників такого товариства. В усіх інших випадках створення та поповнення резервного капіталу підприємства не є обов'язковим, але може визначатися статутними документами. Акціонерні товариства при формуванні резервного капіталу керуються положеннями Закону України «Про акціонерні товариства», згідно з якими резервний капітал необхідно формувати обсягом не менше 15% статутного капіталу товариства шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. До досягнення встановленого статутом розміру резервного капіталу величина щорічних відрахувань не може бути меншою 5% обсягу чистого прибутку товариства за звітний рік. Резервний капітал створюють для покриття збитків товариства, а також для виплати дивідендів за привілейованими акціями. Законодавчими документами можуть бути додатково передбачені також інші напрями використання резервного капіталу [164].

Проаналізувавши сутність чинних законодавчих та нормативно-правових документів щодо формування та обліку резервів капіталу, пропонуємо механізми регулювання їх бухгалтерського обліку поділити на три рівні: 1) регулювання бухгалтерського обліку резервів капіталу на міжнародному рівні; 2) регулювання бухгалтерського обліку резервів капіталу на національному (державному) рівні; 3) регулювання бухгалтерського обліку резервів капіталу на рівні підприємства. Узагальнено нормативно-правове регулювання бухгалтерського обліку резервів капіталу підприємств представлено на рис 1.8.

Рис 1.8. Нормативно-правове регулювання обліку резервів. *Сформовано автором.

На нашу думку, у класифікації документів нормативно-правового регулювання резервів потрібно також виділити ознаку функціонального призначення, відповідно до якої можна виділити:

– документи імперативно-організаційного регулювання – законодавчо-нормативні документи, які визначають види обов'язкових резервів, суб'єктів і об'єкти їхнього формування; до цих документів зокрема належать закони, кодекси тощо;

– документи нормативно-методологічного регулювання – встановлюють принципи та базові підходи до формування резервів капіталу в бухгалтерському обліку та їхнього відображення у публічній фінансовій звітності; до цих документів зокрема належать відповідні міжнародні та національні стандарти і положення бухгалтерського обліку та фінансової звітності;

– документи інструктивно-методичного регулювання – нормативно-правові документи, методичні рекомендації, плани рахунків, накази про облікову політику тощо, які встановлюють методичні прийоми формування, обліку резервів та відображення інформації про них на бухгалтерських рахунках та у фінансовій звітності.

Незважаючи на широке нормативно-правове забезпечення, в регулюванні порядку формування та використання резервів існує чимало суперечностей та неузгодженостей. Чинні документи нормативно-правового забезпечення, які регламентують бухгалтерський облік резервів, визначають переважним чином загальні положення, порядок формування та відображення на рахунках бухгалтерського обліку й у фінансовій звітності лише окремих видів резервів. Крім того, ці документи не містять виключного переліку резервів та їх чіткої класифікації. Недосконалим є і методичне забезпечення формування та списання (використання) резервів. Погоджуємося з думкою Козлової М.О. про те, що в чинному законодавстві відсутня методика обліку та контролю покриття резервів реальними активами, а також немає державного заохочення підприємств, які у засновницьких документах та обліковій політиці передбачають формування резервів [86, с. 115]. Виявлені проблемні моменти і спричиняють відмову багатьох підприємств від резервування та ускладнюють його практичну реалізацію. У менеджерів цих підприємств відсутнє розуміння доцільності чи необхідності формування резервів капіталу, їхнього призначення.

Верига Ю. А. та Орищенко М. М. пропонують такі шляхи для усунення неузгодженостей у нормативно-правовій базі регулювання резервів:

- досягнення однозначності в тлумаченні понять «забезпечення» та «резерви» і розгляд забезпечень майбутніх витрат і платежів як резервів капіталу, сформованих за рахунок витрат;
- розмежування резервів майбутніх витрат і платежів та цільового фінансування;
- доповнення переліку резервів майбутніх витрат і платежів у П (С) БО 11 «Зобов'язання» резервами, передбаченими планом рахунків;
- доповнення складу операційних витрат у П (С) БО 16 «Витрати» витратами на створення резервів майбутніх витрат і платежів;
- зміна назви рахунку 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» на «Резерви майбутніх витрат і платежів» [12, с. 136-137].

Запропоновані шляхи усунення неузгодженостей містять як позитивні, так і негативні аспекти. Позитивним є те, що їхня реалізація призведе до однозначного тлумачення понять; негативним є те, що доповнення існуючих резервів додатковими видами може призвести до плутанини і невірних шляхів їхнього формування та відображення в бухгалтерському обліку.

Терещенко В. С. у своїх дослідженнях також звертає увагу на недосконалість нормативного регулювання України у частині резервів майбутніх витрат і платежів, що виражене у наявності розбіжностей у формулюваннях положень (стандартів) бухгалтерського обліку та Інструкції про застосування плану рахунків щодо обов'язковості формування резерву майбутніх витрат і платежів, відсутності регламентованої методики бухгалтерського обліку їхнього формування та використання [188]. Тому організаційні аспекти формування та використання резервів підприємств мають бути врегульовані внутрішніми нормативними документами відповідно до потреб конкретного підприємства.

Таким чином, нормативно-правове регулювання вітчизняного бухгалтерського обліку надає підприємству можливість самостійно формувати методику обліку господарських операцій через облікову політику. Хоча, «облікова політика підприємства тісно пов'язана з процесом нормативно-

правового регулювання бухгалтерського обліку в цілому і обліку резервів зокрема, підприємства мають можливість самостійно формувати політику щодо створення резервів, враховуючи специфіку своєї діяльності» [12, с. 58]. Крім того, вони можуть розробляти внутрішні документи, положення, інструкції, внутрішню звітність, які не суперечать чинному законодавству і будуть регламентувати та забезпечувати функціонування процесу резервування на підприємстві.

Водночас, Козлова М.О. зауважує, що українське законодавство не передбачає будь-якої відповідальності для підприємств чи їхніх посадових осіб через факти нестворення резервів в бухгалтерському обліку, хоча нехтування відображення в обліку резервів позбавляє адміністрацію та власників підприємств можливості ефективно управляти ними [86, с. 111].

Висновки до розділу 1

1. Невизначеність і кризові явища у діяльності підприємств обумовлюють необхідність застосування їхніми менеджерами інструментів захисту капіталів для забезпечення подальшого функціонування й економічного розвитку цих суб'єктів. Одним з інструментів захисту капіталу, який сформувався історично-еволюційним чином, є резервування. Аналіз наукових праць економічного спрямування за тематикою резервування засвідчив, що поняття резервів трактується доволі широко. Ба більше, загальноекономічне трактування цього поняття та більш вузьке – науковцями з предметної сфери знань бухгалтерського обліку, відрізняються між собою, що призвело до виникнення поняття облікових резервів.

За результатами опрацювання законодавчо-нормативних джерел і наукових праць з бухгалтерського обліку та фінансових звітів підприємств виявлено існування суміжних з резервами категорій – регулятиви, забезпечення, амортизація тощо. Історично-еволюційний та імперативний аналіз змісту цих понять засвідчив їхню подібність, проте нетотожність.

Зокрема, встановлено: відмінності між резервами і регулятивами полягають, насамперед, у їхньому призначенні; амортизація у сучасній її формі належить до регулятивів, а не резервів; забезпечення за обсягом змістовного наповнення є вузким поняттям, ніж резерви.

Неоднозначність економічного загалом і бухгалтерського зокрема тлумачення резервів зумовили доцільність виокремлення поняття резервів капіталу, які, на відміну від інших видів економічних резервів, спрямовані на захист капіталу підприємств від редукації. Чітке формулювання сутності та призначення резервів капіталу стало основою для дослідження теоретичних і прикладних підходів до методики й організації їх бухгалтерського обліку та контролю.

2. Основою методики бухгалтерського обліку будь-якого об'єкта є його класифікація. Узагальнення підходів до класифікації резервів і суміжних з ними понять в імперативних і наукових працях дало змогу виділити п'ять ознак класифікації резервів капіталу підприємств: 1) за обов'язковістю формування (обов'язкові та необов'язкові (факультативні) резерви); 2) за регламентованістю законодавчо-нормативними документами (регламентовані та нерегламентовані резерви); 3) за призначенням (статутні, оціночні та резерви майбутніх витрат); 4) за об'єктом (предметом) резервування (резервний капітал, резерв сумнівних боргів, резерв на виплату відпусток, резерв на додаткове пенсійне забезпечення, резерв виконання гарантійних зобов'язань, резерв на реструктуризацію, резерв для обтяжливих контрактів, резерв на моральний (технологічний) знос основного капіталу, резерв покриття витрат на відновлення природного середовища тощо); 5) за джерелами формування (резерви, сформовані за рахунок прибутку, та резерви, сформовані за рахунок витрат (собівартості).

Дослідження сутності резервів капіталу засвідчило, що їхнє призначення насамперед пов'язане з управлінням ризиками підприємств. Встановлення цього зв'язку дало змогу виокремити додаткову ознаку класифікації резервів капіталу – за ідентифікованістю ризиків, для управління якими резерви сформовані. Розмежування резервів під ідентифіковані та неідентифіковані

ризика в подальшому використано при обґрунтуванні підходів до їх оцінювання в бухгалтерському обліку.

3. Аргументовано, що призначення резервів капіталу в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності обумовлене виконанням ними щонайменше чотирьох функцій – захисної, інструмента ризик-менеджменту, регулятивної та інвестиційно-стимулювальної. Ці функції дають змогу не лише відрізнити резерви капіталу від інших видів економічних резервів підприємств, але й є передумовою для обґрунтування напрямів удосконалення і розвитку методики й організації їх бухгалтерського обліку та контролю.

4. За результатами аналізу законодавчо-нормативних документів, які регламентують формування, списання та обліково-звітну репрезентацію резервів капіталу підприємств встановлено існування імперативів трьох рівнів – міжнародного (МСФЗ та МСБО), національного (закони України, НП(С)БО та інші нормативно-правові документи, затверджені здебільшого Міністерством фінансів України) та рівня підприємства (установчі документи, розпорядчі документи про затвердження облікової політики та інших управлінських політик підприємства тощо). Опрацювання переліку цих документів засвідчило доцільність їхньої класифікації за призначенням на документи імперативно-організаційного, нормативно-методологічного та інструктивно-методичного регулювання.

Дослідивши зміст законодавчо-нормативних документів з формування, списання й обліку резервів капіталу, виявлено низку недоліків в імперативній базі їхнього регулювання, зокрема: неоднозначність термінологічного апарату (резерви – забезпечення); неврегульованість методики формування й списання в обліку значної кількості резервів; відсутність обов'язкового припису щодо формування резервів капіталу тощо.

5. Результати дослідження, що увійшли до розділу 1, опубліковані у працях [37, 41, 139, 140, 141, 142].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РЕЗЕРВІВ КАПІТАЛУ

2.1. Особливості формування облікової політики щодо резервів капіталу підприємств

Облікова політика є одним з елементів нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку майна, капіталу і діяльності підприємства загалом та резервів капіталу зокрема. Від положень облікової політики щодо резервів капіталу залежить здатність підприємства реагувати на вплив непередбачуваних подій на його діяльність. Основним завданням облікової політики підприємства щодо резервів капіталу є опис конкретних методів та способів відображення інформації про резерви в системі бухгалтерського обліку та звітності, враховуючи при цьому альтернативні варіанти облікових методів, передбачених національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. В умовах інтеграції України до глобального економічного простору формування облікової політики набуває все більш актуального значення, оскільки міжнародні системи стандартизації обліку передбачають суттєвий вплив облікової політики на діяльність суб'єктів господарювання.

Трансформація системи бухгалтерського обліку підприємств відповідно до міжнародних стандартів забезпечує суб'єктам господарювання більше самостійності в організації бухгалтерського обліку та виборі методики його ведення. Серед наявних методик бухгалтерського обліку підприємство може обрати альтернативні варіанти, які будуть найбільш оптимальними для його діяльності, враховуватимуть її особливості та забезпечуватимуть інформаційні потреби менеджерів. Обрані методи ведення обліку за кожним його об'єктом зазначають у обліковій політиці підприємства. Зокрема, підлягає розкриттю і методика бухгалтерського обліку резервів капіталу. Оскільки методика

відображення в обліку операцій з резервами на державному рівні детально не регламентована, менеджмент і бухгалтерія підприємства, шляхом формування облікової політики, можуть самостійно розробляти відповідні способи обліку цих операцій, їх документального підтвердження та відображення у фінансовій звітності, враховуючи при цьому норми діючого законодавства. Наявність у фінансовій звітності підприємств інформації про резерви капіталу важлива для інвесторів, кредиторів, акціонерів, адже свідчить про можливість підприємства мінімізувати вплив непередбачуваних подій на його діяльність та адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Теоретичні та прикладні засади облікової політики підприємства розкриті у працях багатьох українських науковців, серед яких: Барановська Т.В., Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф., Загородній А.Г., Кірейцев Г.Г., Крупка Я. Д., Легенчук С.Ф., Лінник В.Г., Папковська П.Я., Петрук О.М., Пушкар М.С., Савченко В.М., Сопко В.В., Хомин П.Я., Швець В.Г., Яремко І.Й. та інші. Особливості облікової політики щодо резервів капіталу досліджували такі українські науковці, як: Верига Ю.А, Дячек С.М., Козлова М.О., Орищенко М.М., Шепель І. В. Проте, недостатній захист капіталу українських підприємств в умовах систематичних кризових явищ в економіці обумовлює доцільність проведення подальших досліджень у напрямі формування облікової політики щодо резервів капіталу.

В Україні бухгалтерський облік регламентують Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Розвиток та розширення міжнародних економічних зв'язків українських підприємств з чужоземними партнерами обумовлює нові вимоги до ведення бухгалтерського обліку шляхом його трансформації відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Основоположним документом, який визначає методологію обліку, розкрити у МСФЗ, є Концептуальна основа фінансової звітності.

Концептуальна основа не є стандартом бухгалтерського обліку, але відображає основні принципи та базові положення, на яких побудована цілісна

бухгалтерська методологія. Облікова політика підприємства є важливим інструментом, завдяки якому існує можливість оптимального поєднання імперативного регулювання і власної ініціативи менеджменту щодо організації та ведення бухгалтерського обліку. При розробленні та затвердженні облікової політики необхідно керуватися існуючими імперативами (стандартами та тлумаченнями), а у випадку їх відсутності – Концептуальною основою фінансової звітності та професійними судженнями (рис.2.1).

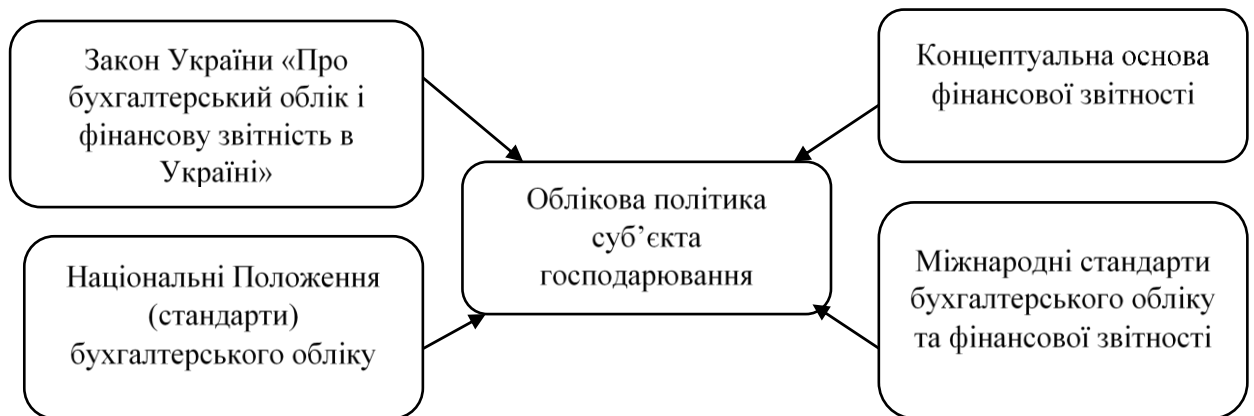

Рис. 2. 1. Нормативно-правове регулювання облікової політики підприємств

*Сформовано автором

На думку більшості науковців у сфері бухгалтерського обліку, облікова політика підприємства має охоплювати такі складові:

– організаційну, яка відображає організаційну структуру бухгалтерської служби, організацію документообігу, порядок інвентаризації на підприємстві та інші аспекти організації облікового процесу;

– методичну, яка регламентує методи, способи та прийоми бухгалтерського обліку за різноманітними топологічними ділянками й етапами облікового процесу;

– технічну, яка обумовлює форму ведення бухгалтерського обліку, форми первинних документів, робочий план рахунків, контрольні облікові процедури та інші складові техніки обліку [176, с. 21; 183, с. 56-57].

За кожною складовою облікової політики підприємства та об'єктом обліку визначають елементи облікової політики – можливі процедури, способи чи

методичні прийоми, щодо яких існують певні альтернативи застосування та керівництву підприємства необхідно приймати рішення щодо їхнього вибору. Рішення щодо елементів облікової політики (тобто, безпосередній вибір з-поміж альтернативних варіантів процедур, способів чи прийомів обліку) здебільшого ґрунтуються на судженнях головного бухгалтера та концепціях і політиках управління, яких дотримується керівництво підприємства. Наприклад, за прибуткової концепції управління облікова політика передбачатиме ті способи та прийоми обліку, які максимізуватимуть величину прибутку підприємства, тоді як за вартісно-орієнтованої концепції управління облікова політика буде зорієнтована на максимізацію величини капіталу тощо (табл. 2.1). До чинників, які впливають на облікову політику підприємства, науковці також відносять вид економічної діяльності підприємства, його величину та обсяги діяльності, організаційно-правову форму, систему оподаткування, стратегію розвитку, кваліфікацію облікових кадрів тощо.

Таблиця 2.1

Вплив концепцій управління на облікову політику щодо резервів капіталу підприємства

Назва концепції управління	Вплив концепції управління на облікову політику щодо резервів капіталу підприємства
Прибуткова концепція управління	Спрямованість цієї концепції на максимізацію прибутку підприємства не сприяє широкому застосуванню в обліку резервів капіталу, оскільки їхнє формування відбувається за рахунок або безпосередньо прибутку, або витрат, які його зменшують. Тому облікова політика підприємства, менеджери якого застосовують прибуткову концепцію управління, очікувано міститиме регламентацію лише тих видів резервів, обов'язкове формування яких визначене законодавчо-нормативними документами.
Вартісно-орієнтована концепція управління	Спрямованість цієї концепції на максимізацію вартості підприємства сприятиме широкому застосуванню в обліку резервів капіталу підприємства, оскільки такий підхід обмежуватиме виведення прибутків з підприємства, позитивно впливатиме на збереження капіталу, а отже й максимізацію вартості. За вартісно-орієнтованої концепції управління доцільно застосовувати в обліку методи визнання й оцінювання, які максимізуватимуть обсяги сформованих резервів капіталу.

Продовження табл. 2.1.

Ресурсна концепція управління	За цієї концепції управління важливими є не лише обсяги сформованих резервів, але й активи, якими вони забезпечені. Облікова політика може передбачати нормування забезпечень резервів ліквідними активами ¹ . Для цієї концепції управління також важливим є контроль рівня морального старіння капіталу, що свідчить про доцільність визначення обліковою політикою формування резерву на моральний (технологічний) знос основного капіталу.
Процесно-орієнтована концепція	Зорієнтованість цієї концепції на оптимізацію бізнес-процесів підприємства потребує детального розкриття в обліковій політиці методичних і технічних аспектів процедур обліку резервів капіталу, а також доцільності їхнього формування.

Аналізуючи формування складових облікової політики щодо резервів капіталу підприємств, варто виокремити такі її елементи (табл.2.2).

Таблиця 2.2.

Складові та елементи облікової політики щодо резервів капіталу підприємства

Складові облікової політики	Елементи облікової політики щодо резервів капіталу підприємств
Організаційна складова	Встановлення посадових осіб, до компетенцій яких належить прийняття рішень щодо формування та списання резервів капіталу підприємства
	Встановлення посадової особи, до функцій якої належить бухгалтерських облік формування та списання резервів капіталу
	Перелік резервів капіталу, які підлягають формуванню та відображенню в системі бухгалтерського обліку і фінансової звітності підприємства
	Перелік посадових осіб, залучених до інвентаризації резервів капіталу підприємства
	Порядок проведення інвентаризації та перегляду величини (переоцінки) резервів капіталу підприємства (терміни, передумови, процедури)
Методична складова	Методи визнання підстав для формування (нарахування, донарахування) та списання (використання) резервів капіталу підприємства
	Методи оцінювання резервів капіталу (визначення їх оптимальної величини)

¹ Наприклад, оперативний резерв фонду фінансування будівництва управитель формує в грошових коштах на 100% обсягу сформованого резерву

Продовження табл. 2.2.

	Способи відображення операцій з резервами капіталу на рахунках бухгалтерського обліку (типова кореспонденція рахунків)
	Способи відображення інформації про резерви у бухгалтерській, зокрема, фінансовій звітності підприємства
Технічна складова	Форми первинних документів для оформлення операцій з резервами капіталу підприємства
	Перелік облікових реєстрів, у яких відображають інформацію про резерви капіталу відповідно до обраної на підприємстві форми бухгалтерського обліку
	Перелік синтетичних і аналітичних рахунків робочого плану рахунків підприємства, на яких обліковують його резерви капіталу

Організаційна складова облікової політики щодо резервів капіталу передбачає встановлення посадових осіб чи органів управління підприємством, до компетенції яких належить прийняття рішень про формування та списання резервів капіталу залежно від їхніх видів. Перелік посадових осіб, які можуть приймати рішення щодо створення та використання певних видів резервів капіталу, узагальнено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Перелік посадових осіб (органів управління підприємством), до компетенцій яких належить прийняття рішень щодо формування та списання резервів капіталу підприємства

Види резервів капіталу	Особи (органи управління підприємством), що приймають рішення щодо формування та списання резервів капіталу
Резервний капітал	Загальні збори акціонерів або засновники підприємства
Резерв сумнівних боргів	Керівник і головний бухгалтер підприємства
Забезпечення на виплату відпусток	Керівник підприємства (при затвердженні облікової політики), головний бухгалтер, бухгалтер з оплати праці
Резерв на додаткове пенсійне забезпечення	Керівник підприємства (при затвердженні облікової політики), головний бухгалтер, бухгалтер з оплати праці
Забезпечення на виконання гарантійних зобов'язань	Керівник підприємства (при затвердженні облікової політики), головний бухгалтер (при періодичному перегляді величини резерву); бухгалтер з обліку витрат (при визнанні витрат на гарантійний ремонт (заміну))
Забезпечення на реструктуризацію	Загальні збори акціонерів, засновники та власники підприємства, керівник підприємства, головний бухгалтер

Продовження табл. 2.3.

Забезпечення на виконання зобов'язань за обтяжливими контрактами	Керівник підприємства (при затвердженні облікової політики); головний бухгалтер (при періодичному перегляді величини резерву та визнанні втрат від обтяжливих контрактів); бухгалтер з обліку зобов'язань (при визнанні втрат від обтяжливих контрактів)
Резерв на моральний (технологічний) знос основного капіталу	Керівник підприємства (при затвердженні облікової політики), головний бухгалтер (при періодичному перегляді величини резерву; при прийнятті рішення про списання морально застарілих необоротних активів чи їхню уцінку у зв'язку зі зменшенням корисності)

* Сформовано автором

Формування будь-якого виду резерву має бути передбачене обліковою політикою підприємства. Тому на імперативному рівні рішення про формування резервів капіталу приймає керівник підприємства при затвердженні облікової політики чи внесенні змін до неї. Облікова політика може передбачати: 1) безпосередньо величину резерву (наприклад, обсяг резервного капіталу 25% від величини статутного капіталу); 2) критерії щодо визначення величини резерву. В другому випадку рішення щодо величини формування резерву капіталу приймає головний бухгалтер підприємства.

Конкретний перелік посадових осіб, які приймають рішення про списання (використання) резервів капіталу та періодичний перегляд їхньої величини, залежить від особливостей діяльності підприємства, його організаційної структури та структури бухгалтерської служби, а також розподілу повноважень і обов'язків між посадовими особами. В табл. 2.3. подано лише примірний перелік таких осіб. Однак, незалежно від особи, яка приймає рішення щодо формування чи списання резервів капіталу, це рішення має ґрунтуватись на юридичній (наприклад, визначення дебітора банкрутом, прийняття рішення про реструктуризацію, укладання трудового договору з умовами надання додаткового пенсійного забезпечення тощо), аналітичній (класифікація дебіторської заборгованості за термінами непогашення, величина витрат на виконання гарантійних зобов'язань тощо) чи іншій інформації, яка зокрема й формує основу бухгалтерського професійного судження.

При визначенні переліку видів резервів, які підприємству доцільно формувати, враховують такі чинники, як організаційно-правова форма та величина підприємства, вид економічної діяльності та обсяги виробництва, загальний фінансовий стан підприємства тощо. Козлова М.О. при складанні облікової політики щодо резервів і фондів пропонує враховувати: 1) види, джерела, обсяг резервів і фондів, які на підприємстві формують; 2) перелік регламентних документів для їхнього формування та використання; 3) основні види операцій щодо динаміки резервів і фондів; 4) специфіку формування та використання коштів окремих видів резервів чи фондів за звітний період; 4) перелік відповідальних осіб за здійснення резервування за відсутності суперечностей чинному законодавству; 5) перелік осіб, які мають повноваження приймати рішення щодо формування певного резерву чи фонду; 6) порядок проведення інвентаризації резервів чи фондів і дії бухгалтерів за її результатами; 7) процедури поточного внутрішньогосподарського контролю за формуванням і використанням коштів резервів чи фондів; 8) склад та зміст внутрішньої звітності щодо резервів чи фондів [86, с.12].

В теперішніх умовах господарювання українські підприємства мають можливість скласти фінансову звітність, керуючись нормами МСФЗ або Н(П)СБО. Якщо підприємство складає фінансову звітність за міжнародними стандартами, то формування та використання окремих видів резервів (зокрема забезпечень) на підприємстві регламентує МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи». Згідно з положеннями цього стандарту створення забезпечень під майбутні затрати є обов'язковим для підприємств, які застосовують МСФЗ. В обліковій політиці підприємства відображають перелік створюваних ним забезпечень та порядок їхнього оцінювання. За деякими видами забезпечень МСБО 37 передбачає декілька альтернативних методик визнання й оцінювання, за іншими підприємству доведеться встановлювати їх самостійно.

Порядок формування і списання резерву сумнівних боргів, регламентований Н(П)СБО 10 «Дебіторська заборгованість», базується на класифікації дебіторської заборгованості на звичайну, сумнівну і безнадійну.

Методика створення та обліку резерву сумнівних боргів з наочними прикладами детально розкрита у Додатку Е. На відміну від національних стандартів бухгалтерського обліку МСФЗ не містять окремого стандарту, який би регламентував порядок обліку дебіторської заборгованості та алгоритм формування резерву сумнівних боргів. Порядок обліку такої заборгованості розкритий у різних стандартах, а саме: МСБО 1 «Подання фінансової звітності» – розкриття дебіторської заборгованості у фінансовій звітності; МСБО 16 «Основні засоби» – визнання короткотермінової дебіторської заборгованості без оголошеної ставки відсотка, дисконтування майбутніх грошових надходжень і застосування ефективної ставки відсотка при оцінюванні довготермінової торговельної дебіторської заборгованості; МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання», МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання й оцінка», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» – визнання й облік дебіторської заборгованості як фінансового інструменту і припинення її визнання активом; МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» – вимоги до розкриття у звітності інформації про дебіторську заборгованість.

Враховуючи вид економічної діяльності підприємства при формуванні облікової політики щодо резерву сумнівних боргів менеджменту необхідно визначити такі параметри, як: порядок визнання та оцінювання дебіторської заборгованості; класифікацію дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги, умови визнання заборгованості сумнівною та безнадійною; період та метод нарахування резерву сумнівних боргів; порядок списання безнадійної заборгованості; порядок та терміни проведення інвентаризації дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів тощо.

Визнання дебіторської заборгованості сумнівною згідно з МСБО 39 відбувається в таких випадках: значні фінансові труднощі емітента; фактичний розрив контракту; надання позикодавцем боржникові пільгової позики, яку позикодавець не розглядав би за інших умов; висока імовірність банкрутства або іншої фінансової реорганізації підприємства; визнання збитку від зменшення корисності цього активу в попередньому звітному періоді;

зникнення фінансового ринку для цього фінансового активу внаслідок фінансових труднощів [160].

При формуванні облікової політики підприємств щодо забезпечень та резервів майбутніх витрат і платежів, необхідно враховувати норми НП(С)БО 11 «Зобов'язання» та МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи», згідно з якими забезпечення – це теперішнє зобов'язання, яке є результатом минулих подій з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу. В обліковій політиці підприємства потрібно встановити перелік створюваних ним забезпечень і визначити порядок їхнього оцінювання з урахуванням необхідності та доцільності їх створення. Крім того, облікова політика підприємства має передбачати за яких умов під зобов'язання потрібно створювати забезпечення. Згідно з НП(С)БО 11 підприємства можуть створювати забезпечення для відшкодування майбутніх витрат на: виплату відпусток працівникам; додаткове пенсійне забезпечення; виконання гарантійних зобов'язань; реструктуризацію; виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо. Сума, визнана як забезпечення, повинна відображати найкращу розрахункову оцінку затрат, необхідних на кінець звітного періоду для погашення наявного зобов'язання. У документі про облікову політику потрібно зазначити в якому порядку створюються забезпечення на виплату відпусток. Найкраща оцінка затрат – це сума, яку підприємство обґрунтовано сплатило би для погашення зобов'язання або передало би його третій особі [66, с. 122]. Таку оцінку визначають на підставі судження керівників підприємства з урахуванням попереднього досвіду подібних операцій, висновків незалежних експертів, додаткових фактів, які є наслідком подій після дати балансу.

Для надання обліковій політиці юридичної сили її оформлюють та затверджують відповідним розпорядчим документом по підприємству. У своїх дослідженнях Орищенко М.М. та Верига Ю.В. пропонують підприємствам розробляти внутрішні документи й інструкції, які регулюватимуть порядок створення, використання та відображення резервів капіталу в обліку і внутрішній звітності. До таких документів вони відносять:

- 1) положення про сектор обліку резервів капіталу;
- 2) наказ про облікову політику підприємства, в якому окремим підрозділом виокремлено операції, пов'язані з резервами капіталу;
- 3) інструкції з розрахунку окремих видів резервів капіталу;
- 4) положення у вигляді методик прогнозування та планування створення резервів капіталу, їх аналізу та контролю.

Грамотно сформована облікова політика в частині резервів капіталу дозволяє співфункціонувати різним підрозділам з метою управління підприємством, незважаючи на їх різні інформаційні потреби. Для цього, щодо кожного виду резерву капіталу повинна надаватись повна інформація про його стан та використання, оскільки резерви безпосередньо впливають на величину фінансового результату підприємства, та, відповідно, на об'єкт оподаткування [12, с. 66-67].

Таким чином, для кожного підприємства, залежно від виду його економічної діяльності, перелік резервів капіталу матиме свої характерні особливості. Зважаючи на законодавчі норми та підходи до формування облікової політики, до основних положень щодо резервів капіталу, які доцільно зазначити в наказі про облікову політику підприємства.

Обґрунтоване формування облікової політики щодо резервів капіталу є невід'ємною складовою ефективного управління капіталом підприємства та його ризик-менеджменту. Детальніше розкриття інших елементів облікової політики щодо резервів капіталу наведено в наступних підрозділах роботи.

2.2. Концептуально-методичні підходи до визнання й оцінювання резервів капіталу в системі бухгалтерського обліку

Процес резервування капіталу є важливим для підтримки економічного потенціалу підприємства за умов невизначеності, а також збереження його капіталу від редукації. З огляду на те, що резервування за своїм економічним змістом перетворилося на облікові процедури, які не передбачають формування

запасів ліквідних активів та фондів на покриття майбутніх витрат чи втрат, визначення їх величини, достатньої для створення необхідного рівня захисту капіталу від редукації, потребує належного наукового обґрунтування [48].

Незважаючи на важливість резервів капіталу, як в системі ризик-менеджменту, так і в системі облікових механізмів збереження капіталу, питання методології й методики їх бухгалтерського обліку не розкриті достатньо ні в системі стандартизації бухгалтерського обліку і фінансової звітності, ні у наукових працях з предметної сфери знань. Особливо гостро постає проблема оцінювання резервів капіталу, оскільки недостатній обсяг резервів нівелює їхню захисну функцію, а завеликий – обмежує розподіл капіталу [48].

Окремі аспекти оцінювання об'єктів бухгалтерського обліку проаналізовані в наукових працях Ловінської Л.Г., Малюги Н.М., Супрунової І.В., Яремка І.Й. та інших українських вчених. Проблеми оцінювання облікових резервів досліджували такі українські вчені, як Верига Ю.А., Воськало Н.М., Козлова М.О., Орищенко М.М., Пархомчук О.О., Терещенко В.С. та інші.

Вивчаючи методичний прийом оцінювання у бухгалтерському обліку, Ловінська Л.Г. вказує, що як у чужоземній, так і в українській науковій літературі відсутня цілісна концепція оцінки в обліку, яка б давала відповіді на такі питання: які функції оцінювання виконує в сучасній системі бухгалтерського обліку; які об'єкти оцінювання в бухгалтерському обліку; які методичні засади оцінювання різних об'єктів при їх визнанні в обліку, вибутті і відображенні у фінансовій звітності; які методичні підходи до уточнення балансової оцінки окремих об'єктів бухгалтерського обліку тощо. При цьому, оцінювання виступає як передумова обліку, його мета і результат [105, с. 22-26].

Садовська І.Б., досліджуючи проблему відносності облікової інформації, зазначає, що «майже всі величини, представлені в бухгалтерському обліку, носять свідомо чи мимоволі умовний характер. В першу чергу цьому сприяв ряд причин: різні моменти виникнення доходів і витрат, вибір оцінки балансових статей, склад резервів, нарахування амортизації, що автоматично

позначається на фінансових результатах і, в певному сенсі, прибуток підприємства не стільки заробляє підприємець, скільки його вираховує бухгалтер» [174, с. 70]. Цим наголошується вагомість ролі методу оцінювання у забезпеченні якості облікової інформації.

Малюга Н.М., аналізуючи метод оцінювання в бухгалтерському обліку, стверджує, що «під оцінкою, як правило, розуміють обчислення розмірів господарських засобів, їх джерел і результатів господарських процесів в грошовому вимірнику. Від правильності оцінки залежить адекватність та надійність даних, які надаються бухгалтерським обліком ... процес оцінки представляє собою присвоєння об'єктам бухгалтерського обліку певних грошових величин» [108, с.11].

Супрунова І. В., досліджуючи оцінку в бухгалтерському обліку, пропонує розробити П(С)БО «Облікова політика підприємства», що, на її думку, дасть змогу систематизувати законодавство з питань облікової політики та оцінки в бухгалтерському обліку, удосконалив методи оцінювання об'єктів обліку та зменшить зловживання, пов'язані із використанням професійного судження бухгалтера [185].

Воськало Н.М. вказує, що питання оцінювання резервного капіталу як складової власного капіталу підприємства визначається імперативами, такими як Господарський Кодекс України та статутні документи підприємств [18]. Однак, проблематика оцінювання резервів капіталу загалом як об'єкта обліку залишається недостатньо вирішеною, що обумовлює певні прогалини в бухгалтерській методології та методиці.

Оцінювання – це метод бухгалтерського обліку, за допомогою якого отримують узагальнену інформацію про майновий стан та результати діяльності підприємства в єдиному вартісному вимірнику. В теорії бухгалтерського обліку оцінювання розглядається як спосіб реалізації певної концепції збереження капіталу – фінансової чи фізичної, а в межах кожної концепції визначають конкретні види оцінок, методики їх обчислення і спеціальні умови використання.

Запровадження в практику бухгалтерського обліку підприємств міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності зумовило виникнення нових підходів до оцінювання об'єктів обліку. Однак використання здобутків чужоземної практики потребує певної адаптації до реалій та специфіки української економіки, особливо при формуванні методологічного і методичного забезпечення оцінювання об'єктів бухгалтерського обліку [105].

Згідно з концептуальною основою фінансової звітності оцінювання – це процес визначення грошових сум, за якими мають визнаватися і відображатися елементи фінансових звітів у балансі та у звіті про прибутки і збитки [87]. Сучасна методологія бухгалтерського обліку і фінансової звітності передбачає поєднання форматом звітності багатьох підходів до оцінювання та використання різних видів вартостей – історичної собівартості, поточної, теперішньої, справедливої, відновної вартості та вартості реалізації (погашення). Вартість є методологічним інструментом для оцінювання в бухгалтерському обліку.

Методологія бухгалтерського обліку базується на принципах, концепціях, передумовах, що обумовлює доцільність розгляду будь-якого методичного прийому обліку крізь їхню призму.

Визнання й оцінювання резервів на основі принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності розкриті у дослідженні Вериги Ю. А. та Орищенко М.М. [12], а також деякі аспекти наведені в праці [135]. Узагальнення цих підходів наведено на рис.2.2.

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 05.10.2017 р. № 2164-19 з переліку принципів бухгалтерського обліку виключено принцип обачності, принцип історичної (фактичної) собівартості та принцип періодичності. Доцільність такої реформи принципів є доволі дискусійною, зокрема й щодо резервів, оскільки методики оцінювання багатьох видів резервів передбачають врахування минулих подій і результатів господарської діяльності.

Рис. 2.2. Вплив принципів бухгалтерського обліку на формування резервів капіталу (Узагальнено автором на основі [12, 135]).

*Фактично цей принцип був порушений у квітні-травні 2021 року при зменшенні резервів НАК «Нафтогаз України» з метою збільшення обсягу виплати дивідендів у державний бюджет України.

Принцип обачності при створенні резервів відіграє чи не найважливішу роль, адже їх нарахування проводиться, як правило, за рахунок витрат і бухгалтер має використовувати такі методи оцінювання, які б унеможливили створення надлишкових резервів чи їх недостатній обсяг.

Виключення принципу періодичності спричинить проблему при визнанні витрат, які пов'язані з певним видом резервів, оскільки витрати, як правило, визнають лише після отримання економічних вигод, а це може відбуватися у різних звітних періодах. Натомість, застосування принципу історичної (фактичної) собівартості при формуванні резервів нівелює їх захисну функцію. Створюючи резерви, необхідно орієнтуватися на поточні ціни на активи, а не на їхню історичну собівартість, інакше при настанні ризикових подій величина резервів виявиться недостатньою для покриття втрат (збитків) підприємства.

Для забезпечення безперервного провадження господарської діяльності кожне підприємство має постійно контролювати рівень втрат та можливих ризиків, а також розробляти в подальшому заходи, які забезпечать мінімізацію цих ризиків. Важливу роль при цьому може відігравати формування резервів. Процес формування резервів капіталу є доволі складним, його доцільно розбити на декілька організаційно-методичних етапів (рис. 2.3).

Підходи до оцінювання резервів капіталу залежать від наявності імперативного обов'язку їхнього формування. Як правило, щодо законодавчо регламентованих резервів методи оцінювання є імперативно визначені. Створення резервного капіталу регламентує Закон України «Про акціонерні товариства» та Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (це розкрито в підрозділі 1.3 дисертації). Створюють резервний капітал з відрахувань від нерозподіленого прибутку, їхній щорічний обсяг (чи його норматив) передбачається установчими документами і не може становити менше 5% суми чистого прибутку за рік. Проте законодавчо не регламентується формування фонду, який би міг бути використаний у разі настання несприятливих подій для підприємства: «...резервний капітал виконує функцію захисту акціонерного (статутного) капіталу від можливих негативних результатів діяльності [135, с. 176].

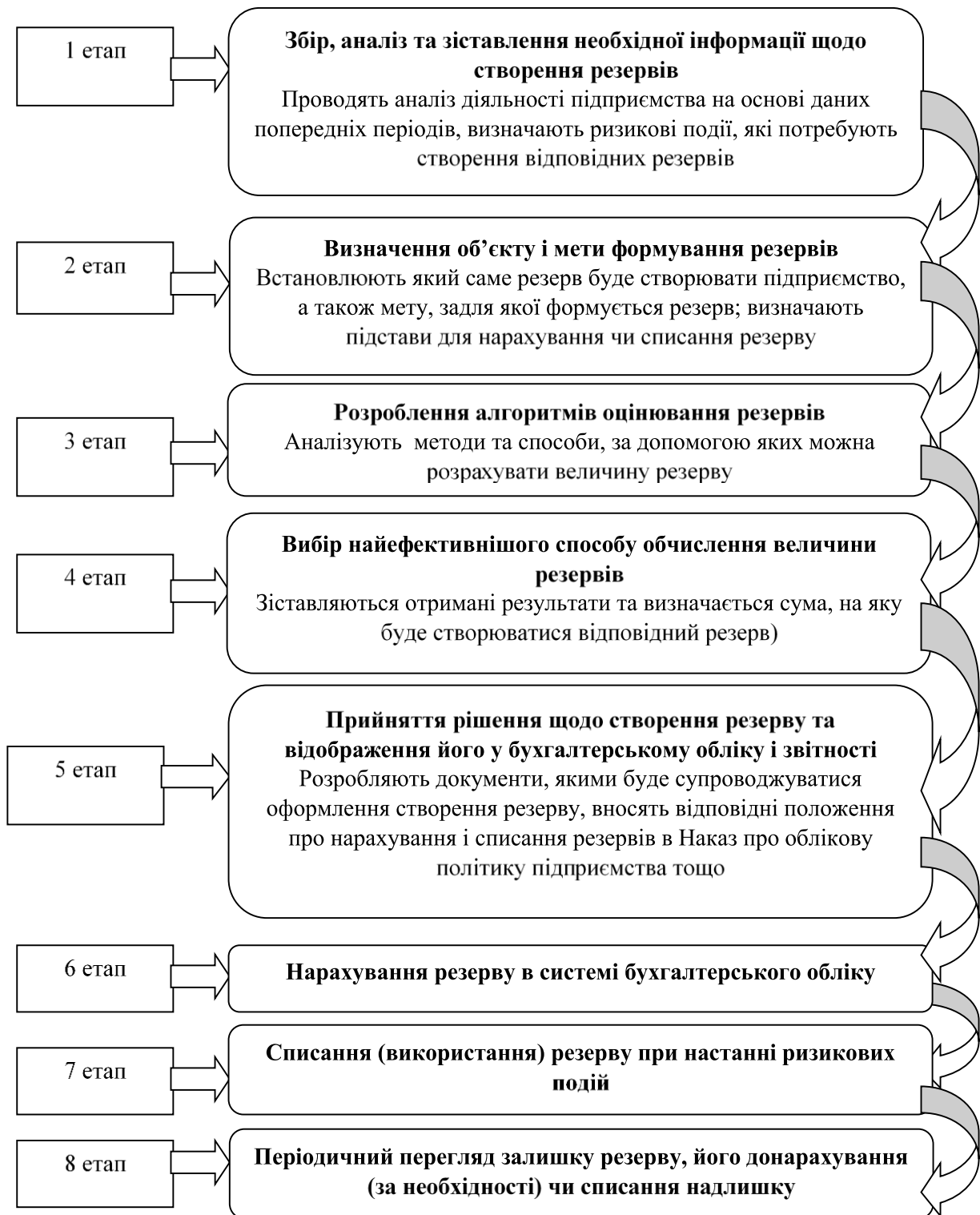

Рис 2.3. Організаційно-методичні етапи формування та списання резервів капіталу у бухгалтерському обліку

*Примітка: запропоновано автором

Тому негативні результати діяльності підприємств у формі збитків, за умови відсутності залишку нерозподілених прибутків минулих звітних періодів, мали би покриватися резервним капіталом із взаємним списанням з

балансу. Одночасна наявність у балансі підприємства вартісних позицій за статтями «Збитки» і «Резервний капітал» суперечить економічному глузду та логіці методології обліку власного капіталу» [135, с. 176].

Ще одним резервом, який має формувати підприємство, є резерв сумнівних боргів. Визнання та оцінювання резерву сумнівних боргів регламентує НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», згідно з яким дебіторську заборгованість включають до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення чистої реалізаційної вартості обчислюють величину резерву сумнівних боргів за одним із пропонованих НП(С)БО 10 методів – застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості або методом застосування коефіцієнта сумнівності [159]. Резерв сумнівних боргів створюють під сумнівну заборгованість. Оскільки сума резерву сумнівних боргів безпосередньо залежить від обсягу дебіторської заборгованості підприємства, то доцільно проаналізувати основні підходи та відмінності між національними та міжнародними стандартами щодо визнання та оцінювання дебіторської заборгованості і формування резерву сумнівних боргів (табл. 2.4.). Сучасні умови ведення бізнесу передбачають постачання товарів на умовах післяплати і чим довше покупець протерміновує оплату, тим більша ймовірність визнання його заборгованості сумівною. Однак, питання «сумнівності» не регулюється жодним імперативним документом, а віддається на розсуд професійного судження бухгалтера.

Метод застосування абсолютної суми передбачає створення резерву на суму абсолютної величини заборгованості, щодо погашення якої виник сумнів. Особливістю даного методу є те, що списувати за рахунок резерву можна лише ту дебіторську заборгованість, під яку був створений резерв. Тобто, при застосуванні цього методу резерв сумнівних боргів та його складові є повністю ідентифікованими. Метод застосування коефіцієнта сумнівності передбачає три підходи до його розрахунку:

- 1) визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- 2) класифікація дебіторської заборгованості за термінами непогашення;

Таблиця 2.4

Відмінності у національних та міжнародних підходах до оцінки і визнання дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів

Вимоги до визнання	Визнання дебіторської заборгованості	Оцінка дебіторської заборгованості	Припинення визнання дебіторської заборгованості	Визначення резерву сумнівних боргів
Вимоги за НП(С)БО	Визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг	При відображенні у балансі дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги оцінюється за первісною вартістю, а на дату балансу – за чистою реалізаційною вартістю. Чиста реалізаційна вартість – це первісна вартість заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів	Дебіторську заборгованість, по якій пройшов термін позовної давності списують за рішенням керівника підприємства за рахунок резерву сумнівних боргів або на фінансові результати господарської діяльності	Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із методів: – застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; – застосування коефіцієнта сумнівності. За першим методом величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів. За другим – величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності

Продовження табл. 2.4

Вимоги за МСБО та МСФЗ	Дебіторську заборгованість визнають у балансі, коли підприємство стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності	Під час первісного визнання фінансового активу його слід оцінювати за собівартістю, яка є справедливою вартістю компенсації, наданої або отриманої за актив. Після первісного визнання дебіторську заборгованість обліковують за амортизованою собівартістю із застосуванням методу визначення за ефективною ставкою відсотка. Амортизована собівартість фінансового активу – це сума, за якою фінансовий актив оцінювали при первісному визнанні за вирахуванням будь-якого часткового списання (прямо або із застосуванням рахунку резервів) на зменшення корисності	Припинення визнання фінансового активу або частини фінансового активу відбувається тоді, коли організація втрачає контроль над правами за контрактом (договором) (коли вказані права реалізуються, припиняється їх дія або організація відмовляється від своїх прав чи передає їх третій стороні)	1.Визначення вірогідності стягнення заборгованості за кожним дебітором і нарахування резерву лише за тими дебіторами, стягнення заборгованості з яких є сумнівним. 2.Нарахування резерву в процентному відношенні від виручки за період. 3.Розподіл дебіторської заборгованості на кілька груп залежно від періодів відтермінування і нарахування резерву в процентному відношенні, визначеному для кожної групи
------------------------	--	--	---	--

* узагальнено на основі джерел [159, 160, 181].

3) визначення середньої питомої ваги списаної упродовж періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років

Особливістю другого і третього підходу на відміну від першого є те, що обчислена величина є залишком резерву сумнівних боргів на дату балансу, а не сумою, на яку необхідно формувати резерв у звітному періоді. Тому для подальшого нарахування резерву сумнівних боргів потрібно проаналізувати наявність початкового залишку на рахунку резерву.

Верига Ю.В. та Орищенко М.М., досліджуючи формування резерву сумнівних боргів, пропонують для його обчислення використовувати метод можливої ціни реалізації, який полягає в тому, щоб «запропонувати придбати сумнівну дебіторську заборгованість банку, в якому обслуговується дебітор, тому що саме банк може запропонувати реальну ціну заборгованості та надати повну інформацію про ризики, пов'язані з можливістю погашення дебітором своїх зобов'язань» [12, с. 81]. Оцінювання резерву сумнівних боргів за цим методом не передбачено чинними імперативними документами, тому підприємства не можуть використовувати його у своїй діяльності. Крім того, банк дебітора не завжди погодиться викупити його заборгованість.

Резерв сумнівних боргів формують за результатами проведення інвентаризації дебіторської заборгованості. Тому в наказі про облікову політику підприємства має бути зазначено метод розрахунку резерву сумнівних боргів та періодичність проведення інвентаризації.

Нарахування резервів для підприємств є обов'язковим, за винятком суб'єктів малого підприємництва, які мають право визнавати відповідні витрати у періоді їх фактичного понесення. Необхідність створення резервів обумовлена одним із принципів ведення бухгалтерського обліку, а саме розмежування доходів і витрат між звітними періодами. Тому якщо резерви не створюють, то контролюючі органи можуть це трактувати як порушення встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку [195].

Види забезпечень майбутніх витрат, які можуть створювати суб'єкти господарювання регламентує НП(С)БО 11 «Зобов'язання». У тал. 2.5

узагальнено мету створення різних видів забезпечення та рекомендовані методики розрахунку їхньої величини.

Таблиця 2.5

Види забезпечень, порядок їхнього визнання й оцінювання в бухгалтерському обліку відповідно до П(С)БО 11

Види забезпечень згідно НП(С)БО 11	Мета створення	Методика розрахунку
Забезпечення на виплату відпусток	для оплати відпусток працівників підприємства	Величину резерву визначають як добуток загальної кількості фактично нарахованої в поточному місяці зарплати та коефіцієнта, розрахованого як відношення річного планового обсягу на оплату відпусток до загального річного планового фонду оплати праці з урахуванням відповідної суми відрахувань на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.
Додаткове пенсійне забезпечення	для відшкодування майбутніх витрат на виплату пільгових пенсій, що будуть призначені у наступних роках працівникам підприємства до досягнення ними пенсійного віку	Згідно з методом прогнозованої умовної одиниці кожен період роботи розглядається як підстава для отримання права на додаткову умовну одиницю виплати. Тобто забезпечення визнається тільки в частині, «зароблений» співробітником. Крім того, враховуючи довготерміновість такого зобов'язання, його сума визначається за теперішньою вартістю.
Забезпечення на виконання гарантійних зобов'язань	створюються для виконання підприємством гарантійних зобов'язань за реалізовану продукцію або товари.	Методику розрахунку гарантійних зобов'язань підприємство розробляє самостійно. Найчастіше величину гарантійного забезпечення встановлюють у відсотках до доходу від реалізації готової продукції (товарів). При цьому відсоток резервування обчислюють на підставі даних про фактичні гарантійні витрати, понесені в попередніх звітних періодах.
Забезпечення на реструктуризацію	для уникнення істотно-го впливу подій на характер і спрямованість діяльності підприємств у разі продажу або припинення будь-якого напрямку діяльності; закриття підрозділів у будь-якій країні чи регіоні або перенесення господарської діяльності з однієї країни або регіону до інших; зміни в структурі управління, тощо	Забезпечення для відшкодування витрат на реструктуризацію створюється у разі наявності затвердженого керівництвом підприємства плану реструктуризації з конкретними заходами, термінами їхнього виконання та сумою витрат, які будуть понесені до і після реалізації цього плану. Величина забезпечення для відшкодування витрат на реструктуризацію визначається як сума прямих витрат, не пов'язаних із поточною діяльністю підприємства. Розподіл забезпечення підприємство може проводити рівними частинами упродовж року.

Продовження табл. 2.5.

Забезпечення на виконання зобов'язань за обтяжливими контрактами	для покриття витрат на збиткові контракти, які укладає підприємство, чи сум компенсацій і штрафів, які виникають через невиконання контракту	Витрати на виконання цих контрактів визнають в сумі неминучих затрат, пов'язаних з їх виконанням. Таку суму визначають за найменшою із двох величин: величиною витрат на виконання контракту або неустойки (штрафів, пені) за невиконання його умов. Витрати на виконання обтяжливого контракту оцінюють як різницю між витратами на його виконання та доходами (втратами) від виконання іншого контракту, укладеного з метою мінімізації втрат від виконання обтяжливого контракту.
--	--	--

Крім резервів, які регламентовані законодавчо-нормативними документами, підприємство може створювати й інші їхні види, зокрема регулятиви (оцінки майна, капіталу, фінансових результатів) та резерви майбутніх витрат (забезпечення майбутніх витрат на виплату відпусток, додаткове пенсійне забезпечення, виконання гарантійних зобов'язань, реконструкцію, виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо). Оскільки більшість таких резервів жорстко не регламентовані імперативно, то відсутня й регламентація їхнього оцінювання. Запропонувати підходи до оцінювання цих видів резервів аналогічно описаним вище не завжди можливо. Оцінювання регламентованих резервів, як правило, базується на минулих подіях чи витратах (зокрема, це стосується резерву сумнівних боргів, резерву на виплату відпусток, резерву на гарантійне забезпечення та інших резервів майбутніх витрат і платежів) або приписах законодавства (резервний капітал). Однак ці підходи неможливо застосувати до таких резервів, як резерв на моральний (технологічний) знос. Як вже обґрунтовувалось в праці [135], величину таких резервів доцільно визначати з огляду на фінансову політику керівництва та його схильність до ризику.

Таким чином, узагальнено можна виділити три підходи до оцінювання резервів (рис. 2.4).

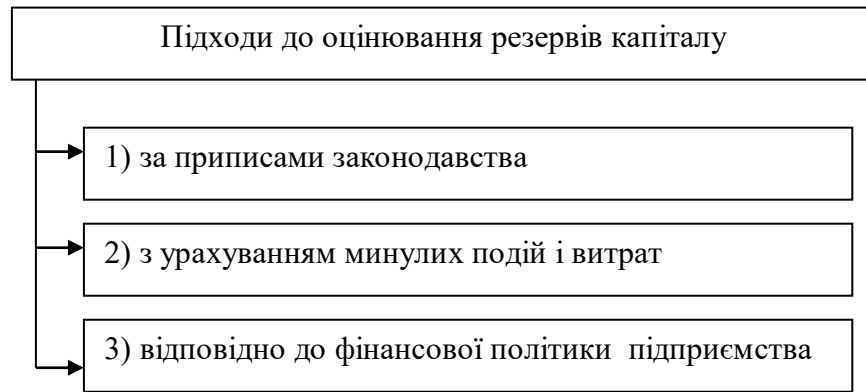

Рис 2.4. Підходи до оцінювання резервів капіталу

*Примітка: запропоновано автором

Оцінюванню будь-якого об'єкта бухгалтерського обліку передуює його визнання. Визнання хоча й не належить до класичних методичних прийомів бухгалтерського обліку, проте є тою невід'ємною і обов'язковою процедурою, з якої бухгалтерський облік фактично розпочинається – без визнання об'єкта не проводять ні його оцінювання, ні відображення на рахунках обліку чи в бухгалтерській звітності.

Визнання об'єкта в бухгалтерському обліку означає, що бухгалтер на основі визначених критеріїв відповідності та свого професійного судження приймає факт доцільності і необхідності відображення цього об'єкта в обліку. Визнання об'єкта одночасно передбачає виявлення його якісних характеристик, які в подальшому впливатимуть на оцінювання цього об'єкта та виконання інших облікових процедур з ним. Фактично, одним з етапів визнання об'єкта в бухгалтерському обліку є його класифікація, яка дає змогу різносторонньо його охарактеризувати.

Критерії та умови визнання об'єктів бухгалтерського обліку здебільшого визначені у відповідних законодавчо-нормативних і інструктивних документах, які регламентують порядок, методику й організацію бухгалтерського обліку певних об'єктів. Так, щодо резервного капіталу, то необхідність його формування передбачена Законами України та статутними документами суб'єктів господарювання. Єдиною умовою визнання резервного капіталу (фактично – його нарахування) є наявність заробленого за звітний період чистого прибутку – джерела формування цього резерву.

Щодо резерву сумнівних боргів, то основною умовою його визнання є виникнення сумнівної дебіторської заборгованості у суб'єкта господарювання. Визнанню цього резерву має передувати рекласифікація дебіторської заборгованості за термінами її непогашення у розрізі дебіторів та виявлення її протермінованих компонентів. Визнання і відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності резервів майбутніх витрат відбувається за наведених у табл. 2.6 умов. В системі стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності такі резерви називають забезпеченнями.

Перші дві умови формування резервів обумовлені факторами, які мають юридичне і економічне навантаження. Юридичне навантаження факторів пов'язане з можливим виникненням зобов'язань перед третіми особами. Ці зобов'язання можуть мати законодавчо-імперативне походження, тобто виникати внаслідок приписів законів чи інших нормативно-правових документів, або впливати із договірних чи інших взаємовідносин з третіми особами, чи навіть добровільно взятих на себе в односторонньому порядку обов'язків. Третя умова формування резервів пов'язана з можливістю їх достовірного оцінювання. При цьому, якщо критерій оцінки для визнання більшості об'єктів бухгалтерського обліку є досить жорстким, то застосування цього критерію до забезпечень є доволі суб'єктивним, адже ґрунтується на судженнях бухгалтера щодо майбутніх подій [136, с. 177].

Таблиця 2.6

Умови визнання і відображення в бухгалтерському обліку резерву
майбутніх витрат

Умови для визнання резервів	Характеристика умов визнання резервів
Підприємство має існуюче зобов'язання (юридичне чи конструктивне) внаслідок минулих подій	При формуванні резерву враховуються минулі події, що незалежні від майбутніх дій суб'єкта господарювання. Для створення резерву підприємство не має мати інших альтернатив щодо виконання цього зобов'язання. Тобто підприємство не може одночасно визнавати зобов'язання і нараховувати резерв. Зобов'язання або має бути підтверджене юридично, або бути конструктивним.

Продовження табл. 2.6

Ймовірно, що вибуття ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для виконання такого зобов'язання	Обов'язковою умовою для визнання та формування резервів є можливість зменшення економічних вигод внаслідок виконання цього зобов'язання. Якщо не очевидно, що для виконання та погашення зобов'язання потрібне вибуття ресурсів, то таке зобов'язання визнається як умовне.
Суму зобов'язання можна достовірно оцінити	Сума резерву має відповідати найвірогіднішій оцінці видатків, необхідних для погашення існуючого зобов'язання на кінець звітного періоду, і визначається на основі судження управлінського персоналу, зокрема з використанням досвіду подібних операцій.

* Сформовано на основі джерела [138].

Досліджуючи сутність забезпечень та порядку їхнього визнання й оцінювання Омецінська І. у своїй праці зазначає, що для встановлення достовірної величини забезпечень керівництво підприємства повинне враховувати всі можливі ризики, які на неї впливатимуть, а також зміну вартості грошей у часі та можливі зміни у законодавстві [120].

Однак не для всіх видів резервів капіталу підприємств стандартами бухгалтерського обліку чи іншими імперативними документами визначені критерії визнання в бухгалтерському обліку. Наприклад, відсутні відповідні критерії визнання для резерву на моральний (технологічний) знос основного капіталу. Менеджери підприємств самостійно визначають доцільність і необхідність формування такого резерву та прописують своє рішення у внутрішніх нормативних документах – наказі про облікову політику, положенні про управління ризиками, фінансовій політиці тощо. В такому разі вони визнають наявність ризику морального старіння основного капіталу та передбачають необхідність вжиття заходів щодо управління цим ризиком шляхом самострахування – створення відповідного резерву капіталу. В іншому разі менеджери, не зважаючи на наявність ризику, просто відмовляються від вжиття заходів щодо управління ним (фактично нехтують ризиком морального старіння основного капіталу).

Узагальнивши вищенаведене, можна зробити висновок, що умови та критерії визнання резервів капіталу підприємств пов'язані з певними ризиками для їхньої діяльності: резервного капіталу – ризику отримати збитки, резерву

сумнівних боргів – ризику непогашення дебіторської заборгованості тощо. Теорія і практика ризик-менеджменту засвідчує, що уникнути ризиків майже неможливо, а одним з методів управління ними є самострахування. Таким чином, формування системи резервів капіталу підприємств є не лише об'єктом і предметом бухгалтерського обліку, але й управлінським механізмом системи ризик-менеджменту підприємства. Узагальнені критерії та умови для визнання резервів капіталу у бухгалтерському обліку для підприємств наведено у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Критерії та умови визнання резервів капіталу підприємств

Види резервів капіталу	Критерії та умови для визнання (створення) резервів капіталу
Резервний капітал	Наявність заробленого чистого прибутку за звітний рік
Резерв сумнівних боргів	Виникнення сумнівної (протермінованої) дебіторської заборгованості
Забезпечення на виплату відпусток	Нарахування заробітної плати працівникам
Додаткове пенсійне забезпечення	Виконання умов про нарахування пенсійного забезпечення, передбачених в укладеному договорі про додаткове пенсійне забезпечення між працедавцем і працівником
Забезпечення на виконання гарантійних зобов'язань	Юридичне (умови договору, законодавчі акти), фактичне або конструктивне зобов'язання (підприємство зазначило іншим сторонам, що візьме на себе певну відповідальність)
Забезпечення на реструктуризацію	Наявність затвердженого керівництвом підприємства плану реструктуризації з конкретними заходами, термінами їх виконання та сумою витрат
Забезпечення на виконання зобов'язань за обтяжливими контрактами	Наявність у підприємства обтяжливих контрактів та договорів, що не можуть бути розірвані підприємство визнає забезпечення з обтяжливих контрактів, якщо очікувані економічні вигоди за договором нижче неминучих витрат з виконання відповідних зобов'язань.
Резерв на моральний (технологічний) знос основного капіталу	Наявність у балансі та в експлуатації підприємств об'єктів основного капіталу (як матеріальних, так і нематеріальних), яким притаманний високий рівень ризику морального старіння

*Розроблено автором

Останнім часом підходи до оцінювання об'єктів бухгалтерського обліку, які базуються на суб'єктивних нарахуваннях з використанням бухгалтерського судження, зокрема й на основі минулих подій, зазнають чималої критики. Дослідники стверджують, що результати таких нарахувань, які щодо резервів

та інших об'єктів обліку зорієнтовані на майбутні події (тобто, на очікування) ніколи не підлягають перевірці постфактум.

Зокрема, Р.Дж. Ландхолм вказує на те, що нарахування різних періодів змішуються між собою, а коректність бухгалтерських розрахунків ніхто не перевіряє. Він навіть запропонував складати звіт про коректність бухгалтерських оцінок постфактум [209]. Така позиція вченого має обґрунтовані підстави, адже в оцінках резервів дійсно багато суб'єктивізму, однак додаткові звіти – це завжди додаткові витрати, як на їхнє складання, так і на опрацювання користувачами. Необхідність такого звіту має базуватись на економічній доцільності. При цьому, як стверджує Р.Дж. Ландхолм, об'єктивність сформованої величини резервів може бути перевірена з часом – «якщо величину резервів капіталу розраховано правильно, то при настанні відповідної події їх погашають автономно стосовно фінансових результатів, якщо їх розмір перевищує фактичну потребу, то невикористана частина відображається як доходи у звіті про фінансові результати; якщо ж розмір резервів замалий, то його недостатня частина є витратами» [209, с. 57-58].

Таким чином, визнання резервів капіталу є обов'язковою і невід'ємною умовою їх бухгалтерського обліку. Ця умова нерозривно пов'язана з наступною бухгалтерською процедурою – оцінюванням резервів, яке фактично введено в критерій їхнього визнання. Тому обидві бухгалтерські процедури щодо резервів майбутніх витрат – і визнання, і оцінювання, – повинні здійснюватись одночасно: визнаючи резерв, бухгалтер має знати його величину.

Створення підприємством резервів капіталу в бухгалтерському обліку у подальшій діяльності підприємств спричиняє виникнення операцій зі списання цих резервів, за потреби їх перегляду (переоцінки) на дату балансу. Перегляд резервів пов'язаний зі зміною зовнішніх умов, у яких функціонує підприємство, його фінансово-майнового стану та інших чинників, які можуть впливати на величину резервів капіталу.

Умови використання у своїй діяльності створених раніше резервів капіталу узагальнено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Умови використання підприємствами резервів капіталу у бухгалтерському
обліку

Види резервів капіталу	Умови чи передумови списання	Визначення величини резервів до списання
Резервний капітал	-придбання частки у власному статутному капіталі без його зменшення; - покриття збитків; -розрахунок з учасниками (виплата дивідендів за привілейованими акціями); - інші умови, передбачені установчими документами підприємства	Величина списання резервного капіталу визначається у розмірі ціни придбання викупленої частки, розмірі збитку, який буде покритий резервним капіталом, та розмірі дивідендів за привілейованими акціями тощо.
Резерв сумнівних боргів	Визнання дебіторської заборгованості безнадійною за умов закінчення терміну позовної давності, наявності інформації про ліквідацію боржника, визнання його банкрутом чи смерті фізичної особи – боржника	Обсяг резерву до списання дорівнює величині безнадійної дебіторської заборгованості, але не більше величини фактично сформованого резерву
Забезпечення на виплату відпусток	Наказ про виплату працівникам щорічної основної і додаткових відпусток, виплату грошової компенсації за невикористані працівником дні щорічної відпустки тощо	Обсяг списаного резерву дорівнює сумі величини нарахованих відпускних виплат та ЄСВ, нарахованого на них
Додаткове пенсійне забезпечення	Завершення трудової діяльності працівника у зв'язку з досягненням пенсійного віку	Обсяг списаного резерву дорівнює сумі величини нарахованого пенсійного забезпечення
Забезпечення на виконання гарантійних зобов'язань	Настання гарантійного випадку передбаченого договором чи угодою	Обсяг списаного резерву дорівнює сумі величини понесених витрат на ремонт, заміну та усунення недоліків проданого товару
Забезпечення на реструктуризацію	Наказ підприємства про закриття окремих підрозділів з певної дати; розпорядження підрозділам підприємства про пошук потенційних клієнтів на активи підрозділів, що підлягають реструктуризації; повідомлення персоналу підприємства про скорочення або переведення на інші посади; початок робіт з демонтажу устаткування та інші фактичні дії, що створюють обґрунтоване очікування у клієнтів, постачальників і працівників, що реструктуризацію буде проведено.	Обсяг списаного резерву дорівнює сумі величини прямих витрат, які виникають внаслідок реалізації плану реструктуризації

Продовження табл. 2.8

Забезпечення на виконання зобов'язань за обтяжливими контрактами	Настання обтяжливих умов передбачених укладеними договорами та угодами	Обсяг списаного резерву дорівнює сумі величини фактичних витрат, пов'язаних з виконанням обтяжливого контракту
Резерв на моральний (технологічний) знос основного капіталу	Визнання необоротних активів чи технології, у виробничих процесах якої їх використовують, морально застарілими та прийняття рішення про списання чи уцінення цих необоротних активів	Обсяг списаного резерву дорівнює вартості списаних морально застарілих необоротних активів чи величині уцінки їхньої вартості

*Розроблено автором

Варто зауважити, що сума використання кожного виду резерву також залежить від того чи наявний на початок звітного періоду залишок створених резервів попередніх періодів. Якщо такий залишок є, то першочергово резерви капіталу списують з цих сум. При недостатності залишку суми для створення резерву капіталу нарахування здійснюється за рахунок відповідних витрат залежно від виду резерву капіталу. Зменшення надміру нарахованих резервів капіталу здійснюється за бухгалтерським методом «сторно».

Загалом, оцінювання резервів здійснюється на основі професійних суджень фінансових керівників підприємства, досвіду аналогічних операцій, а також висновку незалежних експертів. Підхід до оцінки створюваного резерву залежить насамперед від характеру події, для якої він створюється. На підставі аналізу теорії та практики бухгалтерського обліку резервів капіталу виокремлено три підходи до їхнього оцінювання – за приписами законодавства; з урахуванням минулих подій і витрат; відповідно до фінансової політики підприємства. Вибір конкретного підходу до оцінювання кожного виду резервів, який формують в системі бухгалтерського обліку підприємства, має бути зафіксований у Наказі про облікову політику з детальним розкриттям методики обліку його нарахування і списання.

2.3. Організаційно-методичні підходи до первинного, синтетичного та аналітичного обліку резервів капіталу

Першою процедурною стадією облікового процесу є документування. Первинні документи відіграють ключову роль в діяльності кожного підприємства, оскільки вони є підставою для відображення операцій у бухгалтерського обліку. Кожну господарську операцію, яка відбувається на підприємстві, оформляють підтверджувальними документами, які містять первинну облікову інформацію та використовуються для підтвердження даних бухгалтерського обліку. Основними нормативними актами, що регулюють вимоги до форми та змісту первинних документів, є: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [154], Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [156], Закон України «Про електронні довірчі послуги» [155], Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку та інші. Законодавство зобов'язує суб'єктів господарювання оформляти відповідні первинні документи безпосередньо під час здійснення господарських операцій, до яких вони належать, або відразу ж після їх завершення.

Оскільки резерви капіталу – специфічна категорія бухгалтерського обліку і операції з ними на підприємстві трапляються не так часто, як з основними засобами, оплатою праці, запасами тощо, то підходи до їх документального оформлення не є належно внормованими порівняно з іншими топологічними ділянками бухгалтерського обліку.

Аналіз наукових праць з документування операцій з резервами на підприємстві засвідчує, що основну увагу автори приділяють тим резервам, формування яких регламентоване імперативними документами, а саме: резервному капіталу; резерву сумнівних боргів; резервам майбутніх витрат, до яких відносять резерв на виплату відпусток, резерв на додаткове пенсійне забезпечення, резерв на виконання гарантійних зобов'язань, резерв на реструктуризацію та резерв на виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо.

Не зважаючи на те, що Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку об'єктом документування фактично визначає господарські операції, Легенчук С.Ф., Вольська К.О. та Вақун О.В. вказують на доволі широкий плюралізм поглядів науковців щодо об'єкта первинного обліку і додатково виділяють у цьому контексті поняття «факту господарського життя», «причини факту господарського життя», «наслідку факту господарського життя», «факту господарської діяльності». За результатами аналізу змісту цих понять та їхньої належності до об'єктів документування вони роблять такий висновок: «факт господарського життя спочатку повинен бути задокументованим, а потім вже дані з первинного документу відображаються в системі бухгалтерського обліку. Проте, з правил можуть бути винятки, і первинний документ може складатися вже після відображення факту господарського життя на рахунках бухгалтерського обліку (...розрахунок різного роду резервів (сам розрахунок здійснюється на основі нормативно-правових та організаційно-розпорядчих документів) тощо)» [104, с. 12].

Петренко Н.П. стверджує, що «первинне спостереження охоплює: оцінку і критерії відбору фактів господарського життя; однозначне оголошення об'єктів і процесів, які відображаються в обліку; поєднання у часі оформлення спостереження і вимірювання фактів господарського життя; способи контролю за спостереженням і передачею фактів господарського життя для подальшої обробки. За результатами первинного спостереження приступають до складання документів» [133, с. 142].

З метою підвищення рівня інформативності облікової інформації Бутинець Т. Б. пропонує ввести нове поняття – умовні факти господарського життя, які визначає як «факти господарського життя, що мають місце станом на звітну дату, стосовно наслідків яких та ймовірності їх виникнення у майбутньому існує невизначеність, тобто виникнення наслідків залежить від того, відбудеться чи не відбудеться в майбутньому одна чи декілька невизначених подій» [8, с. 8].

Дійсно, визнання резерву, а отже й необхідність його документування, не завжди пов'язане з господарськими операціями, які Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку визначає як факти

підприємницької та іншої діяльності, що впливають на стан майна, капіталу, зобов'язань і фінансових результатів [163]. Якщо певні види резервів капіталу мають бути сформовані відповідно до вимог законодавчих чи інших нормативно-правових документів, тобто господарські операції з ними здійснюються згідно з імперативними приписами, то створення інших резервів відбувається на добровільних засадах згідно з обліковою та іншими управлінськими політиками підприємства. Як вже зазначалось у розділі 1, резерви капіталу мають превентивний характер і здебільшого спрямовані на управління ризиками підприємства, а виникнення чи виявлення ризиків не завжди супроводжується господарськими операціями, хоча може трактуватись як факт господарського життя.

Деякі чужоземні та українські науковці, зокрема, Б. Нідлз, Х. Андерсен, Д. Колдуелл та Орлов І.В., виділяють три основні проблеми, які стосуються більшості питань сучасного бухгалтерського обліку: проблема ідентифікації (recognition issue), проблема оцінювання (valuation issue), проблема класифікації (classification issue) [126]. Зазначена проблематика також безпосередньо стосується операцій з резервами на підприємстві (рис 2. 5).

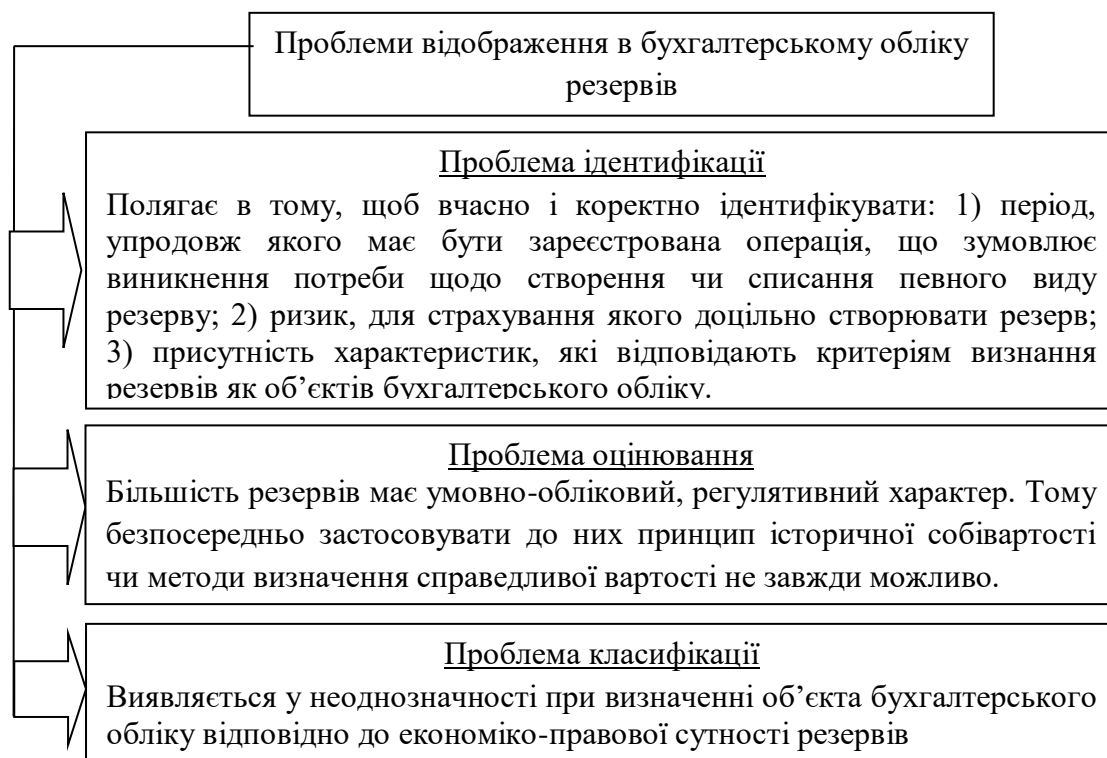

Рис 2.5. Проблеми відображення в бухгалтерському обліку резервів.

Сформовано автором на основі [126].

Документування є безпосереднім супутником ідентифікації, класифікації та оцінювання, оскільки результати цих бухгалтерських процедур і є предметом документування. Тому досліджуючи первинний облік резервів капіталу, необхідно враховувати контекст вирішення зазначених трьох облікових проблем.

Козлова М. О. та Пархомчук О. О. вважають, що «документування як елемент методу бухгалтерського обліку для процесу резервування набуває специфічних рис, оскільки первинний документ, який оформляють у момент введення резерву до системи обліку, виступає вже наслідком реалізації прийнятого рішення щодо його формування, а не є документом-підставою. З огляду на вищевикладене некоректним вважаємо вживання єдиного терміну «первинний документ» для позначення усієї сукупності документів, що безпосередньо вказують на здійснення облікових записів формування та використання резервів, оскільки довідками та розрахунками бухгалтерії оформлюють лише заключну стадію прийняття бухгалтером рішення про формування резерву і таким чином засвідчують тільки створений бухгалтером факт господарського життя» [85, с. 91].

Верига Ю.А. та Орищенко М.М. у своєму дослідженні обліку резервів майбутніх витрат і платежів на торгівельних підприємствах виявили, що «сучасний стан методики обліку операцій, пов'язаних з формуванням резервів майбутніх витрат і платежів, можна охарактеризувати як незадовільний через недосконалість чинного законодавства України з питань формування резервів капіталу, відсутність уніфікованих форм документів для визначення величини резервів капіталу, відсутність методів розрахунку деяких видів резервів капіталу» [12, с.89]. Враховуючи вище зазначене, вони пропонують форми документів для розрахунку величини резерву на оплату відпусток, резерву на виплату премій, резерву гарантійних зобов'язань, резерву на ремонт основних засобів та резерву природного убутку. На їхню думку ці документи дадуть змогу знизити трудомісткість облікових процедур при формуванні резервів та прискорять процес одержання інформації для внутрішніх користувачів при прийнятті відповідних управлінських рішень [12, с.89-103].

Терещенко В.С., досліджуючи бухгалтерський облік забезпечень майбутніх витрат і платежів, наводить перелік факторів, які, на її думку, деактивізують процес резервування на українських підприємствах. Серед цих факторів дослідниця зокрема виділяє відсутність уніфікованих форм документів для розрахунку забезпечень і відображення результатів їхньої інвентаризації. Для вирішення цієї проблеми вона пропонує форми таких первинних документів, як «Розрахунок сум місячних відрахувань на формування (поповнення) забезпечення гарантійних зобов'язань», «Довідка-розрахунок сум місячних відрахувань на формування (поповнення) забезпечення майбутніх витрат на поточний ремонт основних засобів», «Довідка-розрахунок сум місячних відрахувань на формування (поповнення) забезпечення майбутніх витрат на капітальний ремонт основних засобів», «Акту інвентаризації забезпечень майбутніх витрат і платежів», застосування яких, на її думку, надасть менеджерам можливість контролювати процеси формування і використання резервів, виявляти відхилення, які підлягають коригуванню [188, с. 15, 21-22; 9].

На нашу думку, запропоновані документи полегшать роботу бухгалтерської служби та забезпечать потрібною інформацією користувачів, адже в них у розрізі місяців і конкретних дат будуть відображатися обсяги відрахувань до резерву, загальні суми відрахувань, обсяги використання, сторнування та залишку резервів. Недоліком запропонованих документів є те, що вони є рекомендаційними, законодавчо не регламентуються і не підтверджують доцільність створення певних видів резервів на підприємстві.

Козлова М.О. та Пархомчук О.О. пропонують документування процесу облікового резервування поділити на три стадії:

Стадія 1. Прийняття рішення про формування резерву. На цій стадії складають:

- документ-передумову, який засвідчує право на створення резерву. Як правило, це розпорядчий документ (положення про облікову політику чи положення про облікове резервування);

- документ-причину, який підтверджує наявність причини здійснення резервування. Наприклад це документ, який засвідчує ймовірність виникнення умовного зобов'язання (акт перевірки, позовна заява, гарантійний талон тощо);
- документ-підставу для прийняття рішення про створення резерву та його величину. До них можна віднести довідку та розрахунок бухгалтерії.

Стадія 2. Реалізація рішення про формування резерву. На цій стадії формують документи-наслідки, які засвідчують факт здійснення господарської операції про створення резерву (довідки та розрахунки бухгалтерії).

Стадія 3. Використання даних системи обліку. На цій стадії формують зведені документи, до яких відносять облікові реєстри, внутрішні та зовнішні звіти підприємства [85, с. 91-92].

Погоджуємось з думкою вчених щодо стадій документування операцій з резервами капіталу підприємств. Адже, для того щоб прийняти рішення про створення резервів капіталу підприємству потрібно затвердити розпорядчі документи, які визначають передумови формування резервів капіталу (Положення про облікову політику, документи про інші управлінські політики тощо). Для створення резервів капіталу мають існувати підстави (обтяжливі договори, накази, план реструктуризації тощо), а для підтвердження факту нарахування та використання резервів капіталу необхідно розробити та затвердити внутрішні первинні документи з обліку резервів капіталу. Документальному підтвердженню також підлягає інвентаризація резервів капіталу. Узагальнюючу інформацію щодо впорядкування документального оформлення операцій з резервами капіталу на підприємстві наведено на рис. 2.6.

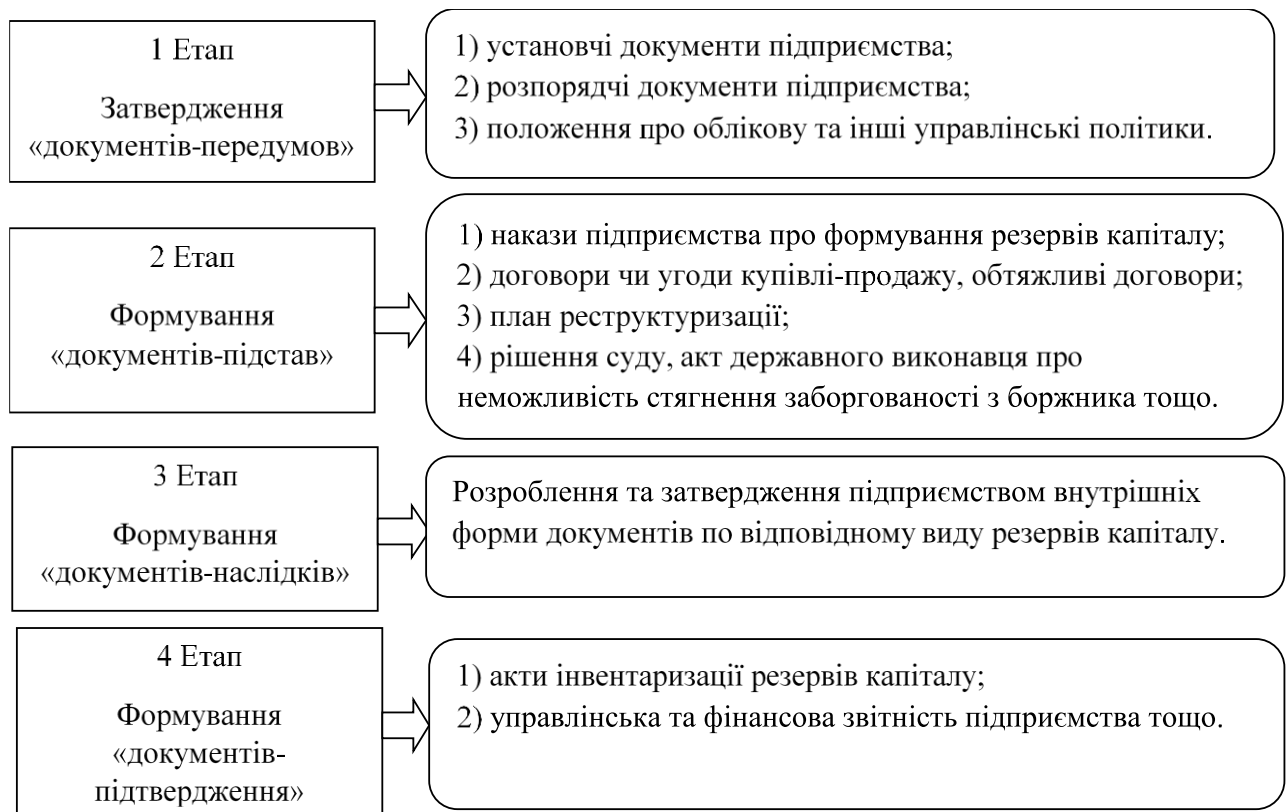

Рис. 2.6. Етапи документального оформлення операцій з резервами капіталу на підприємстві (Сформовано автором на основі [85, с. 91-92].)

З огляду на двоїсту природу бухгалтерського обліку документальне оформлення операцій з резервами капіталу доцільно розглядати у двох аспектах: економічному – первинні документи відображають факт господарського життя, виражений у грошовому вимірі, який формує економічні показники діяльності підприємства; юридичному – первинний документ містить відомості про здійснені операції, що відповідає юридичним вимогам та має доказову силу при вирішенні суперечок та встановленні істини господарських операцій підприємства [124].

При цьому, усім первинним документам, які використовують безпосередньо для обліку нарахування чи списання резервів капіталу, притаманні такі характеристики:

1) ці документи є внутрішніми щодо підприємства і не підлягають засвідченню жодними контрагентами;

2) документи з нарахування чи перегляду величини резервів капіталу оформляють періодично, як правило вкінці звітного періоду при виконанні інших регламентних процедур;

3) документи зі списання резервів капіталу оформляють або при настанні відповідних ризикових подій, під які створювалися резерви, або при перегляді обсягів резервів (переоцінюванні чи під час проведення їхньої інвентаризації).

Реквізити і побудова первинного документа мають забезпечувати виконання покладених на нього функцій. Узагальнивши підходи науковців, Легенчук С.Ф., Вольська К.О. та Вакун О.В. виокремили такі функції документів у системі бухгалтерського обліку: контрольну, аналітичну, захисну, інформаційну, доказову, організаційну, управлінську та соціальну [207, с. 28]. Як стверджують науковці, однією з домінуючих функцій первинних документів є доказова. Однак, зважаючи на вище наведені аргументи про те, що підставою для формування резервів не завжди є явно виражені господарські операції, а швидше факти господарського життя, доказова функція в таких первинних документів, на нашу думку, стає другорядною. Натомість, домінуючою стає розрахунково-аналітична функція, адже формування резерву передбачає не лише його визнання, але й оцінювання, яке, на відміну від таксування в опрацюванні багатьох інших видів первинних облікових документів, ґрунтується не на натуральних вимірниках, а на професійному судженні бухгалтера, іншій фінансовій інформації та прийнятих на підприємстві нормативах резервування тощо.

Для суб'єктів господарювання, які у своїй діяльності створюють чи планують створювати резерви, науковці запропонували значну кількість форм первинних документів з урахуванням особливостей їхньої діяльності та доцільності формування певних резервів. Проте, основною проблемою залишається те, що документи є рекомендаційними, а це обмежує виконання ними доказової функції, особливо при розгляді суперечок з органами податкового контролю. Для вирішення цих проблемних моментів доцільно імперативно регламентувати форми документування резервів капіталу.

Для документального оформлення операцій з резервним капіталом можна використати форму «Розрахунку обсягів формування та використання резервного капіталу» (рис. 2.7), яка враховує як особливості формування цього резерву, так і його призначення (напрями використання).

Розрахунок обсягів формування та використання резервного капіталу за 2021 р.

ПАТ «Леополіс»

(назва підприємства)

Залишок резервного капіталу на початок періоду (кредит рахунку 43) 50 (тис. грн.)Мінімальний розмір резервного капіталу 100 тис. грн

Обсяг заробленого чистого прибутку, тис. грн.	Норматив відрахувань до резервного капіталу, %	Нараховано резервного капіталу, тис. грн.	Використано резервного капіталу, тис. грн				Залишок резервного капіталу на кінець року, тис. грн.
			для придбання частки у статутному капіталі	для покриття збитків	для розрахунків з учасниками (виплата дивідендів за привілейованими акціями)	інші напрями використання	
2000000,00	5	100,00		-	80,00	-	70,00

Відповідальна особа Петренко Н.Р.

(підпис)

Дата 30.12.2021

Рис. 2.7. Розрахунок для формування та використання резервного капіталу
*Сформовано автором

Для узагальнення інформації про стан та рух резервного капіталу підприємства планом рахунків призначено рахунок 43 «Резервний капітал», за кредитом якого відображають створення резервного капіталу, а за дебетом – його використання. Сальдо цього рахунку відображає залишок резервного капіталу на кінець звітного періоду. Оскільки аналітичних рахунків для обліку резервного капіталу планом рахунків не передбачено (зазначено, що облік резервного капіталу ведеться за його видами та напрямками використання), то проблемним залишається питання, пов'язане з відображенням в обліку мінімально регламентованого розміру резервного капіталу і суми, що його перевищує. Підтримуємо пропозицію вчених Легенчука С.Ф. та Поліщук І.Р. щодо удосконалення аналітичного обліку резервного капіталу, що дає змогу розмежувати мінімально визначений законодавством рівень і суму, що перевищує мінімальний розмір. Науковці запропонували два субрахунки до синтетичного рахунку 43 «Резервний капітал», зокрема, 431 «Мінімально встановлений розмір резервного капіталу» та 432 «Понад мінімально встановлений розмір резервного капіталу» [103, с. 38].

Кореспонденцію рахунків щодо формування та використання резервного капіталу наведено у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Кореспонденція рахунків щодо формування та використання резервного капіталу

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Сформовано резервний капітал за рахунок прибутку підприємства в межах мінімально встановленого законодавством розміру	443	431
2	Сформовано резервний капітал за рахунок прибутку підприємства понад мінімально встановлений законодавством розмір	443	432
3	Нараховано дивіденди за привілейованими акціями за рахунок резервного капіталу в межах мінімально встановленого законодавством розміру	431	671
4	Нараховано дивіденди за привілейованими акціями за рахунок резервного капіталу понад мінімально встановлений законодавством розмір	432	672
5	Використано резервний капітал для покриття збитків в межах мінімально встановленого законодавством розміру	431	442
6	Використано резервний капітал для покриття збитків понад мінімально встановлений законодавством розмір	432	442

Варто зауважити, що з набранням чинності Закону України 2275-VIII від 06.02.2018 р. обов'язок формування резервного капіталу для товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю було відмінено. Тобто товариства можуть формувати резервний капітал на власний розсуд або тоді, коли виникає необхідність викупити частку в статутному капіталі без його зменшення (в такому разі на розмір частки у день викупу товариство зобов'язане сформувати резервний капітал у розмірі ціни її придбання, причому виплати на користь учасників за рахунок цього резервного капіталу заборонені) [164]. Приклад та типові операції з викупу часток у власному статутному капіталі наведено у Додатку Є.

Методику розрахунку резерву сумнівних боргів описано в НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Враховуючи показники для його розрахунку за різними методами – абсолютної суми сумнівної заборгованості та із застосуванням коефіцієнта сумнівності, пропонуємо підприємствам затвердити внутрішню форму Розрахунку резерву сумнівних боргів (рис. 2.8).

Розрахунок обсягів формування та використання резерву сумнівних боргів за 1 квартал 2021 р.

ПАТ «Леополіс»
(назва підприємства)

Залишок резерву сумнівних боргів на початок періоду (кредит рахунку 38) __10_ (тис. грн.)

№ з/п	Розрахунок резерву сумнівних боргів, тис. грн. (метод абсолютної суми)		Сформовано резерв сумнівних боргів, тис. грн.	Використано резерву сумнівних боргів, тис. грн.	Залишок резерву сумнівних боргів на кінець періоду, тис. грн.
	Назва дебітора	Сума безнадійної дебіторської заборгованості			
1.	ПП «Галичина»	120,00	947,00	900,00	57,00
2.	ТОВ «Карпати»	467,00			
3.	ТОВ «Будрем»	360,00			

Розрахунок резерву сумнівних боргів, тис. грн. (метод застосування коефіцієнта сумнівності)		Сформовано резерв сумнівних боргів, тис. грн.	Використано резерву сумнівних боргів, тис. грн.	Залишок резерву сумнівних боргів на кінець періоду, тис. грн.
Коефіцієнт сумнівності	Залишок дебіторської заборгованості на початок періоду			
		577,5	580,00	7,5
0,035	16500,00			

Відповідальна особа Петренко Н.Р.Дата 30.03.2021 р.

(підпис)

Рис. 2.8. Розрахунок формування та використання резерву сумнівних боргів.

*Сформовано автором

Для відображення в бухгалтерському обліку резерву сумнівних боргів планом рахунків передбачено балансовий рахунок 38 «Резерви сумнівних боргів». Оскільки рахунок контрактивний, то залишок на ньому може бути лише кредитовим. На кредиті цього рахунку відображають створення (тобто нарахування) резерву, на дебеті – списання сумнівної заборгованості за рахунок резерву. Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту ж дату. Згідно з Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (далі – Інструкція № 291) витрати з нарахування резерву сумнівних боргів відображають на дебеті субрахунку 944 «Сумнівні та безнадійні борги» у кореспонденції з кредитом рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів». Кореспонденцію рахунків щодо формування та використання резерву сумнівних боргів наведено у табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Кореспонденція рахунків щодо формування та використання резерву
сумнівних боргів

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Нараховано у звітному періоді суму, спрямовану на збільшення резерву сумнівних боргів	944	38
2	Списано безнадійну дебіторську заборгованість за рахунок резерву сумнівних боргів	38	361
3	Списано безнадійну дебіторську заборгованість у сумі, що перевищує резерв сумнівних боргів	944	36
4	Відображено на позабалансовому рахунку суму списаної заборгованості	071	
5	Списано із позабалансового рахунку суму погашеної заборгованості (або суму заборгованості термін погашення якої минув)		071
6	Коригування резерву сумнівних боргів на суму зменшення резерву сумнівних боргів (якщо загальна сума РСБ на кінець звітного періоду згідно з розрахунком менша, ніж сальдо за кредитом рахунка 38)	38	719
7	Коригування резерву сумнівних боргів на суму збільшення резерву сумнівних боргів (якщо загальна сума резерву сумнівних боргів на кінець звітного періоду згідно з розрахунком більша, ніж сальдо за кредитом рахунка 38)	944	38

У разі списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок резерву сумнівних боргів фінансовий результат до оподаткування, визначений у фінансовій звітності, не підлягає зменшенню на суму списаної заборгованості. Проте, у податковому обліку згідно з пп. 139.2.1 п. 139.2 ст. 139 Податкового кодексу фінансовий результат до оподаткування збільшується на суму витрат на формування резерву сумнівних боргів [144].

Враховуючи види дебіторської заборгованості та специфіку діяльності підприємств, рекомендуємо відображати аналітичний облік резерву сумнівних боргів з використанням субрахунків 381 «Резерв сумнівних боргів для дебіторської заборгованості в національній валюті», 382 «Резерв сумнівних боргів для дебіторської заборгованості в іноземній валюті» тощо.

Для відображення в бухгалтерському обліку операцій із забезпеченнями на виплату відпусток пропонуємо підприємствам використовувати форму розрахунку сформованих та використаних забезпечень на відпустку (рис. 2.9).

Розрахунок обсягу формування та використання забезпечень на виплату відпусток за квітень 2021 р.

ПАТ «Леополіс»
(назва підприємства)

Залишок забезпечення на виплату відпусток на початок періоду (кредит рахунку 471) 25 (тис. грн.)

№ з/п	Розрахункові показники	Сума розрахованих показників, грн.
1	Річна планова сума на оплату відпусток	60000,00
2	Загальний плановий фонд оплати з урахуванням суми відрахувань на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	850000,00
3	Відсоток резервування (ряд.1/ряд.2)	0,071
4	Фактично нарахована заробітна плата працівникам за місяць	71000,00
5	Обсяг ЄСВ на фактично нараховану заробітну плату працівників за місяць	15620,00
8	Обсяг сформованого у звітному місяці забезпечення на виплату відпусток (ряд3*(ряд4+ряд5))	6150,02
9	Використано забезпечень на виплату відпусток за період	8000,00
10	Залишок/недостача забезпечень на виплату відпусток на кінець періоду	17000,00

Відповідальна особа *Петренко Н.Р.* _____
(підпис)

Дата 30.04.2021 р.

Рис. 2.9. Розрахунок обсягу сформованих та використаних забезпечень на виплату відпусток *Сформовано автором

Згідно з Інструкцією № 291 для узагальнення інформації про рух коштів, що резервують для забезпечення майбутніх витрат і платежів, та включення їх до витрат поточного періоду призначено рахунок 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів». Облік руху та залишків коштів на оплату чергових відпусток працівникам ведуть на субрахунку 471 «Забезпечення виплат відпусток». На кредиті субрахунку 471 відображають нарахування резерву відпусток, на дебеті — його списання. На цьому субрахунку також узагальнюють інформацію про забезпечення обов'язкових відрахувань (зборів), пов'язаних із виплатою відпускних працівникам. Кореспонденцію рахунків щодо формування та використання резерву на виплату відпусток наведено у табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Кореспонденція рахунків щодо формування та використання резерву на
виплату відпусток

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Сформовано резерв на виплату відпусток працівникам та нараховано ЄСВ	23, 91, 92, 93	471
2	Нараховано за рахунок резерву відпусток відпускні працівникам	471	661
3	Нараховано за рахунок резерву відпусток ЄСВ	471	651
4	Донараховано резерв на виплату відпусток у випадку його недостачі	23, 91, 92, 93	471
5	Відображено зменшення нарахованої суми резерву на виплату відпусток у випадку його надлишку	471	719
6	Відображено зменшення нарахованої суми резерву на виплату відпусток у випадку його надлишку (методом «сторно»)	23, 91, 92, 93	471

Резерв на додаткове пенсійне забезпечення можуть формувати підприємства із шкідливими або важкими умовами праці, колективним договором яких передбачено формування цього резерву. До виплат по завершенні трудової діяльності відносять пенсійні та інші винагороди, такі як страхування життя і медичне обслуговування. Ці виплати мають бути передбачені угодами (трудовими договорами) з працівниками, що надає підстави для формування в системі обліку і звітності підприємств відповідних резервів. Нарахування та виплату пільгових пенсій здійснює Пенсійний фонд України, а обов'язок відшкодування понесених витрат покладається на підприємство. Розрахунок резерву на додаткове пенсійне забезпечення підприємство здійснює на основі актуарних розрахунків (самостійно або із залученням актуаріїв) та відображає її у своїй обліковій політиці. Для відображення в бухгалтерському обліку операцій з додатковими пенсійними забезпеченнями при виході на пенсію пропонуємо підприємствам використовувати форму розрахунку обсягів сформованих та використаних резервів на додаткове пенсійне забезпечення (рис. 2.10).

Розрахунок обсягів сформованих та використаних резервів на додаткове пенсійне забезпечення за 2021 рік

ПАТ «Леополіс»
(назва підприємства)Залишок резерву на додаткове пенсійне забезпечення на початок року (кредит рахунку 472) 15 (тис. грн.)

Поточна величина резерву на додаткове пенсійне забезпечення, тис. грн. ¹	Сума резерву на додаткове пенсійне забезпечення нарахована у звітному періоді, тис. грн. ¹	Сума виплат персоналу за рахунок резерву за період, тис. грн.	Залишок резерву на додаткове пенсійне забезпечення на кінець року, тис. грн
1265,00	545,00	12,00	3,0

¹визначена на підставі актуарного розрахункуВідповідальна особа Петренко Н.Р.
(підпис)Дата 30.04.2021 р.

Рис. 2.10. Розрахунок обсягів сформованих та використаних резервів на додаткове пенсійне забезпечення. *Сформовано автором

Для відображення в бухгалтерському обліку інформації про резерви на додаткове пенсійне забезпечення підприємства використовують рахунок 472 «Додаткове пенсійне забезпечення». Формування резерву на оплату додаткових пенсійних забезпечень підприємство відображає кореспонденцією: Дт 949 «Інші витрати операційної діяльності» Кт 472 «Додаткове пенсійне забезпечення». Після отримання повідомлення від органу Пенсійного Фонду України про належну до перерахування працівникові суму пенсії роблять запис в системі рахунків: Дт 472 «Додаткове пенсійне забезпечення» Кт 685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Якщо розрахувати резерв на додаткове пенсійне забезпечення підприємство не має можливості, то витрати на додаткове пенсійне забезпечення обліковують у складі інших витрат періоду (Дт 949 — Кт 651). Аналітичний облік резервів на додаткове пенсійне забезпечення рекомендуємо вести у розрізі працівників, яким нараховують резерви на додаткове пенсійне забезпечення.

Для відображення в бухгалтерському обліку операцій з резервами на виконання гарантійних зобов'язань рекомендуємо підприємствам

використовувати розрахунок обсягу сформованих та використаних гарантійних резервів (рис. 2.11).

Розрахунок обсягу сформованих та використаних гарантійних резервів за I квартал 2021 р.

ПАТ «Леополіс»
(назва підприємства)

Залишок гарантійного резерву на початок періоду (кредит рахунку 473) 6 (тис. грн.)

Номенклатура товару	Кількість реалізованих товарів з гарантією, шт.	Вартість комплекту реалізованих товарів, тис. грн.	Відсоток витрат реалізованих товарів у вартості таких товарів за минулий рік, %	Обсяг сформованих гарантійних резервів за період тис. грн. (ст.2*ст3*ст4)	Використано у звітному періоді гарантійних резервів, тис. грн.	Залишок гарантійного резерву на кінець періоду, тис. грн.
1	2	3	4	5	6	7
Товар 1	19	2197,00	4%	1670,00	2500,00	3500,00
Товар 2	21	1750,00	4%	1470,00		
Товар 3	2	3100,00	4%	248,00		
Всього				3388,00		

Відповідальна особа Петренко Н.Р.
(підпис)

Дата 30.04.2021 р.

Рис. 2.11. Розрахунок обсягу сформованих та використаних резервів на виконання гарантійних зобов'язань *Сформовано автором

Для обліку резерву на виконання гарантійних зобов'язань Інструкцією 291 передбачено рахунок 473 «Забезпечення гарантійних зобов'язань», на кредиті якого відображають суми нарахованих резервів у кореспонденції з рахунками відповідних видів витрат, а на дебеті — використання резерву на гарантійне обслуговування в кореспонденції з рахунками обліку запасів і розрахунків. Кореспонденцію рахунків щодо формування та використання резерву на виконання гарантійних зобов'язань наведено у табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Кореспонденція рахунків щодо формування та використання резервів на
виконання гарантійних зобов'язань

№ п\п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Сформовано резерв на виконання гарантійних зобов'язань	23, 93	473
2	Використано матеріали для виконання гарантійних зобов'язань	473	20, 22, 26, 28
3	Резерв гарантійних зобов'язань використано для оплати послуг осіб що здійснювали гарантійний ремонт	473	661, 631, 685,
4	Списано витрати понесені на виконання гарантійних зобов'язань за рахунок резерву	473	23, 93
5	Відображено зменшення нарахованої суми резерву на виконання гарантійних зобов'язань у випадку його надлишку	473	719
6	Відображено зменшення нарахованої суми резерву на виконання гарантійних зобов'язань у випадку його надлишку (методом «сторно»)	23, 93	473

Для відображення в бухгалтерському обліку операцій з резервами на реструктуризацію рекомендуємо підприємствам використовувати розрахунок обсягу сформованих та використаних резервів під реструктуризацію (рис. 2.12).

Розрахунок обсягу сформованих та використаних резервів під реструктуризацію за 2 квартал 2021 р.

ПАТ «Леополіс»
(назва підприємства)

Залишок резервів під реструктуризацію на початок періоду (кредит рахунку 474.1.) 17 (тис. грн.)

Перелік витрат згідно з планом реструктуризації, грн. ¹			Сформовано резервів під реструктуризацію (сума всіх витрат), грн.	Використано у звітному періоді резервів під реструктуризацію грн.	Залишок резервів під реструктуризацію на кінець періоду, грн.
виплати звільненням працівникам	демонтаж обладнання	маркетинг			
12896,00	15670,00	16900,00	45466,00	50000,00	12466,00

¹Перелік витрат умовний та залежить від плану реструктуризації конкретного підприємства

Відповідальна особа Петренко Н.Р.
(підпис)

Дата 30.06.2021 р.

Рис. 2.12. Розрахунок обсягу сформованих та використаних резервів під реструктуризацію. *Сформовано автором

Для формування та використання резерву під обтяжливі контракти підприємствам доцільно застосовувати розрахунок сформованих та використаних резервів під обтяжливі контракти (рис. 2.13) в якому буде відображатися інформація про наявні обтяжливі контракти підприємства суми сформованих та використаних у звітному періоді резервів.

Розрахунок обсягу сформованих та використаних резервів під обтяжливі контракти за 3 квартал 2021 р.

ПАТ «Леополіс»
(назва підприємства)

Залишок резервів під обтяжливі контракти на початок періоду (кредит рахунку 474.2.) 5 (тис. грн.)

№ з/п	Сума неминучих витрат, пов'язаних із виконанням обтяжливого контракту ¹			Сформовано резервів під обтяжливі контракти тис. грн.	Використано у звітному періоді резервів під обтяжливі контракти тис. грн.	Залишок резервів під обтяжливі контракти на кінець періоду, тис. грн.
	Назва контракту	витрати на виконання контракту, тис. грн	витрати на сплату неустойки (штрафів, пені) за невиконання контракту, тис. грн			
1	Договір 1	100,00	45,00	45,00	45,00	-
2	Договір 2	230,00	350,00	230,00	230,00	-
3	Договір 3	450,00	400,00	400,00	400,00	-
4	Разом			675,00	675,00	5,00

¹ Суму неминучих витрат, пов'язаних із виконанням обтяжливого контракту, визначають за найменшою з двох величин (витрат на виконання контракту або витрат на сплату неустойки (штрафів, пені) за невиконання контракту)

Відповідальна особа Петренко Н.Р.
(підпис)

Дата 30.09.2021 р.

Рис. 2.13. Розрахунок обсягу сформованих та використаних резервів під обтяжливі контракти. *Сформовано автором

Для бухгалтерського обліку резервів на реструктуризацію та резервів під обтяжливі контракти планом рахунків та інструкцією для його застосування не передбачено окремих субрахунків, тому операції з нарахування на використання цих резервів відображають на рахунку 474 «Забезпечення інших витрат і платежів». Вважаємо за доцільне аналітичний облік резервів на реструктуризацію та резервів під обтяжливі контракти відображати на окремих субрахунках (наприклад 474.1. «Забезпечення на реструктуризацію» та 474.2. «Забезпечення

під обтяжливі контракти»). Також за потреби підприємства можуть вести додаткову аналітику у розрізі витрат, понесених при реалізації плану реструктуризації, а для забезпечень під обтяжливі контракти аналітику доцільно вести у розрізі договорів (контрактів). У бухгалтерському обліку витрати на створення забезпечення під обтяжливі контракти та реструктуризацію відображають кореспонденцією рахунків: Дт 949 «Інші витрати операційної діяльності» Кт 474 «Забезпечення інших витрат і платежів».

Для узагальнення інформації про резерви капіталу на рахунках бухгалтерського обліку пропонуємо підприємствам використовувати Відомість синтетичного та аналітичного обліку резервів капіталу (табл. 2.13).

Отже, необхідність створення резервів капіталу передбачена чинним законодавством, проте порядок їх документального оформлення не регламентований жодним імперативним документом. Для відображення операцій з резервами капіталу на підприємствах зазвичай використовують бухгалтерську довідку чи інший документ, які відповідають усім вимогам щодо первинного обліку та містить обов'язкові реквізити. На нашу думку, підприємствам доцільно використовувати для бухгалтерського обліку операцій з резервами капіталу вище запропоновані розрахунки сформованих та використаних резервів капіталу. Формування таких розрахунків за кожним видом резервів капіталу дасть можливість менеджменту компаній отримати інформацію про залишки сформованих резервів капіталу за попередній період, сформовану величину відповідного резерву за певний звітний період, а також суми використаних резервів у звітному періоді.

Таблиця 2.13

Відомість обліку резервів капіталу

Код синтетичного рахунку	Аналітичні рахунки	Залишок на початок періоду, тис. грн.	Створено резервів капіталу, тис. грн.						Використано резервів капіталу тис. грн.						Коригування резервів капіталу тис. грн.	Залишок на кінець періоду, тис. грн.
			23 «Виробництво»	91 «Загально-робничі витрати»	92 «Адміністративні витрати»	93 «Витрати на збут»	94 «Інші витрати операційної діяльності»	44 «Нерозподілені прибутки (неокриті збитки)»	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	37 «Розрахунки з різними дебіторами»	66 «Розрахунки за виплатами працівникам»	67 «Розрахунки з учасниками»	68 «Розрахунки за іншими операціями»	719 «Інші доходи від операційної діяльності»		
38	381															
	382															
43	431															
	431															
471	471.1															
	471.2															
472	472.1															
	472.2															
473	473.1															
	473.2															
474	474.1															
	474.2															

*Сформовано автором

2.4. Узагальнення інформації про резерви капіталу у звітності підприємства

Ринкові перетворення в Україні зумовлюють потребу у формуванні нових підходів до ведення підприємницької діяльності, які будуть забезпечувати її стабільне функціонування в сучасному динамічно-мінливому економічному середовищі. Система бухгалтерського обліку є головним джерелом інформації про фінансово-майновий стан та результати функціонування підприємства. Саме бухгалтерський облік через інструмент звітності повинен задовольняти інформаційні запити не лише менеджменту підприємства, але і його зовнішніх контрагентів – інвесторів, фінансово-кредитних установ та інших кредиторів, покупців, постачальників, органів державної влади, широкої громадськості тощо.

Бухгалтерська звітність охоплює чимало видів і форм, зокрема, фінансову, податкову, статистичну, соціальну, нефінансову, управлінську тощо. Зважаючи на фінансову природу резервів капіталу, найбільш повно інформація про них має бути представлена насамперед у фінансовій звітності підприємств.

Інформаційну змістовність статей фінансової звітності та оцінку якості відображення ними майна і капіталу підприємства досліджували чимало українських та чужоземних вчених, зокрема, Дюмарше Ж.-Б., Голов С.Ф., Кіндрацька Л.М., Крупка Я.Д., Кулик В.А., Легенчук С.Ф., Малюга Н.М., Пушкар М.С., Соколов Я.В., Хомин П.Я, Шевчук В.О., Яремко І.Й. та інші. Науковці наголошують на значних недоліках сучасного формату фінансової звітності та фактичній неспроможності ним відобразити фінансово-майновий стан підприємства і результати його функціонування.

Так, Легенчук С.Ф. у своїх працях [206, 207] акцентує увагу на тому, що одним із шляхів підвищення довіри до бухгалтерського обліку як ефективного та дієвого соціально-економічного інституту в Україні є підвищення якості фінансової звітності. Перш за все, це досягається шляхом забезпечення достовірності та недопустимості зловживань у процесі підготовки фінансової звітності, що може бути реалізовано шляхом здійснення маніпуляцій та

фальсифікацій. Особливої уваги при формуванні фінансової звітності заслуговують операції, пов'язані з виникненням витрат і доходів майбутніх періодів, створенням резервів і переоцінкою активів підприємства. Для визначення зловживань і маніпуляцій показниками фінансової звітності науковець пропонує використовувати 8-факторну модель Beneish.

Комплексний формат фінансової звітності охоплює як статичну, так і динамічну фінансову характеристику підприємства. Перша розкривається в Балансі (Звіті про фінансовий стан), друга – одразу у трьох формах фінансової звітності, а саме у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) (у міжнародній практиці – звіті про прибутки і збитки), Звіті про рух грошових коштів, Звіті про власний капітал.

Статична характеристика резервів капіталу у фінансовій звітності передбачає відображення їхнього обсягу у статтях бухгалтерського балансу. Аналіз наповнення балансів українських підприємств інформацією про резерви капіталу показує їхнє представлення у різних розділах, як пасиву, так і активу. Така, на перший погляд, невпорядкованість узагальненого відображення резервів капіталу в балансі, на нашу думку, може бути пояснена різними функціями, які вони виконують в бухгалтерському обліку та управлінні діяльністю підприємств загалом.

Кожен вид резерву капіталу, як правило, одночасно виконує декілька функцій, що їх описано у підрозділі 1.2 дисертації. Однак домінуючою здебільшого є одна функція. Якщо серед функцій резерву домінує регулююча, то він в балансі представлений як регулятивна стаття.

Необхідність застосування регулятивних статей у фінансовій звітності обумовлена різними історично сформованими підходами до визначення вартості майна і капіталу підприємства (за історичною собівартістю, справедливою чи відновною вартістю тощо) та намаганням поєднати у форматі фінансової звітності різних методів оцінювання, спричиненими різновекторністю інформаційних потреб користувачів звітності.

Яремко І.Й. стверджує, що «традиційні баланси – це набір статей різних типів, суми яких облічені за різними принципами, внаслідок чого отримуються

суми з таким же невизначеним змістовим наповненням» [198]. Регулятиви як «інструмент компромісу» в забезпеченні поєднання в одному форматі фінансової звітності різних підходів до оцінювання майна і капіталу (поява яких зумовлена, зокрема, різними управлінськими концепціями збереження капіталу – фізичною і фінансовою) не завжди дають змогу вирішити методичні проблеми подання інформації у звітності.

Застосування регулятивів у бухгалтерському обліку передбачає, насамперед, введення в його методику спеціальних регулюючих рахунків (контрактивних і контрпасивних) та регулятивних статей балансу. Сучасний формат балансу згідно з НП(С)БО містить регулятивні статті як в активі, так і в пасиві. В активі балансу до таких статей можна віднести: знос (накопичену амортизацію) основних засобів і нематеріальних активів, які зумовлюють включення цих видів активів у валюту балансу за залишковою вартістю; резерв сумнівних боргів, величина якого корегує дебіторську заборгованість підприємства; витрати майбутніх періодів, величину яких формалізовано складно розподілити між періодами. У пасиві балансу величину власного капіталу регулюють статті резервного, неоплаченого та вилученого капіталу. Регулятивними можна розглядати навіть забезпечення, оскільки вони містять статті, які за економічним змістом та призначенням відносять до зобов'язань з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу. Складність відображення в балансі доходів і витрат майбутніх періодів зумовлена відсутністю чіткого формалізованого облікового методу їх розподілу, що дає змогу підприємствам маніпулювати фінансовими результатами.

За способом включення регулюючих статей у валюту балансу розрізняють баланс-брутто і баланс-нетто. Баланс-брутто розглядається як баланс, у валюту якого включені основні та регулюючі статті до окремих видів активів чи капіталу. Баланс-нетто – це баланс, у валюту якого не включають сальдо регулюючих рахунків. На відміну від балансу-брутто, основні засоби, нематеріальні активи та довготермінові біологічні активи відображають у балансі-нетто за залишковою вартістю, а поточну дебіторську заборгованість за чистою реалізаційною вартістю.

Сучасний формат балансу українських підприємств має ознаки, притаманні як брутто-, так і нетто-балансу. Він включає регулюючі статті, які віднімаються від первісної вартості певних статей балансу з метою уточнення їхніх сум. Таким чином основні та регулятивні показники відображають як одну статтю і до валюти балансу включають розрахунковий показник, який у чистому вигляді не обліковується на жодному рахунку [198].

Проте, доволі дискусійною є думка, що такий формат бухгалтерського балансу є оптимальним щодо об'єктивності репрезентації фінансово-майнового стану підприємства. Якщо необхідність подання зносу в активі балансу з погляду відображення об'єктивної вартості необоротних активів сумнівів не викликає, то «прив'язка» інших облікових резервів до основних облікових об'єктів, вартість яких вони регулюють, не завжди сприймається однозначно. Наприклад, розміщення резервів сумнівних боргів в активі балансу спрямована на врегулювання ризику непогашення дебіторської заборгованості, проте немає однозначної впевненості в тому, що ризик настане, а вартість майна і капіталу вже занижена.

Резерви капіталу, в призначенні яких домінує захисна функція, здебільшого відображені у пасиві бухгалтерського балансу. Статті таких резервів можуть бути розміщені у розділах, які представляють як власний капітал, так і зобов'язання. При цьому можна виділити декілька критеріїв віднесення резервів капіталу до власного капіталу чи зобов'язань у бухгалтерському балансі:

1) відповідно до назви та сутності – якщо у назві резерву є слово «капітал» у називному відмінку та за сутністю його трактують як капітал, то, очевидно, що такий резерв і показують в балансі у розділі «Власний капітал». Зокрема, таким резервом є резервний капітал підприємства;

2) згідно з визначенням – забезпечення (що, як обґрунтовано у підрозділі 1.1 дисертації, також є резервами капіталу) за своїм визначенням належать до категорії умовних зобов'язань, що й обумовлює відповідне їхнє розміщення в балансі серед статей зобов'язань;

3) залежно від джерела формування резерву – резерви, що їх формують за рахунок власного капіталу, до нього і повинні належати. Наприклад, резервний капітал чи резерв на моральний (технологічний) знос основного капіталу.

Водночас, ці критерії, незважаючи на чіткість їхнього формулювання, є доволі умовними з огляду на умовність самої класифікації капіталу на власний і залучений. Адже згідно з теорією господарської одиниці весь капітал підприємства розглядають як вкладений, тоді як відповідно до теорії власника розрізняють окремо власний і залучений капітал. Така неузгодженість різних теоретичних підходів чинить вплив на формат фінансової звітності: якщо дослідити його еволюцію в українських НП(С)БО за останні 20 років, то можна простежити «міграцію» певних видів резервів з окремого розділу «Забезпечення наступних витрат і платежів» до розділів «Довготермінові зобов'язання» та «Поточні зобов'язання».

Відповідно до Концептуальної основи фінансова звітність має бути зрозумілою «для користувачів, які мають достатнє знання бізнесу та економічної діяльності, та які ретельно проглядають та аналізують інформацію» [87]. Наявність відповідних знань у користувачів звітності робить менш важливою проблему розміщення резервів капіталу та підходи до врахування регулюючих статей (брутто чи нетто). У цьому контексті важливішою є проблема повноти відображення резервів капіталу у звітності та належного розкриття відповідної інформації.

Динаміка резервування відображає зміну обсягів та структури резервів капіталу за певний період. Зміна обсягів резервів капіталу може бути обумовлена операціями їхнього нарахування, використання (списання) чи переоцінки. Формат звіту про фінансові результати відповідно до НП(С)БО не передбачає окремих статей, які б узагальнювали інформацію про операції з резервами капіталу. Витрати з нарахування резервів капіталу, як правило, входять до більш узагальнених статей операційних чи фінансових витрат.

У звіті про рух грошових коштів, який складають за непрямим методом, зміна обсягів окремих видів резервів капіталу (а саме забезпечень) відображена

у початковій частині, де здійснюють коригування прибутку на негрошові операції.

У звіті про власний капітал наводять інформацію про обсяги залишків та зміни тих видів резервів капіталу, які формують власний капітал підприємства. Формат звіту про власний капітал згідно з НП(С)БО включає дані лише про резервний капітал та узагальнено про інший сукупний дохід. Натомість, таксономія фінансової звітності передбачає розкриття у цьому звіті детальної інформації про резерви у власному капіталі, які є частиною іншого сукупного доходу, зокрема таких їх видів:

- резерву на курсові зміни у результаті переведення;
- резерву хеджування грошових потоків;
- резерву під прибутки та збитки за інструментами хеджування інвестицій в інструменти капіталу;
- резерву на зміни у часовій вартості опціонів;
- резерву на зміни у вартості форвардних елементів форвардних контрактів;
- резерву на зміни у вартості базисних валютних спредів;
- резерву під прибутки та збитки за фінансовими активами, оціненими за справедливою вартістю через інший сукупний дохід;
- резерву фінансових доходів (витрат) за страхуванням від випущених страхових контрактів, що виключені з прибутку або збитку та які буде перекласифіковано в прибуток або збиток;
- резерву фінансових доходів (витрат) за страхуванням від випущених страхових контрактів, що виключені з прибутку або збитку та які не буде перекласифіковано в прибуток або збиток;
- резерву фінансового доходу (фінансових витрат) від утримуваних контрактів перестраховування, які виключено з прибутку або збитку;
- резерву під прибутки та збитки від переоцінки фінансових активів, доступних для продажу;
- резерву переоцінок програм з визначеною виплатою;

- резерву під прибутки та збитки від інвестицій в інструменти капіталу;
- резерву на зміни у справедливій вартості фінансового зобов'язання, що відноситься до зміни кредитного ризику зобов'язання [186].

Крім цих резервів, які є частиною накопиченого сукупного доходу, таксономія фінансової звітності передбачає розкриття у звіті про зміни у власному капіталі й інших резервів у власному капіталі, зокрема:

- резерву платежів на основі акцій;
- резерву на випадок катастрофи;
- резерву на вирівнювання виплат;
- резерву на умови дискреційної участі [186].

Детальне розкриття інформації про резерви у складі іншого сукупного доходу та власного капіталу загалом наводять у примітках до річної фінансової звітності. Разом з числовими даними, таксономія фінансової звітності вимагає подання текстової інформації з відображенням характеру і мети резервів у власному капіталі.

Репрезентацію забезпечень у примітках до річної фінансової звітності за міжнародною практикою виконують за допомогою таких статей таксономії:

- забезпечення за гарантією якості;
- забезпечення на реструктуризацію;
- забезпечення, пов'язане з судовим провадженням;
- забезпечення на відшкодування;
- забезпечення за обтяжливими договорами;
- забезпечення на виведення з експлуатації, відновлення та реабілітацію;
- інше забезпечення, що пов'язане з довкіллям;
- забезпечення щодо загальних кредитних зобов'язань;
- забезпечення на податки крім податку на прибуток;
- різні інші забезпечення [186].

Відображення резервів капіталу у примітках до річної фінансової звітності, форма яких затверджена Міністерством фінансів України, передбачає наведення у розділі VII «Забезпечення і резерви» даних про залишки,

нарахування, додаткове відрахування, використання, сторнування та очікуване відшкодування врахованих в оцінках резервів витрат іншою стороною лише щодо забезпечень і резерву сумнівних боргів. Тоді як резерви, які входять до складу власного капіталу, не підлягають розкриттю у цьому розділі приміток.

Таким чином, ні національна, ні міжнародна системи стандартизації фінансової звітності не містять форми звіту, яка б комплексно охоплювала інформацію про статику і динаміку всіх резервів капіталу, що їх створюють на підприємстві. З огляду на те, що система створюваних на підприємстві резервів капіталу є інструментом системи ризик-менеджменту, така форма (рис.2.14) могла б стати логічним продовженням опису ризиків підприємства, який є частиною звіту про управління.

Звіт про стан та використання резервів капіталу

За _____ рік

Вид резервів капіталу	Залишок напочаток, тис. грн.	Створено резервів, тис. грн.	Використано резервів, тис. грн.	Перегляд оцінки резервів		Залишок на кінець періоду, тис. грн.
				Збільшено, тис. грн.	Зменшено, тис. грн.	
Резервний капітал						
Резерв сумнівних боргів						
Резерв на виплату відпусток						
Резерв на додаткове пенсійне забезпечення						
Резерв на виконання гарантійних зобов'язань						
Резерв на реструктуризацію						
Резерв під обтяжливі контракти						
Інші види резервів капіталу						

Рис. 2.14. Звіт про стан та використання резервів капіталу

*Сформовано автором

Запропонована форма звіту про стан і використання резервів капіталу може бути розміщена як безпосередньо у звіті про управління підприємством, так і в примітках до річної фінансової звітності. Водночас, представлення інформації про резерви капіталу в поєднанні з інформацією про ризики у звіті про управління може бути релевантною при оцінюванні достатності сформованих обсягів резервів та ефективності політики управління ризиками.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз законодавчо-нормативних документів, які регламентують формування, списання й бухгалтерський облік резервів капіталу, засвідчив наявність доволі широкої свободи керівництва підприємств та їхніх бухгалтерських служб у формуванні облікової політики у цьому контексті. Аргументовано, що конкретизоване рішення про формування складових і елементів облікової політики щодо резервів капіталу залежить від інших політик і концепцій управління, яких дотримується керівництво підприємства. Зокрема, встановлено вплив прибуткової, вартісно-орієнтованої, ресурсної та процесно-орієнтованої концепцій управління на облікову політику щодо резервів капіталу підприємств.

Обґрунтовано, що прикладні підходи до формування облікової політики щодо резервів капіталу підприємств мають охоплювати формулювання її складових і елементів, а також визначення посадових осіб, до компетенцій яких належить прийняття рішень щодо формування та списання резервів капіталу підприємства за їхніми видами. Сформульовані пропозиції з удосконалення облікової політики щодо резервів капіталу підприємств (складові, елементи та відповідальні особи) дають змогу впорядкувати організацію їх використання й методика бухгалтерського обліку.

2. Дослідження теоретичних і практичних аспектів визнання й оцінювання резервів капіталу в бухгалтерському обліку підприємств вказують на відсутність єдиного підходу в реалізації цих методичних прийомів.

Встановлено, що умови та критерії доцільності та необхідності визнання резервів капіталу в бухгалтерському обліку переважно залежать від певних ризиків підприємств, для управління якими ці резерви формують. Визнання ж резервів під неідентифіковані ризики, як правило, обумовлене законодавчо-нормативними вимогами або політиками ризик-менеджменту підприємств. Визначені на основі імперативних документів і аналізу основних ризиків підприємства умови та критерії визнання резервів капіталу за їхніми видами мають бути сформульовані в обліковій політиці як один з елементів її методичної складової.

3. Встановлено, що оцінювання резервів капіталу, на відміну від багатьох інших об'єктів бухгалтерського обліку, має особливості, пов'язані з необхідністю визначення здебільшого нормативної, а не фактичної величини об'єкта оцінювання. Специфіка резервів капіталу як об'єкта бухгалтерського обліку, значним чином залежного від професійних суджень, обумовлює можливість перевірки раціональності використаних підходів до визначення рівня їх достатності чи оптимальності лише з плином часу та господарської діяльності в динаміці. Занижений обсяг сформованих резервів капіталу забезпечує недостатній рівень захисту капіталу підприємства від редукації, тоді як завищений – надмірно обмежує використання чи розподіл прибутків.

Аналіз методології бухгалтерського обліку капіталу, регламентованої національною та міжнародною системами його стандартизації, змісту і призначення резервів капіталу та критеріїв і умов їхнього визнання та списання дав змогу виділити три підходи до їхнього оцінювання – за приписами законодавства, з урахуванням минулих подій і витрат, відповідно до фінансової політики підприємства. Водночас аргументовано, що застосування принципу історичної собівартості для оцінювання оптимальної величини резервів капіталу не завжди можливе, з огляду на майбутній вектор спрямування їхнього призначення та невизначеність, пов'язану з цим.

4. За результатами аналізу наукових праць та імперативної бази документування в бухгалтерському обліку виявлено відсутність спеціально затверджених форм первинних документів з обліку резервів капіталу.

Базуючись на пропозиціях науковців та вимогах законодавчо-нормативних документів, розроблено чи адаптовано низку відповідних форм первинного обліку резервів капіталу підприємств, а саме: Розрахунок обсягів формування та використання резервного капіталу; Розрахунок обсягів формування та використання резерву сумнівних боргів; Розрахунок обсягів формування та використання забезпечень на виплату відпусток; Розрахунок обсягів сформованих та використаних резервів на додаткове пенсійне забезпечення; Розрахунок обсягів сформованих та використаних гарантійних резервів; Розрахунок обсягів сформованих та використаних резервів під реструктуризацію; Розрахунок обсягів сформованих та використаних резервів під обтяжливі контракти; а також форму облікового реєстру – Відомості обліку резервів капіталу. Необхідність розроблення спеціальних форм первинних документів з обліку резервів капіталу аргументована потребою впорядкування технологічного етапу бухгалтерського обліку, на якому фактично відбувається визнання й оцінювання цього облікового об'єкта, а доцільність імперативного затвердження цих форм документів – забезпеченням їх юридичної сили.

5. Дослідження практики представлення резервів капіталу у бухгалтерській звітності засвідчило їхнє відображення у фінансовій компоненті звітності, що обумовлено фінансовою природою резервів. Встановлено, що інформація щодо статички резервування відображена у бухгалтерському балансі, а щодо динаміки – в інших формах фінансової звітності. Виявлено, що на розміщення статей резервів капіталу в балансі впливають функції, які вони виконують, а також спосіб включення регулятивних статей до валюти балансу (баланс-нетто чи баланс-брутто). Обґрунтовано, що критеріями віднесення резервів капіталу до розділів пасиву (власного капіталу чи зобов'язань), можуть бути сутність і назва резервів, їхнє визначення та джерело формування. Аргументовано доцільність запровадження запропонованої форми звіту про стан та використання резервів капіталу у звіті про управління чи примітках до річної фінансової звітності.

6. Результати дослідження, що увійшли до розділу 2, опубліковані у працях [38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 50].

РОЗДІЛ 3.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ КОНТРОЛЮ РЕЗЕРВІВ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Концептуально-методичні основи контролю резервів капіталу підприємства

Глобалізація економіки спонукає сучасних суб'єктів господарювання розробляти механізми швидкої адаптації управлінських процесів до динамічного середовища, в якому вони функціонують, з метою мінімізації впливу негативних явищ на результати їхньої діяльності. Правильно організоване обліково-контрольне забезпечення управління підприємством, як компонент інформаційної бази, дає змогу належним чином управляти його діяльністю та підвищувати її ефективність. Відсутність реальних механізмів підтримки підприємств у кризових ситуаціях зумовлює необхідність освоєння та впровадження різних методів та інструментів їхнього убезпечення від впливу негативних явищ, серед яких є резервування. Для ефективного управління ризиками та пошуку шляхів їх зменшення важливе значення має система контролю за резервами капіталу.

Досліджуючи контроль резервів капіталу підприємства, насамперед доцільно з'ясувати його місце в загальній системі економічного контролю. На думку Воронка Р.М., «суть економічного контролю за умов ринкової економіки полягає в тому, щоб забезпечити регулювання процесу розширеного відтворення суспільно необхідного продукту відповідно до норм, визначених конституцією держави... А зміст цього контролю проявляється через систему конкретних заходів, які повинні забезпечити раціональне господарювання суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності» [17, с. 42-43]. Вчений слушно наголошує на використанні науковцями різних, проте взаємопов'язаних категорій контролю, таких як фінансово-економічний, фінансовий, фінансово-господарський, господарський, корпоративний та інші види економічного контролю. Аналізуючи праці українських науковців, зокрема, Білухи М.Т., Гончарука Я.А., Дрозд І.К., Рудницького В.С., Усача

Б.Ф., Шевчука В.О., автор робить висновок, що об'єктом господарського контролю є сфера виробництва і руху готової продукції, робіт, послуг (реальна економіка), а фінансового – сфера фінансового забезпечення реальної економіки [16, с. 45].

Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О. та Пилипенко Л.М. у термінологічному словнику з обліку і аудиту визначають, що фінансовий контроль – це: «1) одна з форм управління фінансами, особлива сфера контролю, зумовлена формуванням і використанням фінансових ресурсів в усіх структурних підрозділах економіки держави. Передбачає перевірку господарських і фінансових операцій щодо їх законності, економічної доцільності та досягнення позитивних кінцевих результатів... 2) контроль за веденням фінансової документації, її відповідністю встановленим нормам і правилам» [69, с. 293-295].

З огляду на те, що резерви капіталу мають фінансову природу (незалежно від того забезпечені вони грошовими коштами або фондами чи ні, резерви є складовою капіталу підприємства), вони є об'єктом насамперед фінансового контролю.

Фінансовий контроль класифікують за багатьма ознаками, відповідно до яких виділяють його види. Одним із способів характеристики контролю резервів капіталу підприємства є встановлення його відповідності видам фінансового контролю. Цю характеристику, на підставі узагальнення підходів українських науковців до класифікації економічного і фінансового (як його різновиду) контролю [16, 69, 130, 197, 114], наведено в табл. 3.1.

За часом проведення контроль резервів капіталу підприємств найчастіше здійснюють ретроспективно, тобто коли господарські операції чи факти господарського життя вже відбулися і відображені (чи мали би бути відображені) в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Попереднім контроль резервів капіталу може бути, коли його предметом є оцінювання адекватності (оптимальності) встановлених нормативів резервів.

Місце контролю резервів капіталу підприємства в класифікації
фінансового контролю

Ознака класифікації фінансового контролю	Види фінансового контролю	Приналежність контролю резервів капіталу до виду фінансового контролю
Час проведення	Попередній	+
	Поточний (оперативний)	+
	Подальший (ретроспективний, наступний)	+
Взаємини суб'єкта і об'єкта контролю	Зовнішній	+
	Внутрішній	+
Суб'єкт контролю	Державний	+
	Муніципальний	+
	Громадський	+
	Незалежний	+
	Інституційний (управлінський)	+
Обов'язковість проведення	Обов'язковий	+/-
	Добровільний	+/-
Обсяг охоплення	Комплексний (повний)	-
	Тематичний (частковий)	+
Спосіб охоплення	Суцільний	+/-
	Вибірковий	+/-
Періодичність проведення	Систематичний (постійний)	-
	Періодичний (разовий)	+
Джерело інформації	Документальний	+
	Фактичний	-
Місце здійснення	Безпосередньо на об'єкті	+
	Дистанційний	+
Форма проведення	Аудит	+
	Ревізія	+
	Перевірка	+
	Моніторинг	+
	Експертиза	+
	Слідство	-
	Службове розслідування	-
Цільова спрямованість контрольних дій	Стратегічний	+
	Тактичний	+
Рівень охоплення економіки	Мікроекономічний	+
	Макроекономічний	+

*Сформовано автором

В такому разі контроль виконує превентивну функцію. Зважаючи на те, що операції з резервами капіталу не є перманентними (нарахування чи переоцінювання відбуваються вкінці звітного періоду, а використання (списання) – лише після настання подій, що зумовили втрати, на погашення яких резерви сформовані), то немає потреби в їхньому систематичному поточному (оперативному) контролі. Поточний контроль резервів капіталу

може здійснюватись періодично як перевірка правильності їхнього формування чи списання до моменту закриття звітного періоду в системі бухгалтерського обліку (наприклад, коли головний бухгалтер перевіряє правильність виконання операцій з обліку цих операцій іншим бухгалтером тощо).

Щодо взаємин суб'єкта і об'єкта контролю, то контроль резервів капіталу може бути як зовнішнім, так і внутрішнім. Зовнішній контроль резервів капіталу можуть здійснювати органи державного контролю та регулювання (державний контроль) чи місцевого самоврядування (муніципальний контроль), аудитори (незалежний контроль), громадські організації (громадський контроль). Варто зауважити, що резерви капіталу не є надто поширеним об'єктом зовнішнього контролю, за винятком компаній фінансового сектору та банківських установ, для яких резерви є важливим і обов'язковим чинником забезпечення фінансової стійкості функціонування. Зважаючи на відсутність жорсткого регулювання формування резервів компаній реального сектору економіки, у процесі аудиту їхньої фінансової звітності аудитори, як правило, не звертають значної уваги на резерви капіталу, оскільки не вважають їх статтями звітності зі значним ризиком викривлення.

Узагальнена інформація з аудиторських звітів українських підприємств на предмет визначення ключових питань аудиту представлена у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Узагальнена інформація з аудиторських звітів українських підприємств на предмет визначення ключових питань аудиту

№ з/п	Назва компанії	Ключові питання аудиту
1	ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат»	Дохід від реалізації залізнорудних окатків та концентрату (експорт)
2	АТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат»	Ризик шахрайства в доходах від реалізації
3	ПАТ «Київстар»	Визнання виручки - наявність транзакцій із реалізації

Продовження табл. 3.2

4	ТОВ «АТБ-Маркет»	Припущення використані для розрахунку активів у формі права користування та зобов'язань з оренди при початковому визнанні та подальшій оцінці
5	Група компаній «УКРНАФТА»	Розрахунки за природний газ із НАК «Нафтогаз України»
6	АТ «Концерн Галнафтогаз»	Очікувані кредитні збитки відповідно до МСФЗ 9. Переоцінка земельних ділянок та будівель
7	ТОВ СП «НІБУЛОН»	Оцінка біологічних активів сільськогосподарської продукції та сільськогосподарських товарів
8	ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»	Операції з пов'язаними сторонами
9	ПАТ «Міжнародні Авіалінії України»	-
10	ТОВ «Філіп морріс сейлз енд дистриб'юшн»	Оцінка дебіторської заборгованості
11	АТ «ДТЕК Західенерго»	Оцінка знецінення основних засобів
12	АТ «Фармак»	Повнота відображення доходу від реалізації
13	ПАТ «Інтерпайп нижньодніпровський трубопрокатний завод»	Операції з пов'язаними сторонами. Забезпечення виплат персоналу
14	ПАТ «Запоріжсталь»	Відшкодування поворотної безвідсоткової фінансової допомоги, що була надана пов'язаним сторонам
15	АТ «Нікопольський завод феросплавів»	Оцінка очікуваних кредитних збитків

Наведена інформація у табл. 3.2. свідчить про те, що резерви капіталу не є ключовими питаннями при проведенні аудиту підприємств. З проаналізованих аудиторських висновків підприємств лише при аудиті ПАТ «Інтерпайп нижньодніпровський трубопрокатний завод» було проведено перевірку управлінських суджень компанії щодо оцінки та величини забезпечень виплат персоналу. Також при проведенні аудиту АТ «Концерн Галнафтогаз», ТОВ «Філіп морріс сейлз енд дистриб'юшн» та АТ «Нікопольський завод феросплавів» аудиторів здійснили перевірку величини резерву очікуваних кредитних збитків.

З урахуванням поширення концепції сталого розвитку резерви капіталу суспільно важливих підприємств, особливо тих, які добувають чи споживають природні ресурси, користуються особливим статусом сприяння з боку державних органів влади чи місцевого самоврядування, або є

бюджетоутворюючими для певної місцевості, мали би стати важливим об'єктом контролю з боку громадських організацій.

Інституційний контроль резервів капіталу можуть проводити структурні підрозділи підприємства та посадові особи з відповідними контрольними функціями. До цих підрозділів належать бухгалтерія, відділ внутрішнього аудиту чи контролю, аудиторський комітет тощо, а до посадових осіб – менеджери найвищого рівня управління підприємством.

За ознакою обов'язковості проведення контроль резервів капіталу неможливо однозначно віднести до обов'язкового чи добровільного виду, адже обов'язковість проведення переважно визначається не топологічною ділянкою обліку як об'єктом контролю, а іншими чинниками – величиною підприємства, організаційно-правовою формою та формою власності, видами економічної діяльності тощо. Зокрема, для акціонерних товариств обов'язковим є аудит фінансової звітності, одним з об'єктів якого можуть бути резерви капіталу. Контроль резервів капіталу обов'язковим є для банків і фінансових установ. При здійсненні податкового контролю оподаткування прибутку підприємства операції з резервами капіталу можуть бути об'єктом контролю як такі, що впливають на об'єкт оподаткування. Водночас для малих підприємств, які функціонують на спрощеній системі оподаткування та звітність яких не підлягає обов'язковому аудиту, контроль резервів капіталу є добровільним.

Контроль резервів капіталу не охоплює всю сукупність господарських операцій на підприємстві, а лише одну топологічну ділянку. Тому за обсягом охоплення він належить до тематичного виду фінансового контролю. Залежно від форми, мети і причини цього контролю він може проводитись як суцільним способом, так і вибірковою перевіркою. Найчастіше вибірккові перевірки проводять у ході аудиту фінансової звітності. Загалом, спосіб охоплення визначає суб'єкт контролю з урахуванням низки чинників, серед яких завдання контролю, ризики викривлення тощо.

За ознакою періодичності проведення контроль резервів капіталу є періодичним, що, як вже зазначалось вище, обумовлено переважно періодичним, а не систематичним характером господарських операцій з ними.

За джерелами інформації контроль резервів капіталу здебільшого є документальним, оскільки базується на інформації, наведеній у бухгалтерській та іншій документації. Однак, у разі настання ризикових подій, що зумовили втрати чи збитки, під які сформовані резерви, для перевірки цих втрат чи збитків суб'єкти контролю можуть використовувати методи фактичного контролю, що передбачають фактичні обміри обсягу втрат чи збитків.

Зважаючи на те, що контроль резервів капіталу головно базується на бухгалтерській документації, яка сьогодні репрезентована або за потреби чи запиту суб'єкта контролю може бути репрезентована в електронній формі, цей контроль можна здійснювати як на підприємстві – об'єкті контролю, так і на робочих місцях суб'єкта контролю. Тобто, за ознакою місця здійснення цей контроль може відбуватись і безпосередньо на об'єкті, і дистанційно.

Форма проведення контролю, як правило, залежить від суб'єкта контролю та його мети. Аудитори переважно проводять аудит, державні контролюючі органи – перевірки чи ревізії, органи регулювання – моніторинг. За необхідності встановлення об'єктивності чи адекватності величини нормативів резервів або обсягів отриманих витрат чи збитків, на покриття яких сформовані резерви, застосовують експертні методи контролю, тобто проводять експертизу. А такі форми як слідство чи службове розслідування не притаманні контролю резервів капіталу підприємств.

Тактичний контроль резервів капіталу підприємства має за мету встановлення відповідності обсягу сформованих резервів та операцій з ними законодавчо-нормативним документам та управлінським політикам, які їх регламентують. Тоді як метою стратегічного контролю є проаналізувати відповідність управлінських політик (облікової, фінансової, ризик-менеджменту) щодо резервів капіталу стратегії розвитку підприємства.

За рівнем охоплення контроль резервів капіталу одного підприємства є мікроекономічним. Для аналізу готовності економіки до кризових явищ, спроможності окремих галузей витримати кризові умови функціонування актуальним є моніторинг органами державної влади та регулювання загального обсягу сформованих підприємствами резервів на загальнонаціональному чи

галузовому рівні. У такому разі контроль резервів капіталу буде макроекономічним.

Контроль резервів капіталу підприємств виконує низку функцій. Для дослідження їхньої сутності доцільно застосувати загальнонауковий метод дедукції, тобто спершу визначити функції контролю загалом, а потім з'ясувати які з них притаманні контролю резервів капіталу підприємств та як вони в ньому проявляються. На основі узагальнених у працях [16, с. 108-111; 91, с. 102; с. 26] підходів до виокремлення функцій контролю можна виділити такі їх види: превентивну (профілактичну, попереджувальну, захисну), інформаційну (пізнавальну, комунікативну), коригувальну (регулюючу), мобілізуючу, виховну.

Превентивна (профілактична, попереджувальна, захисна) функція контролю спрямована на запобігання негативним явищам і процесам у діяльності підприємства та викривленню інформації про них в системі бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Як стверджує Воронко Р.М., цю функцію виконує насамперед попередній вид контролю, оскільки дає змогу виявити та в подальшому усунути обставини, які породжують безгосподарність [17, с. 109-110].

На превентивній функції попереднього контролю резервів капіталу підприємств наголошено при аналізі класифікації цього контролю за ознакою часу проведення. Превентивна функція цього контролю проявляється шляхом оцінювання адекватності (оптимальності) встановлених нормативів резервів, що, з одного боку, спрямоване на забезпечення їхньої достатності для покриття потенційних втрат чи збитків у разі настання негативних (ризикових) подій, а з іншого – застерігає від формування надмірного обсягу резервів, що також може негативно вплинути на фінансово-майновий стан підприємства.

Інформаційна (пізнавальна, комунікативна) функція контролю передбачає надання суб'єктом контролю правдивої інформації суб'єктові управління (замовникові контролю, стейкхолдерам тощо) про реальний стан об'єкта контролю. Ця функція тісно пов'язана з інформаційними потребами суб'єкта управління щодо об'єкта контролю та метою контролю. Ці ж чинники

визначатимуть прояв інформаційної функції контролю резервів капіталу підприємств.

Коригувальна (регулююча) функція контролю пов'язана зі здійсненням коригувальних дій за результатами контролю. Щодо контролю резервів капіталу підприємств такими коригувальними діями можуть бути:

- перегляд нормативів резервів капіталу;
- донарахування величини резервів капіталу;
- списання надлишкової величини резервів капіталу;
- списання резервів на покриття втрат чи збитків у зв'язку з настанням ризикових подій;
- сторнування неправильно здійснених (облікованих) операцій з резервами капіталу;
- формування нового виду резервів капіталу тощо.

Мобілізуюча функція контролю передбачає узагальнення досвіду його проведення для використання при виконанні контрольних процедур в майбутньому, щодо інших об'єктів контролю, передання іншим суб'єктам контролю чи вироблення узагальненої практики його проведення тощо. Реалізація цієї функції важлива для будь-якого виду контролю, зокрема й контролю резервів капіталу підприємств. З огляду, з одного боку, на специфічність резервів капіталу як об'єкта контролю, а з іншого – на їхню важливість в системі управління підприємствами щодо подолання кризових явищ, мобілізація кращого досвіду як контролю резервів капіталу, так і управління ними загалом, є актуальною і важливою.

Виховна функція контролю, на думку Воронка Р.М., «покликана прищепити працівникам підприємства почуття бережливого і відповідального ставлення до майна та коштів підприємства... Реалізується шляхом широкого залучення працівників до процесу здійснення контролю та самоконтролю» [17, с. 111]. Важливість цієї функції щодо резервів капіталу підприємств насамперед зумовлена недооціненням бізнес-спільнотою їхньої ролі в збереженні капіталу підприємств та протидії його редуції. Вона реалізується через формування в

менеджерів підприємства управлінської, а в бухгалтерського персоналу – облікової культури щодо резервів капіталу, операцій з ними та їхнього відображення в системі бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Узагальнено функції контролю резервів капіталу підприємств відображено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Функції контролю резервів капіталу підприємств

Сформовано автором на основі [17, 91, 10]

Дослідження теоретичних основ контролю резервів капіталу підприємств передбачає вивчення насамперед предметної сфери контролю, яка, крім

сутності, видів та функцій контролю, охоплює його мету, завдання, суб'єктів і об'єкти тощо.

За результатами аналізу змісту наукових праць з фінансового чи господарського контролю можна зробити висновок про існування різних підходів науковців щодо визначення його мети. Бутинець Т.А. вказує, що «загальна мета суб'єкта контролю – це виявлення протиріч, порушень і відхилень у процесі кругообороту капіталу з метою їх недопущення в майбутньому, притягнення до відповідальності винних осіб за упушення, приведення в дію механізму реалізації кожним працюючим встановленого завдання в межах його посадових прав і обов'язків» [31, с. 11]. Схожого підходу дотримуються Гуцаленко Л.В., Дерій В.А. та Коцупатрій М.М., які визначають мету державного фінансового контролю в чотирьох аспектах: «1) виявлення на підконтрольних об'єктах порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економії при формуванні та використанні державних фінансових та матеріальних ресурсів, відхилень від прийнятих норм, стандартів на найбільш ранній стадії; 2) попередження фінансових правопорушень; 3) притягнення винних до відповідальності, забезпечення відшкодування заподіяних збитків; 4) вжиття заходів щодо запобігання таким порушенням у майбутньому» [31, с. 6-7].

Обидва підходи складовою мети контролю передбачають притягнення винних осіб до відповідальності. На нашу думку, покарання може бути складовою мети чи завданням діяльності державних органів контролю, тобто, одним із завдань контрольної діяльності, але не метою контролю, зважаючи на його функції, описані вище.

Шевчук В.О., застосувавши онтологічний та гносеологічний підходи до розуміння контролю, в жодному прояві його сутності не виокремлює покарання чи притягнення винних осіб до відповідальності [197, с. 12-13]. Натомість, головною метою контролю вважає «сприяння зростанню секторів і галузей національного господарства завдяки здійсненню стеження за досягненням цільових орієнтирів та перевірки дотримання обмежуючих параметрів їх розвитку на мікро- та макроекономічному рівнях» [197, с. 60].

Базась М.Ф. подає таке визначення мети фінансового контролю: «виявити фактичний фінансово-господарський стан об'єкта контролю, порівняти його фактичний стан з певними вимогами щодо його функціонування та нормативний стан відповідно до чинного законодавства, виявити допущені відхилення від адміністративних рішень, стандартів, регламентів та принципів; проаналізувати причини цих відхилень та знайти шляхи виправлення недоліків, підвищити ефективність функціонування усєї управлінської системи» [1, с. 12].

Проаналізувавши підходи різних науковців та з огляду на вище наведені аргументи, мету контролю резервів капіталу підприємств, на нашу думку, можна визначити як встановлення відповідності обсягу та структури сформованих на підприємстві резервів капіталу їхнім нормативним показникам, величина яких забезпечує спроможність підприємства протистояти негативним явищам і процесам діяльності, покривати заподіяні ними збитки чи втрати. Запропоноване визначення мети контролю резервів капіталу підприємств передбачає виконання у його процесі низки завдань, які сукупно і розкривають мету, а саме:

1) проаналізувати чи управлінські політики (облікова, фінансова, ризик-менеджменту тощо) є адекватними щодо спроможності протистояння підприємства негативним явищам і процесам діяльності та збереження його капіталу від редуції в умовах невизначеності, динамічності та турбулентності розвитку сучасної національної та глобальної економіки;

2) визначити чи відповідають встановлені на підприємстві нормативи резервів капіталу управлінським політикам, які їх регламентують (обліковій, фінансовій, ризик-менеджменту тощо);

3) перевірити чи відповідають сформовані обсяги резервів капіталу підприємства адекватному рівню їхніх нормативів;

4) перевірити законність і санкціонованість операцій з резервами капіталу та стан їхнього відображення в системі бухгалтерського обліку та звітності підприємства (документування, синтетичний і аналітичний облік, репрезентацію у звітах тощо);

5) підготувати інформацію для проведення необхідних коригувальних дій за результатами контролю резервів капіталу підприємства;

б) надати інформацію про результати контролю його замовнику чи іншим зацікавленим сторонам (стейкхолдерам) тощо.

Відповідність завдань контролю резервів капіталу підприємства його функціям наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Відповідність завдань контролю резервів капіталу підприємства його функціям

№ з/п	Завдання контролю резервів капіталу підприємства	Функції контролю резервів капіталу підприємства, на виконання яких спрямована реалізація завдання контролю
1	Аналіз адекватності управлінських політик щодо спроможності протистояння негативним явищам і процесам та збереження капіталу від редукації	Превентивна , мобілізуюча, виховна
2	Визначення відповідності встановлених нормативів резервів капіталу підприємства управлінським політикам, які їх регламентують	Превентивна , мобілізуюча, виховна
3	Перевірка відповідності сформованих обсягів резервів капіталу адекватному рівню їхніх нормативів	Інформаційна (пізнавальна) , мобілізуюча, виховна
4	Перевірка законності та санкціонованості операцій з резервами капіталу та стану їхнього відображення в системі бухгалтерського обліку та звітності підприємства	Інформаційна (пізнавальна) , мобілізуюча, виховна
5	Підготовка інформації для проведення необхідних коригувальних дій за результатами контролю резервів капіталу підприємства	Коригувальна , мобілізуюча, виховна
6	Надання інформації про результати контролю його замовнику чи стейкхолдерам	Інформаційна , мобілізуюча, виховна

*Сформовано автором

Кожне завдання контролю резервів капіталу підприємства спрямоване на виконання якоїсь основної для нього функції контролю (цю функцію у третій колонці табл. 3.2 виділено жирним кеглем). Водночас, поряд з основною

функцією усі завдання також виконують мобілізуючу та виховну функції контролю резервів капіталу підприємства.

Застосування системного підходу до дослідження контролю резервів капіталу підприємств дає змогу виокремити такі його елементи: суб'єкти контролю, об'єкти контролю, контрольні дії. Шевчук В.О. в системі контролю виділяє дві підсистеми: 1) контролюючу, яка охоплює суб'єктів контролю та контрольні дії; 2) контрольовану (підконтрольну), яка включає об'єкти контролю [197, с. 48].

Суб'єкти контролю резервів капіталу по відношенню до підприємства можуть бути зовнішніми або внутрішніми. Серед великої сукупності зовнішніх суб'єктів фінансового контролю до зовнішніх суб'єктів контролю резервів капіталу підприємства належать (рис. 3.2):

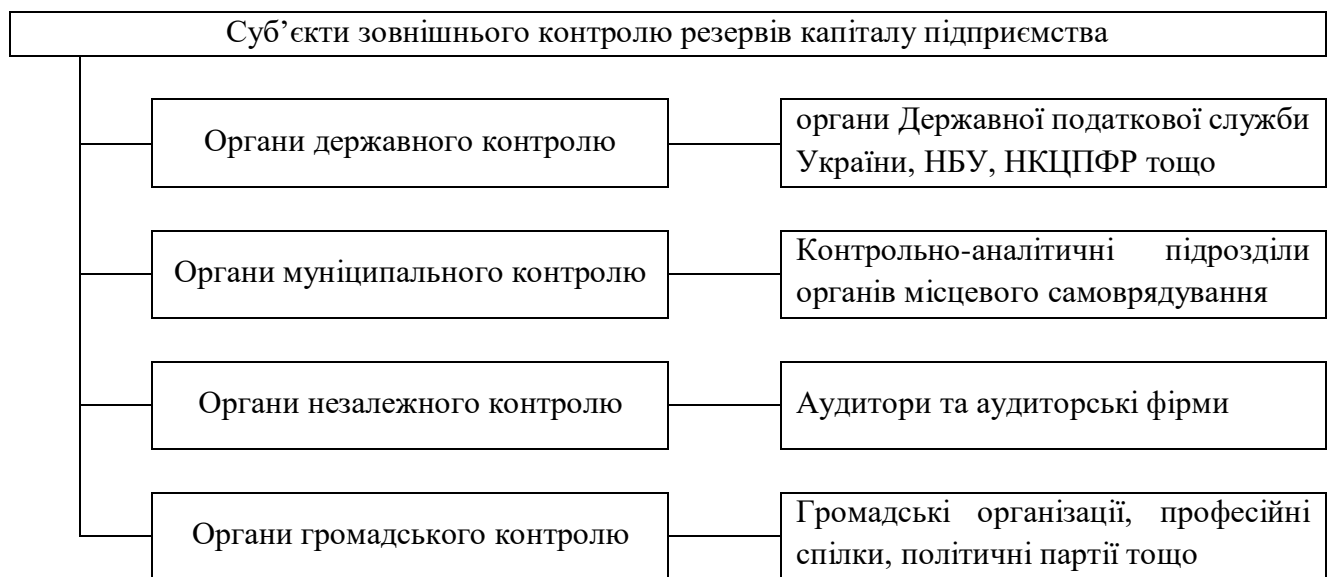

Рис. 3.2. Суб'єкти зовнішнього контролю резервів капіталу підприємств

*Сформовано автором

– органи державного контролю – насамперед, органи Державної податкової служби України, проте, залежно від виду діяльності підприємства, його організаційно-правової форми та форми власності інтерес щодо його резервів можуть проявляти і інші державні органи влади чи контролю, зокрема: вище мова йшла про банки та фінансові установи, резерви яких підпадають під регулювання Національного Банку України (НБУ); якщо підприємство є

учасником фондового ринку, то його резерви можуть стати об'єктом інтересу Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) тощо;

– органи муніципального контролю – відповідні контрольні-аналітичні підрозділи органів місцевого самоврядування, яких можуть цікавити резерви капіталу комунальних, ресурсодобувних та бюджетоутворюючих підприємств;

– органи незалежного контролю – насамперед, аудитори та аудиторські фірми, які здійснюють аудит фінансової звітності підприємств;

– органи громадського контролю – громадські організації, професійні спілки, політичні партії тощо.

Внутрішні щодо підприємства суб'єкти здійснюють інституційний (управлінський) контроль резервів капіталу. Їхній перелік залежить від низки чинників, серед яких величина підприємства, його організаційно-правова форма та форма власності, організаційна структура тощо. На невеликих підприємствах, де немає спеціально організованих служб внутрішнього контролю чи аудиту, контроль резервів капіталу здійснює безпосередньо головний бухгалтер, керівник чи уповноважений ним на це інший працівник підприємства.

На великих підприємствах, особливо корпоративного типу, структура внутрішнього контролю набагато складніша, що обумовлено низкою банкрутств і корпоративних скандалів (Enron, Parmalat та інших) та прийнятими за їхніми наслідками законодавчо-нормативними документами, зокрема законом Сарбейнса-Окслі (США, 2002 р.), комбінованим кодексом корпоративного управління Ради з фінансової звітності (Великобританія, 2008 р.), 8-ою Директивою закону про компанії (ЄС, 2006р.) тощо [114, 91, 64]. Відповідно до цих імперативів, принципів корпоративного управління та передового досвіду організації системи внутрішнього контролю його структура має охоплювати декілька рівнів:

1) аудиторський комітет як найвищий орган внутрішнього контролю (як правило, функціонує у складі ради директорів) та незалежний від менеджерів, до повноважень якого входить насамперед нагляд за функціонуванням системи внутрішнього контролю підприємства;

2) служба внутрішнього аудиту – контрольний орган, що підпорядкований безпосередньо аудиторському комітету та через який комітет реалізує свої контрольні функції;

3) централізований підрозділ з внутрішнього контролю в системі менеджменту підприємства, як правило, підзвітний та лінійно підпорядкований фінансовому директору (заступнику керівника з питань фінансів). Цей підрозділ безпосередньо реалізує функції внутрішнього контролю на підприємстві [114, с. 148].

З огляду на те, що резерви капіталу спрямовані на його захист від редукції, інтерес до них мали би проявляти усі вище перелічені суб'єкти внутрішнього контролю на підприємстві. Водночас, пріоритетність завдань у них, на нашу думку, має відрізнятися: аудиторський комітет і служба внутрішнього аудиту в контролі резервів капіталу підприємства повинні концентруватись на виконанні превентивної функції, а централізований підрозділ – на інформаційно-пізнавальній.

Контрольована підсистема системи контролю резервів капіталу підприємств охоплює об'єкти контролю, перелік яких залежить, насамперед, від суб'єкта контролю та предмета його інтересу (табл. 3.4). Об'єктами контролю резервів капіталу підприємств є безпосередньо резерви за їхніми видами.

Таблиця 3.4

Об'єкти контролю резервів капіталу підприємства відповідно до суб'єктів контролю

Суб'єкти контролю резервів капіталу підприємства	Об'єкти контролю резервів капіталу підприємства
Органи державного контролю	Резерви, формування яких регламентоване законодавчо-нормативними документами, а також резерви, які впливають на об'єкти оподаткування
Органи муніципального контролю	Резерви, які забезпечують стає функціонування суспільно важливих для певної території суб'єктів господарювання
Органи незалежного контролю	Всі види резервів капіталу, формування яких передбачене законодавчо-нормативними документами чи управлінськими політиками підприємств

Продовження табл. 3.4

Органи громадського контролю	Резерви, які належать до сфери інтересів відповідного органу громадського контролю (наприклад, для професійних спілок – резерви на виплату відпусток, на додаткове пенсійне забезпечення тощо)
Аудиторський комітет	Всі види резервів капіталу підприємств
Служба внутрішнього аудиту	Всі види резервів капіталу підприємств
Централізований підрозділ підприємства з внутрішнього аудиту	Всі види резервів капіталу підприємств

Шевчук В.О. класифікує системи контролю господарських систем за ознакою місцезнаходження елементів цих систем на закриті, напіввідкриті (назовні, ззовні, по горизонталі, догори або донизу) та відкриті [197, с. 49-50]. З огляду на охарактеризовану структуру системи контролю резервів капіталу підприємств, ознаки її елементів щодо місцезнаходження суб'єктів і об'єктів контролю цю систему можна визначити як відкрити, оскільки: 1) вона охоплює не лише зовнішніх та внутрішніх суб'єктів контролю, але й певні зовнішні щодо підприємства важливі чинники об'єктів контролю резервів капіталу (наприклад, платоспроможність дебіторів тощо); 2) контрольні дії можуть бути спрямовані як ззовні (від зовнішнього суб'єкта контролю до об'єкта всередині підприємства), так і назовні (від внутрішнього суб'єкта контролю до зовнішнього об'єкта чи його визначального чинника).

Розкриті та обґрунтовані теоретичні основи контролю резервів капіталу підприємств є основою для вироблення організаційно-методичного інструментарію проведення цього виду контролю. За системним підходом організаційно-методичний інструментарій відповідає елементу «контрольні дії», що належить до контролюючої підсистеми.

3.2. Організаційно-методичний інструментарій контролю резервів капіталу підприємства

Тлумачний словник сучасної української мови подає таке визначення методики: «1. Сукупність взаємопов'язаних способів і прийомів доцільного

проведення будь-якої роботи. 2. Учення про методи викладання певної науки, предмета» [68, с. 227]. Відповідно до цього визначення та системного підходу до формування контролю резервів капіталу підприємств методика стосується насамперед контрольних дій.

В декомпозиції контрольних дій системи контролю господарських систем Шевчук В.О. виокремлює три блоки:

- 1) блок забезпечення контрольних дій, який охоплює:
 - 1.1) формування норм контролю;
 - 1.2) отримання фактичної інформації про перебіг контрольованих процесів;
- 2) блок здійснення контрольних дій, який містить:
 - 2.1) порівняння нормативних і фактичних величин;
 - 2.2) знаходження і констатацію наявності або відсутності відхилень порівнюваних величин;
- 3) блок одержання наслідків контрольних дій, який охоплює:
 - 3.1) оцінювання знайдених відхилень;
 - 3.2) інтерпретацію знайдених відхилень;
 - 3.3) передавання результатної контрольної інформації для регулювання відхилень [197, с. 32].

Досліджуючи арсенал реалізації функцій внутрішнього контролю, Воронко Р.М. виокремлює:

- методи контролю – загальнонаукові та спеціальні;
- інструментарій контролю – нормативно-правові акти, кошториси, стандарти, звітність, облікові та контрольні номенклатури, аналітичні процедури, методики контролю тощо;
- технологію контрольного процесу – оцінювання, тестування, порівняння, розрахунки, опрацювання інформації, організаційні схеми контролю типових операцій тощо [17, с. 80].

У вказаній сукупності вищенаведеного арсеналу до прийомів і способів, на нашу думку, належать елементи технології контрольного процесу.

З поняттям методів контролю тісно пов'язане поняття форми контролю. Воронко Р.М., вказуючи на існування плутанини між поняттями методів, форм і видів контролю, стверджує, що форма контролю є багатофункціональним інструментом його дослідження [17, с. 72]. Не зупиняючись детально на цій полеміці (вона не є предметом дослідження), варто лише зауважити, що ці поняття є відмінними. Різні форми контролю можуть передбачати як однакові методи його проведення, так і відмінні. Водночас, форма контролю передбачає не лише методи його здійснення, але й може визначати його мету і суб'єктів (аудитори не проводять ревізію, а податкові інспектори – аудит; але і перші, і другі в процесі контролю використовують методи порівняння тощо).

З огляду на наведені аргументи, методіку контролю резервів капіталу підприємств доцільно розглянути у багатовимірному розрізі – з погляду структури контрольних дій, суб'єктів і форм контролю (табл. 3.5).

Для більшості суб'єктів і форм контролю формування норм контролю передбачає з'ясування величини нормативів резервів капіталу підприємства, встановлених законодавчо-нормативними документами чи управлінськими політиками, а також встановлення фактичних обсягів втрат від настання ризикових подій, на компенсацію яких спрямовані (чи мали би бути спрямовані) резерви. Проте, окремим суб'єктам, а саме аудиторському комітету та державним органам контролю під час цих контрольних дій вартує проаналізувати адекватність встановлених на підприємстві нормативів резервів, їхню відповідність задекларованим концепціям менеджменту та управлінським політикам.

Наступні контрольні дії, що пов'язані з отриманням фактичної інформації про перебіг контрольованих процесів, передбачають збір інформації про фактичні обсяги сформованих і використаних резервів капіталу упродовж контрольного періоду та їхніх залишків станом на контрольні дати (джерела цієї інформації описані нижче). При застосуванні такої форми контролю, як аудит, ці контрольні дії також передбачають формування контрольної вибірки. А централізований підрозділ з внутрішнього контролю виконує контрольні дії зі збору інформації з використанням методу інвентаризації резервів капіталу.

Таблиця 3.5

Методичні аспекти контролю резервів капіталу підприємств

Суб'єкти контролю		Зовнішні				Внутрішні				
		Органи державного контролю	Органи муніципального контролю	Органи незалежного контролю	Органи громадського контролю	Аудиторський комітет	Служба внутрішнього аудиту	Централізований підрозділ з внутрішнього контролю		
Форми контролю		Ревізія, інспекція, перевірка, аудит	Моніторинг	Аудит, перевірка	Моніторинг	Моніторинг, нагляд	Аудит, перевірка	Перевірка, експертиза		
Контрольні дії	Блок 1	1.1	опрацювання імперативних документів							
			аналіз адекватності нормативів	X	X	X	аналіз адекватності нормативів	X	X	
	1.2	збір інформації								
		X	X	формування контрольної вибірки	X	X	формування контрольної вибірки	інвентаризація резервів		
	Блок 2	2.1	порівняння							
		2.2	визначення відхилень				встановлення невідповідностей	визначення відхилень оцінювання відхилень		
	Блок 3	3.1	оцінювання відхилень				оцінювання невідповідностей			
		3.2	аналіз та інтерпретація відхилень				аналіз та інтерпретація невідповідностей	аналіз та інтерпретація відхилень		
		3.3	формування акту ревізії, перевірки	формування звіту з моніторингу	формування аудиторського висновку та аудиторського звіту	формування звіту з моніторингу	формування звіту для Наглядової ради	формування аудиторського звіту	формування звіту про перевірку, акту експертизи	

*Сформовано автором

З урахуванням того, що функції аудиторського комітету передбачають не безпосереднє проведення перевірки, а здійснення нагляду за функціонуванням системи внутрішнього контролю на підприємстві, ці контрольні дії (1.2) мали би охоплювати отримання інформації про ефективність діяльності інших контрольних підрозділів, середовище контролю тощо.

В подальшому проводять порівняння фактичних даних з нормативами (контрольні дії 2.1). При цьому суб'єкти контролю, як правило, порівнюють фактичні обсяги сформованих резервів капіталу за їхніми видами (Op_{ϕ}) з нормативами (Op_n), фактичні обсяги списаних резервів (Cr_{ϕ}) з фактичними обсягами одержаних втрат чи збитків від настання ризикових подій (Ov_{ϕ}).

У разі встановлення існування відмінностей між фактичними та нормативними (порівнюваними) показниками, суб'єкти контролю визначають відповідні відхилення – статика резервів (Vp_c – щодо обсягу сформованих резервів капіталу на звітну дату) та використання резервів (Vp_v – щодо обсягу списаних упродовж звітного періоду резервів капіталу):

$$Vp_c = Op_{\phi} - Op_n \quad (3.1)$$

$$Vp_v = Cr_{\phi} - Ov_{\phi} \quad (3.2)$$

Аудиторський комітет на цьому етапі контрольних дій встановлює невідповідності функціонування системи внутрішнього контролю резервів капіталу встановленим вимогам.

Наступні контрольні дії передбачають оцінювання виявлених відхилень та їхній аналіз й інтерпретацію. Внаслідок визначення відхилень можна отримати три види результатів:

- 1) нульовий результат або відсутність відхилень, якщо порівнювані показники співпадають;
- 2) перевищення фактичних даних над нормативними (порівнюваними) показниками;
- 3) перевищення нормативних (порівнюваних) показників над фактичними даними суб'єкта контролю.

Для усунення виявлених відхилень насамперед необхідно провести їхню інтерпретацію. Як вже зазначалось у підрозділі 3.1, невід'ємною функцією контролю резервів капіталу є коригувальна (регулююча) функція, а передумовою коректного проведення регулятивних впливів (визначення стратегій регулювання) є здійснення контрольних дій, пов'язаних з інтерпретацією відхилень.

Інтерпретація виявлених відхилень за результатами контролю резервів капіталу підприємства полягає у з'ясуванні впливу, який чинять ці відхилення на фінансово-майновий стан, результати і потенціал подальшої діяльності підприємства, а також обґрунтування шляхів їхнього усунення. Неоднозначність інтерпретації відхилень за результатами контролю резервів капіталу пов'язана з тим, що ці відхилення можуть виникати не лише через викривлення фактичних даних, але й через неадекватність нормативів резервів. Тому подальші регулятивні впливи можуть передбачати як коригування обсягів резервів капіталу чи операцій з ними, так і коригування величин нормативів резервів, або й навіть і перше, і друге. Багатоваріантність регулятивних впливів для усунення відхилень, виявлених за результатами контролю резервів капіталу підприємства, наведено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Регулятивні впливи для усунення відхилень, виявлених за результатами контролю резервів капіталу підприємства

Вид відхилення	Причина відхилення		
	Некоректні величини резервів	Некоректні величини нормативів резервів	Некоректні і величини резервів, і їхніх нормативів
$Or_{\phi} = Or_n$	X	X	Спершу коригування величини нормативу резерву, потім доведення (донарахування чи списання) величини резерву до рівня його нормативу
$Or_{\phi} > Or_n$	Списання надмірно нарахованого резерву	Коригування (збільшення) величини нормативу резерву	
$Or_{\phi} < Or_n$	Донарахування резерву до рівня його нормативу	Коригування (зменшення) величини нормативу резерву	

Продовження табл. 3.6

	Некоректні величини операцій з використання резервів	Некоректні оцінок обсягів отриманих збитків чи втрат	Некоректні і величини операцій з використання резервів, і оцінок обсягів отриманих збитків чи втрат
$Cr_{\phi} = Ov_{\phi}$	Х	Х	Виправлення документації, пов'язаної з оцінкою збитків чи втрат, доведення обсягу списаних резервів (за умови наявності їх достатнього залишку) до обсягу збитків чи втрат
$Cr_{\phi} > Ov_{\phi}$	Сторнування зайво списаних резервів	Виправлення документації, пов'язаної з оцінкою збитків чи втрат	
$Cr_{\phi} < Ov_{\phi}$	Додаткове списання резервів (за умови наявності їх достатнього залишку)	Виправлення документації, пов'язаної з оцінкою збитків чи втрат	
Недостатній обсяг залишку резерву для покриття отриманих збитків чи втрат обумовлює необхідність перегляду величини його нормативу			

*Сформовано автором

Поряд з абсолютними показниками резервів капіталу, суб'єкти контролю у процесі виконання контрольних дій можуть застосовувати й відносні показники резервування. Зокрема на основі даних фінансової звітності (а це джерело інформації можуть використати не лише внутрішні щодо підприємства, але й зовнішні суб'єкти контролю резервів капіталу) науковці пропонують обчислювати показник рівня резервного захисту підприємства, який характеризує забезпеченість суб'єкта господарювання резервами для покриття збитків, погашення очікуваних та ймовірних витрат [12, с. 53-54]:

$$PPZ = ((Po + Pd) / BOK) * 100\%, \quad (2.1)$$

де PPZ – рівень резервного захисту; Po – обсяг обов'язкових резервів, сформованих згідно з вимогами законодавства; Pd – обсяг додаткових резервів, сформованих на розсуд підприємства; BOK – обсяг власних оборотних коштів.

Для визначення рівнів резервного захисту науковцями обґрунтована така шкала:

а) максимальний рівень 50-100% – характеризує підприємство як абсолютно резервозабезпечене для покриття збитків, погашення очікуваних та ймовірних витрат;

б) середній рівень 25-50% – вказує про оптимальне забезпечення резервами капіталу для покриття збитків, погашення очікуваних та ймовірних втрат;

в) мінімальний рівень до 25% характеризує підприємство як недостатньо забезпечене резервами капіталу для покриття збитків, погашення очікуваних та ймовірних втрат;

г) від'ємний рівень (нижче 0%) – може свідчити про підприємство як таке, що забезпечене резервами капіталу при відсутності позитивного власного оборотного капіталу або таке, що не забезпечене резервами капіталу взагалі [12, с. 53-54].

Показники рівня резервного захисту, а також інших індикаторів фінансової стійкості капіталу найбільших підприємств України за 2018-2020 рр. наведено у табл. 3.7.(розраховано на основі зведених даних Додаток 3)

Значення і динаміка показників табл. 3.7 показують, що переважна більшість досліджуваних підприємств (за винятком АТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат», ТОВ «Філіп морріс сейлз енд дистриб'юшин» та ПАТ «Запоріжсталь») мають недостатній (навіть від'ємний) рівень резервного захисту капіталу. З огляду на значення інших показників фінансової стійкості капіталу, це свідчить про недооцінку з боку керівництва цих підприємств інструмента резервування в системі їхнього управління загалом та ризик-менеджменту зокрема.

Таблиця 3.7

Динаміка показників резервного захисту та фінансової стійкості капіталу найбільших підприємств України за 2018-2020 рр.

Назва товариства	Рік	Рівень резервного захисту підприємства	Коефіцієнт страхування бізнесу	Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами	Коефіцієнт маневрування власного капіталу	Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	Коефіцієнт фінансової залежності	Коефіцієнт фінансової стійкості	Коефіцієнт стійкості фінансування	Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	Коефіцієнт поточних зобов'язань
ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний»	2018	-32%	0,01	-0,25	-0,40	0,30	3,29	0,44	0,32	0,03	0,97
	2019	-249%	0,01	-0,14	-0,03	0,63	1,58	1,68	0,66	0,07	0,93
	2020	21%	0,01	0,30	0,24	0,67	1,49	2,05	0,69	0,06	0,94
АТ «Південний гірничо-збагачувальний»	2018	56%	0,003	0,16	0,30	0,59	1,69	1,44	0,68	0,22	0,78
	2019	86%	0,003	0,06	0,26	0,61	1,65	1,53	0,73	0,32	0,68
	2020	12%	0,001	0,73	0,62	0,83	1,20	5,00	0,90	0,42	0,58
ПАТ «Київстар»	2018	-1207%	0,55	-0,24	-0,07	0,68	1,47	2,08	0,69	0,04	0,96
	2019	-226%	0,56	-4,62	-0,45	0,56	1,79	1,27	0,66	0,23	0,77
	2020	-224%	0,51	-6,02	-0,55	0,42	2,36	0,73	0,68	0,45	0,55
ТОВ «АТБ-Маркет»	2018	4%	-	-0,48	-35,88	-0,02	-58,91	-0,08	0,09	0,55	0,45
	2019	-13%	-	-0,43	-2,24	0,07	13,77	0,08	0,18	0,11	0,89
	2020	-5%	-	-1,31	-4,65	0,05	18,75	0,06	0,33	0,30	0,70
Група компаній «УКРНАФТА»	2018	-203%	-	-1,08	-2,33	0,16	6,41	0,18	0,21	0,07	0,93
	2019	-181%	-	-1,59	-3,10	0,14	7,14	0,16	0,21	0,08	0,92
	2020	984%	-	-1,38	0,21	0,25	4,02	0,33	0,71	0,61	0,39
АТ «Концерн Галнафтогаз»	2018	-13%	0,004	-2,47	-0,56	0,33	3,02	0,50	0,60	0,41	0,59
	2019	-13%	0,004	-2,33	-0,55	0,43	2,34	0,75	0,58	0,26	0,74
	2020	-22%	0,003	-2,95	-0,27	0,52	1,93	1,07	0,72	0,43	0,57
ТОВ СП «НІБУЛОН»	2018	-3682%	0,0000002	-0,95	-0,02	0,33	3,00	0,50	0,65	0,48	0,52
	2019	-547%	0,0000002	-1,51	-0,14	0,41	2,45	0,69	0,71	0,51	0,49
	2020	-120%	0,0000001	-1,45	-0,72	0,36	2,75	0,57	0,48	0,18	0,82
ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»	2018	-5%	0,005	-4,03	-0,57	0,55	1,81	1,24	0,58	0,07	0,93
	2019	-5%	0,004	-2,84	-0,39	0,63	1,58	1,73	0,65	0,05	0,95
	2020	-3%	0,002	-2,47	-0,38	0,63	1,59	1,71	0,65	0,05	0,95
ТОВ «Філіп морріс сейлз енд дистриб'юшн»	2018	79%	-	-0,04	-	-	-	-	0,12	0,12	0,88
	2019	75%	-	0,09	0,91	0,13	7,55	0,15	0,15	0,02	0,98
	2020	78%	-	0,10	1,00	0,14	7,29	0,16	0,15	0,02	0,98
АТ «ДТЕК Західенерго»	2018	-16%	0,001	-1,90	-1,11	0,30	3,36	0,42	0,42	0,18	0,82
	2019	-16%	0,001	-1,52	6,60	-0,08	-12,37	-0,07	0,03	0,10	0,90
	2020	-12%	0,002	-2,52	1,38	-0,66	-1,52	-0,40	-0,39	0,16	0,84
АТ «Фармак»	2018	11%	-	0,43	0,37	0,72	1,38	2,60	0,77	0,18	0,82
	2019	9%	-	0,55	0,43	0,78	1,27	3,64	0,86	0,33	0,67
	2020	8%	-	0,47	0,40	0,74	1,35	2,87	0,81	0,26	0,74
ПАТ «Інтерпайп нижньодніпровський трубопрокатний»	2018	-91%	0,001	-0,15	-1,37	0,06	17,13	0,06	0,09	0,03	0,97
	2019	44%	0,001	0,03	0,72	0,23	4,43	0,29	0,34	0,15	0,85
	2020	45%	0,001	0,03	0,87	0,25	3,96	0,34	0,43	0,24	0,76
ПАТ «Запоріжсталь»	2018	172%	0,007	0,17	0,34	0,47	2,13	0,88	0,51	0,08	0,92
	2019	220%	0,008	0,10	0,15	0,51	1,96	1,05	0,57	0,12	0,88
	2020	275%	0,008	0,02	0,14	0,46	2,15	0,87	0,52	0,09	0,91
АТ «Нікопольський завод феросплавів»	2018	-25%	0,004	-0,44	-0,70	0,22	4,57	0,28	0,29	0,09	0,91
	2019	-32%	0,004	-0,45	-1,00	0,17	5,76	0,21	0,23	0,07	0,93
	2020	-59%	0,003	-0,32	-0,74	0,18	5,59	0,22	0,22	0,05	0,95
ПАТ «Міжнародні Авіалінії України»	2018	0%	-	-7,95	0,97	-0,52	-1,94	-0,34	0,27	0,52	0,48
	2019	0%	-	-6,24	12,58	-0,05	-21,79	-0,03	0,64	0,47	0,53
	2020	0%	-	-12,80	0,94	-1,26	-0,79	-0,57	-0,46	0,36	0,64

Детальний (поелементний) аналіз динаміки обсягів резервів капіталу найбільших українських підприємств (табл. 3.8 та рис. 3.3) показує превалювання ролі насамперед імперативно регламентованих резервів (резервного капіталу, резерву сумнівних боргів (покриття очікуваних кредитних збитків) та на додаткове пенсійне забезпечення). Поряд з обов'язковими досліджувані підприємства також формують необов'язкові (факультативні) резерви капіталу, але жодне з них не створює забезпечення на реструктуризацію чи виконання зобов'язань за обтяжливими контрактами. Аналіз фінансової звітності ПАТ «Міжнародні Авіалінії України» свідчить, що за період 2018-2020 рр. товариство не формувало жодного виду резерву капіталу.

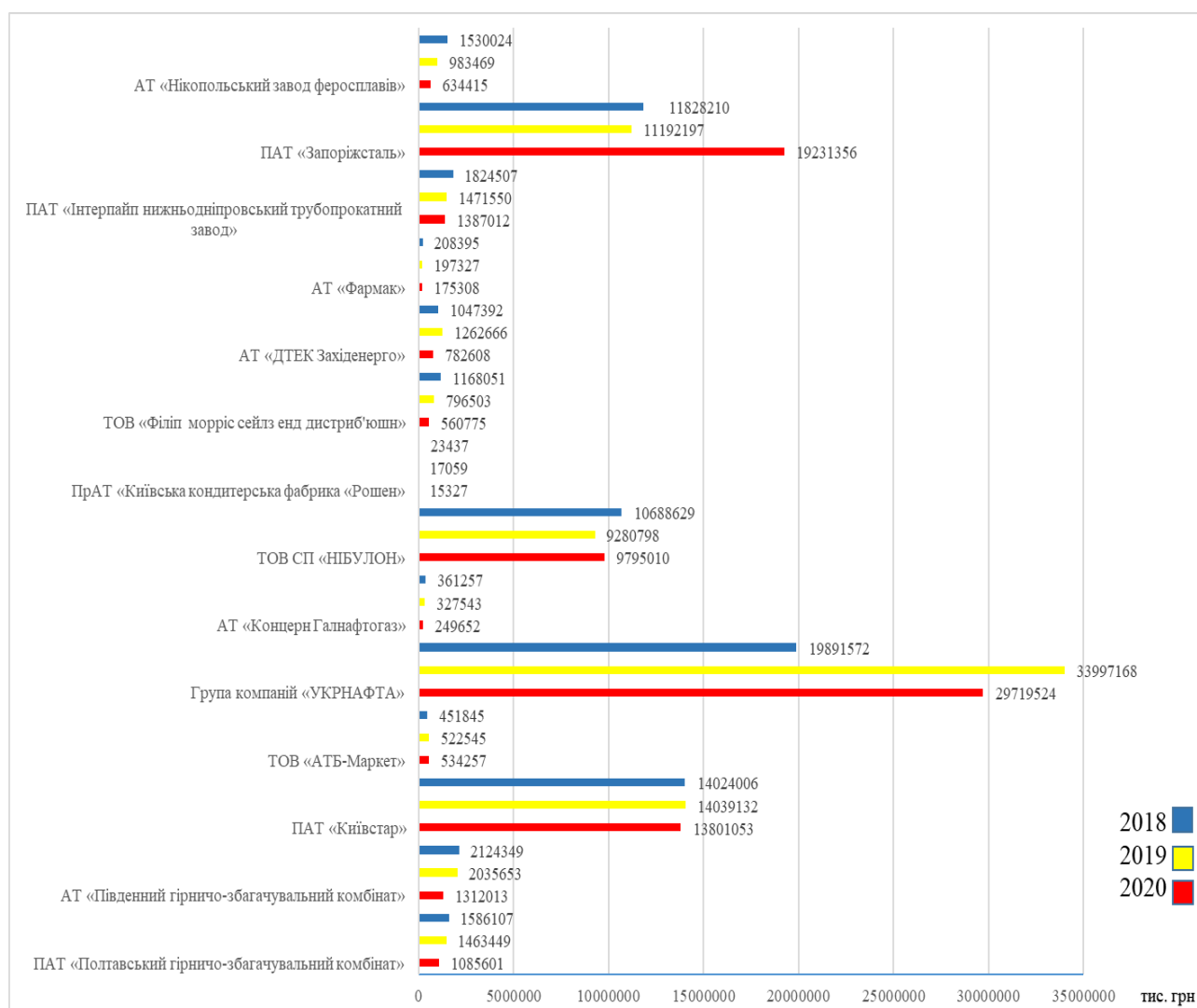

Рис. 3.3. Динаміка сформованих резервів капіталу вибірки найбільших українських підприємств за 2018-2020 рр.

Продовження табл. 2.14

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17		
9	ПАТ «Міжнародні Авіалінії України»	2018	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
		2019	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
		2020	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
10	ТОВ «Філіп морріс сейлз енд дистриб'юшн»	2018	0	548 012	12 763	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	560 775	
		2019	0	725 175	16 876	0	54 452	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	796 503
		2020	0	919 399	21 530	0	227 122	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1 168 051
11	АТ «ДТЕК Західенерго»	2018	19 290	225 854	66 976	416 276	0	48 848	0	5 364	0	0	0	0	0	0	782 608	
		2019	19 290	446 859	71 868	611 031	0	87 279	0	26 339	0	0	0	0	0	0	0	1 262 666
		2020	19 290	229 341	84 542	580 784	0	107 096	0	26 339	0	0	0	0	0	0	0	1 047 392
12	АТ «Фармак»	2018	0	44 077	0	131 231	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	175 308	
		2019	0	33 741	0	163 586	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	197 327
		2020	0	44 619	0	163 776	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	208 395
13	ПАТ «Інтерпайп нижньодніпровський трубопрокатний завод»	2018	19 993	11 454	38 967	511 829	0	0	0	218 629	583 312	0	1 309	0	1 519	0	1 387 012	
		2019	19 993	20 622	46 281	548 545	0	0	0	220 390	613 290	0	2 429	0	0	0	0	1 471 550
		2020	19 993	11 999	43 719	731 590	0	0	0	218 181	796 775	0	2 250	0	0	0	0	1 824 507
14	ПАТ «Запоріжсталь»	2018	506 200	16 991 002	0	1 734 154	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19 231 356
		2019	506 200	8 464 758	0	2 221 239	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11 192 197
		2020	506 200	8 776 609	0	2 545 401	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11 828 210
15	АТ «Нікопольський завод феросплавів»	2018	62 837	5 958	60 190	383 935	0	0	0	121 495	0	0	0	0	0	0	0	634 415
		2019	62 837	56 278	77 394	453 291	0	0	0	333 669	0	0	0	0	0	0	0	983 469
		2020	62 837	600 404	78 310	501 455	0	0	0	287 018	0	0	0	0	0	0	0	1 530 024

**Дані сформовано на основі аналізу фінансової звітності підприємств за 2018-2020 рр.*

Особливу увагу суб'єктам зовнішнього контролю доцільно звернути на обсяг резервного капіталу та його частку в загальній величині власного капіталу. Основною генеруючою складовою власного капіталу є прибуток, який відповідно до вимог чинного законодавства є джерелом не лише формування резервного капіталу, але й виплати дивідендів. Важливою методологічною проблемою обліку резервного капіталу є те, що на практиці підприємства, створюючи резервний капітал, роблять лише обліковий запис, який не резервує реальних активів, що у разі необхідності могли би бути використані для покриття отриманих збитків. Водночас, нестворення резервного капіталу може зумовити відтік високоліквідних засобів у формі дивідендів.

Дані табл. 3.8. свідчить, що лише 9 підприємств формують резервний капітал (ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат», АТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат», ПАТ «Київстар», АТ «Концерн Галнафтогаз», ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен», АТ «ДТЕК Західенерго», ПАТ «Інтерпайп нижньодніпровський трубопрокатний завод», ПАТ «Запоріжсталь», АТ «Нікопольський завод феросплавів»), а інші підприємства не здійснюють його нарахування (ТОВ «АТБ-Маркет», Група компаній «УКРНАФТА», ТОВ СП «НІБУЛОН», ПАТ «Міжнародні Авіалінії України», ТОВ «Філіп морріс сейлз енд дистриб'юшн», АТ «Фармак»). Однак лише одне підприємство – ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» за аналізований період 2018-2020 рр. щорічно здійснювало відрахування до резервного капіталу та наводило інформацію про його динаміку у примітках до фінансової звітності.

Традиційно (з урахуванням попередніх редакцій законодавчих документів про господарські та акціонерні товариства) норматив резервного капіталу встановлювали від величини статутного капіталу. Однак об'єктом захисту від редукції має бути не лише статутний, але й інші елементи власного капіталу, які сукупно формують економічний потенціал підприємства та є предметом корпоративного інтересу з боку власників (акціонерів). Тому для визначення динаміки зміни частки резервного капіталу у структурі власного капіталу на

основі узагальнених статистичних даних було проведено аналіз підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2013-2020 роки (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Частка резервного капіталу у структурі власного капіталу підприємств України за видами економічної діяльності за 2013-2020 рр.

№ з/п	Вид економічної діяльності	Роки	Великі підприємства	Середні підприємства	Малі підприємства	Мікропідприємства
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2013	0,07%	11,65%	8,69%	6,85%
		2014	0,16%	12,19%	9,14%	8,38%
		2015	0,37%	9,76%	7,00%	6,69%
		2016	0,04%	8,63%	6,98%	6,61%
		2017	0,05%	7,78%	7,60%	7,69%
		2018	0,04%	7,18%	8,77%	10,11%
		2019	0,28%	7,75%	8,21%	6,46%
		2020	0,38%	6,82%	7,17%	5,93%
2	Промисловість	2013	2,44%	2,26%	3,04%	3,05%
		2014	2,63%	5,24%	4,57%	3,69%
		2015	3,32%	4,64%	69,14%	6,19%
		2016	2,75%	6,02%	17,17%	13,93%
		2017	2,46%	12,58%	286,27%	-22,81%
		2018	2,11%	-36,39%	-15,61%	-3,67%
		2019	1,03%	3,01%	2,04%	12,51%
		2020	1,02%	5,52%	3,14%	10,12%
3	Будівництво	2013	3,31%	5,03%	1,71%	1,57%
		2014	72,15%	7,71%	-10,18%	-1,96%
		2015	-2,98%	35,68%	-1,93%	-2,61%
		2016	-	-	-1,97%	-1,86%
		2017	-6,58%	4,53%	-1,19%	-0,79%
		2018	-28,46%	2,70%	-1,74%	-2,28%
		2019	0,07%	2,73%	-10,17%	4,51%
		2020	0,02%	1,99%	-5,37%	-1,56%
4	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2013	1,28%	2,70%	2,71%	2,73%
		2014	19,24%	-3,25%	-1009,90%	-8,87%
		2015	-0,94%	-1,89%	-19,90%	171,72%
		2016	19,70%	-4,47%	-16,46%	-102,02%
		2017	12,21%	14,92%	26,79%	22,96%
		2018	5,51%	8,28%	3,48%	2,92%
		2019	0,98%	3,17%	2,19%	1,91%
		2020	1,09%	1,34%	2,89%	3,38%
5	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2013	0,36%	1,83%	1,91%	1,19%
		2014	0,63%	2,56%	-4,29%	3,02%
		2015	0,09%	9,41%	-4,00%	8,06%
		2016	0,07%	2,10%	-3,96%	-1,70%
		2017	0,06%	1,46%	5,95%	-16,25%
		2018	0,08%	1,75%	2,35%	1,06%
		2019	0,13%	0,87%	1,35%	1,35%
		2020	0,10%	1,04%	1,30%	1,20%

Продовження табл. 3.9

6	Інформація та телекомунікації	2013	2,16%	1,74%	2,59%	1,90%
		2014	3,55%	-2,11%	-74,22%	14,68%
		2015	3,47%	-5,59%	0,19%	0,31%
		2016	2,37%	-1,86%	2,62%	1,88%
		2017	0,97%	-1,02%	1,93%	1,22%
		2018	1,14%	-37,26%	1,81%	1,06%
		2019	1,06%	8,40%	2,33%	0,57%
		2020	0,67%	-17,59%	2,20%	1,16%

Аналіз наведених у табл. 3.9 часток резервного капіталу у структурі власного капіталу підприємств України з розподілом їх за величиною та видами економічної діяльності загалом вказує на переважно недостатній рівень захисту їх власного капіталу. Зрозуміло, що такі висновки на основі узагальнених даних не є достатньо обґрунтованими, але можуть визнаватись додатковим аргументом щодо висновків про недооцінку механізму резервування в управлінській культурі менеджерів українських підприємств, що, на нашу думку, посилює актуальність контролю резервів капіталу, особливо у суспільно важливих компаній.

Остання група контрольних дій полягає у переданні результатної контрольної інформації замовникам контролю чи зацікавленим сторонам. Для передання цієї інформації суб'єкти контролю формують відповідні звітні документи (залежно від форм контролю) – акти, звіти, висновки. Передання інформації у звітних документах може відбуватись як безпосередньо, так і через різні канали зв'язку, зокрема електронним способом.

Важливим елементом методики контролю резервів капіталу підприємств є джерела інформації, які використовують суб'єкти контролю в процесі його здійснення. Як вже зазначалось у підрозділі 3.1, контроль резервів капіталу переважно є документальним, отже головним джерелом інформації для його проведення є бухгалтерська документація.

Бухгалтерські документи класифікують за багатьма ознаками, однак з погляду визначення джерел інформації контролю найважливішим, на нашу думку, є їхній поділ за:

- місцем складання на зовнішні та внутрішні;

– призначенням на розпорядчі, виконавчі (виправдні), бухгалтерського оформлення, комбіновані [69, с. 83-84].

Зважаючи на те, що резерви капіталу мають суто обліковий характер, їхній первинний облік здійснюють за допомогою внутрішніх документів бухгалтерського оформлення (детальний аналіз цих документів наведено у розділі 2 роботи). Крім первинних бухгалтерських документів суб'єктам контролю під час його проведення доцільно використати:

– інші бухгалтерські документи, зокрема, бухгалтерську звітність, яка відображає інформацію про обсяг резервів капіталу у вартісному вимірі;

– законодавчі та інші нормативно-правові документи, як зовнішнього, так і внутрішнього походження (закони України, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств, НП(С)БО тощо, які регламентують операції з резервами та їхній облік, накази по підприємству про затвердження управлінських політик та інші);

– юридично-правові (наприклад, рішення суду про визнання дебітора банкрутом);

– розпорядчі документи по підприємству (рішення зборів засновників про використання резервного капіталу чи спрямування частини чистого прибутку на його формування; накази про надання відпустки тощо);

– оцінювально-аналітичні документи, які відображають інформацію про обсяг заподіяних збитків і втрат, знецінення активів тощо.

У разі здійснення фактичного контролю резервів капіталу (наприклад, після настання ризикових подій, які призвели до збитків чи втрат) джерелами інформації, крім документів, також будуть результати власних спостережень, вимірювань і розрахунків суб'єкта контролю, зокрема відображених у актах інвентаризації.

Розглядаючи резерви капіталу як внутрішній щодо управління підприємства механізм менеджменту ризиків, ефективність їхнього створення та використання доцільно розглядати з позиції насамперед внутрішнього контролю.

Вагомий внесок у розробку теоретичних та організаційно-методичних положень внутрішнього контролю та їхнього застосування в практичній діяльності суб'єктів господарювання зробили чимало українських науковців серед яких: Бутинець Ф.Ф., Бутинець Т.А., Валусєв Б.І., Воронко Р.М., Вознюк Г.Л., Дікань Л.В., Загородній А.Г., Калюга Є.В., Костирко Р. О., Кужельний М.В., Корінько М. Д., Мурашко В. М., Петренко С.М., Пилипенко Л.М., Рудницький В.С., Усач Б.Ф., Чумаченко М.Г., Шевчук В.О., Яценко В. М. та ін. Організацію і методику контролю резервів капіталу у своїх працях досліджували: Верига Ю.А., Воськало Н.М., Козлова М.О., Курак А. І., Орищенко М.М.

Внутрішній контроль резервів капіталу головно спрямований на запобігання неефективних операцій, пов'язаних з резервами, та необ'єктивного висвітлення інформації про них у системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності [47]. Для визначення сутності внутрішнього контролю резервів капіталу спершу доцільно дослідити внутрішній контроль як загальну економічно-управлінську категорію (визначення узагальнено у табл. 3.10), а потім, використовуючи загальнонауковий метод дедукції, перенести отримані результати на внутрішній контроль резервів капіталу як конкретну категорію [71, с. 70].

Таблиця 3.10

Визначення поняття «внутрішній контроль» у працях українських науковців

ПІБ науковця	Визначення поняття внутрішній контроль
Бутинець Т. А. [10]	Внутрішній контроль є однією з основних функцій управління і є системою постійного спостереження і перевірки роботи фірми в цілях оцінки обґрунтованості і ефективності ухвалених управлінських рішень, виявлення відхилень і несприятливих ситуацій, своєчасного інформування керівництва для прийняття рішень по усуненню, зниженню ризиків його діяльності і управлінню ними.
Воронко Р.М. [17]	Внутрішній контроль – це система контрольних процедур, план організації та методи управління об'єктом з метою ефективного проведення бізнесу, захисту активів, попередження помилок, охайності облікових перевірок та своєчасного надання фінансової інформації.

Продовження табл. 3.10

Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. [70]	Внутрішній контроль - система заходів, які проводить керівництво підприємства з метою забезпечити найефективніше виконання всіма працівниками своїх посадових обов'язків у процесі здійснення господарських операцій. Цей контроль передбачає отримання інформації щодо дотримання законів та нормативних актів, ефективності діяльності підприємства, достовірності обліку та фінансової звітності.
Дорош Н. І. [60]	Внутрішній контроль визначається як діяльність, що здійснюється радою директорів організації та іншим управлінським персоналом, яка спрямована на забезпечення достатньої впевненості стосовно досягнення цілей організації за такими напрямками: достовірність фінансової звітності; відповідність діючим законам та нормативам; ефективність і результативність господарських операцій.
Зубчик С. М. [73, с.42]	Внутрішній контроль – система безперервних контрольних дій за функціонуванням об'єктів управління, що здійснюється керівництвом підприємства або уповноваженою ним посадовою особою, з метою формування певних інформаційних засад прийняття управлінських рішень або їх коригування для досягнення поставлених цілей найбільш ефективним для підприємства способом.
Калюга Є. В. [75]	Внутрішній контроль – це система спостереження за ефективністю, доцільністю та законністю здійснюваних операцій з метою збереження грошових потоків та матеріальних цінностей, а також це складова ринкового механізму та одна з основних функцій управління підприємством.
Каменська Т. О. [76]	Внутрішній контроль – це процес, що повинен реалізовуватися постійно повноваженими органами управління (починаючи з наглядової ради, менеджерів усіх рівнів) і співробітників підприємства із застосуванням певних процедур і методів контролю на базі доступної інформації.
Ковтун Т. В. [81]	Внутрішній контроль – це процес, спрямований на досягнення стратегічних довготермінових цілей компанії, що і є результатом дій керівництва з планування, організації, моніторингу діяльності компанії загалом та її окремих підрозділів.
Корінько М. Д. [88, с. 53]	Внутрішній контроль – це система заходів, визначених керівництвом підприємства та здійснюваних на підприємстві з метою найбільш ефективного виконання усіма працівниками своїх обов'язків щодо забезпечення та здійснення господарських операцій.
Костирко Р. О. [91]	Внутрішній контроль полягає у комплексному дослідженні законності і доцільності господарських операцій та оцінки фактичного стану об'єкта контролю з метою реагування на відхилення від нормативів для досягнення цілей управління витратами та прийняття управлінських рішень.
Куцик П.О. [101]	Внутрішній контроль – самостійна функція управління, яка виступає засобом налагодження зворотних зв'язків, завдяки чому управлінський персонал підприємства чітко простежує хід виконання прийнятих ним рішень.

Закінчення табл. 3.10

Мурашко В. М. [115, с. 11]	Внутрішній контроль є системою постійного спостереження за ефективністю діяльності підприємств, збереженням і ефективністю використання цінностей і коштів, доцільністю і вірогідністю операцій та процесів.
Нападовська Л. В. [117, с.19]	Внутрішній контроль – це процес, який забезпечує якісну розробку та ефективне досягнення цілей, окреслених організацією, шляхом реалізації прийнятих управлінських рішень.
Петренко С. М. [134, с.10]	Внутрішній контроль – це комплекс контрольних дій, організованих власником і керівництвом підприємства, спрямованих на досягнення мети підприємства з позиції оцінки управлінської діяльності щодо різних рівнів управління в частині ідентифікації і зниження ризику ведення бізнесу.

Проаналізувавши погляди різних науковців (табл. 3.10.) можна виділити чотири підходи до трактування сутності внутрішнього контролю, виходячи з його мети і завдань, його визначають як:

- систему заходів, які проводять з метою отримання інформації про законність і достовірність господарських операцій та ефективне виконання посадових обов’язків працівниками;

- функції управління та процедури, які власники чи керівники підприємства виконують з метою отримання інформації для прийняття чи коригування управлінських рішень;

- комплекс контрольних дій, які проводять для вчасного реагування на відхилення від нормативів з метою досягнення цілей організації з найменшими ризиками;

- систему постійного спостереження за ефективністю та доцільністю господарських операцій з метою збереження грошових потоків та цінностей [47].

Тобто, сутність внутрішнього контролю науковці розглядають з використанням процесного (процедурного) або системного підходів. Застосовуючи загальнонауковий метод дедукції, відповідно до процесного підходу внутрішній контроль резервів капіталу можна трактувати як комплекс процедур, які виконують уповноважені на це особи підприємства з метою встановлення законності та доцільності здійснення господарських операцій

щодо резервів капіталу та достовірності і повноти представлення інформації про них у звітності відповідно до потреб її користувачів [47].

Згідно із вищенаведеним визначенням внутрішнього контролю резервів капіталу серед основних завдань цього контролю можна виділити перевірки:

1) дотримання законності господарських операцій щодо резервів капіталу з урахуванням галузевих особливостей та видів регламентованих резервів відповідно до законодавчо-нормативних документів, внутрішніх розпоряджень підприємства, установчих документів та облікової політики;

2) правильності формування (визнання й оцінювання) резервів капіталу для запобігання або зменшення негативного впливу ризиків та їхнього списання при настанні ризикових подій;

3) документального оформлення операцій з резервами капіталу та їх цільового використання;

4) правильності відображення залишків операцій із резервами капіталу на рахунках бухгалтерського обліку, в облікових реєстрах прийнятої на підприємствах форм бухгалтерського обліку;

5) достовірності та повноти подання інформації про резерви капіталу у фінансовій звітності [47].

Здійснення внутрішнього контролю на підприємстві має мати визначену послідовність, яку доцільно представити у вигляді етапів. Процес внутрішнього контролю науковці поділяють на три етапи: організаційно-підготовчий; дослідний (методичний); результативно-узагальнюючий, кожен з яких передбачає виконання низки завдань [120, с. 156-157]. Разом з тим, при формуванні завдань на кожному з етапів потрібно враховувати предметно-об'єктну специфіку контролю, галузеву особливість діяльності підприємства та ризики, які властиві цій діяльності.

Застосовуючи загальнонауковий метод дедукції доцільно виокремити такі ж етапи проведення внутрішнього контролю для резервів капіталу (рис. 3.4).

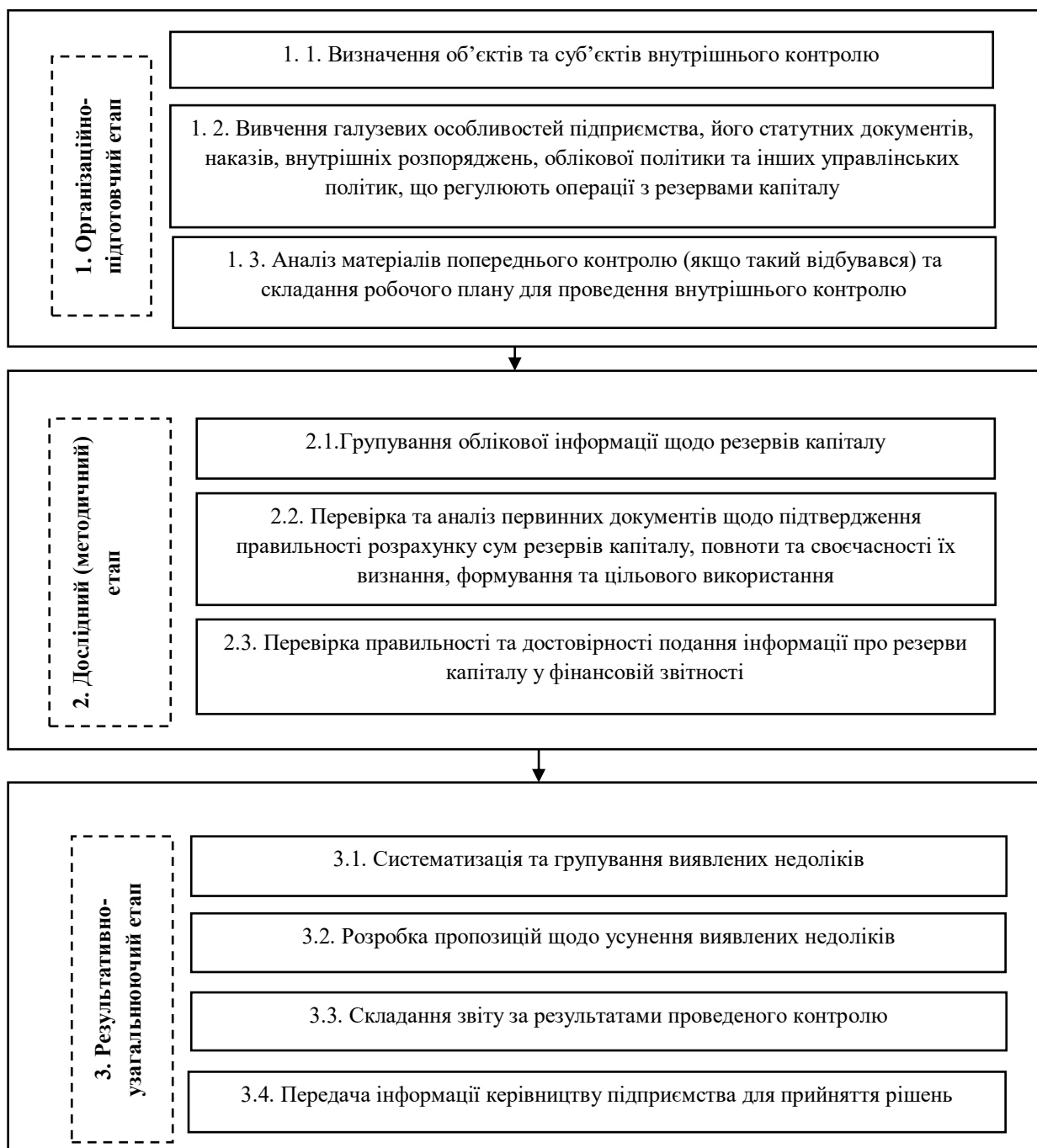

Рис.3.4. Етапи проведення внутрішнього контролю резервів капіталу.

Розроблено автором на основі [99].

На першому, організаційно-підготовчому етапі визначають види резервів капіталу, щодо яких потрібно здійснювати внутрішній контроль, виконавців контролю та терміни його здійснення. На другому етапі безпосередньо виконують контрольні процедури щодо визначених об'єктів резервів капіталу. Цей етап, зокрема, передбачає групування облікової інформації щодо резервів капіталу, перевірку первинних документів і облікових реєстрів щодо

правильності, повноти, своєчасності формування і цільового використання резервів капіталу та відображення інформації про них у фінансовій звітності. На третьому, результативно-узагальнюючому етапі аналізують виявлені невідповідності та порушення за результатами проведення внутрішнього контролю, складають звіт і передають його керівництву для прийняття відповідних рішень

Представлені етапи та завдання на кожному з етапів внутрішнього контролю резервів капіталу містять рекомендаційний характер та не є уніфікованими, а спрямовані на узагальнення і систематизацію завдань при проведенні внутрішнього контролю резервів капіталу. Залежно від умов, в яких функціонує підприємство, внутрішньої регламентації діяльності підприємства та інформаційних потреб завдання та їх послідовність на кожному з етапів можуть дещо змінюватися та доповнюватися.

Висновки до розділу 3

1. Важливість резервів капіталу як інструмента ризик-менеджменту та захисту капіталу підприємства від редукації обумовлює необхідність побудови ефективної системи контролю за їхнім нарахуванням, використанням і бухгалтерським обліком. За результатами аналізу підходів науковців до трактування сутності економічного контролю і його різновидів, а також з урахуванням природи резервів капіталу як економічної категорії, обґрунтовано, що вони є об'єктом насамперед фінансового контролю підприємства. Дослідження місця контролю резервів капіталу підприємства в класифікації фінансового контролю підтвердило цю приналежність за більшістю ознак і дало змогу встановити основні якісні характеристики цього виду контролю.

2. Застосувавши загальнонауковий метод дедукції, обґрунтовано, що контроль резервів капіталу виконує такі функції: превентивну (профілактичну, попереджувальну, захисну), що полягає в оцінюванні оптимальності затверджених нормативів резервів; інформаційну (пізнавальну, комунікативну),

яка забезпечує об'єктивність інформування стейкхолдерів про реальний стан резервів капіталу на підприємстві; коригувальну (регулюючу), яка проявляється у виконанні коригувальних дій за результатами проведення контролю; мобілізуючу, що передбачає акумулювання й узагальнення досвіду здійснення контролю резервів капіталу; виховну, що полягає у формуванні певної культури щодо резервів капіталу в управлінському й обліково-фінансовому середовищі підприємства.

3. Відповідно до сутності, призначення і функцій контролю резервів капіталу його метою визначено встановлення відповідності обсягу та структури сформованих на підприємстві резервів капіталу їхнім нормативним показникам, величина яких забезпечує спроможність підприємства протистояти негативним явищам і процесам діяльності, покривати заподіяні ними збитки чи втрати. У контексті досягнення мети сформульовано основні завдання контролю резервів капіталу підприємства та встановлено їхню відповідність функціям цього контролю.

4. На основі застосування системного підходу до дослідження контролю резервів капіталу підприємства виокремлено його суб'єкти (зовнішні щодо підприємства – органи державного та муніципального контролю, органи незалежного контролю та органи громадського контролю; внутрішні – аудиторський комітет, служба внутрішнього аудиту, централізований підрозділ з внутрішнього контролю, головний бухгалтер тощо) та основні об'єкти відповідно до них.

5. Дослідження теоретичних і практичних аспектів здійснення фінансового контролю дало змогу сформувати організаційно-методичний інструментарій контролю резервів капіталу як сукупність контрольних дій, що їх виконують суб'єкти цього контролю з використанням визначених методів контролю відповідно до форм його реалізації. Визначено регулятивні впливи, які доцільно виконати для усунення відхилень, виявлених за результатами контролю резервів капіталу підприємств.

6. Застосувавши загальнонауковий метод дедукції, обґрунтовано послідовність методики здійснення внутрішнього контролю резервів капіталу підприємств, що охоплює десять завдань, об'єднаних у три етапи – організаційно-підготовчий, дослідний (методичний), результативно-узагальнюючий.

7. Результати дослідження, що увійшли до розділу 3, опубліковані у працях [36, 45, 46, 47, 53, 56].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми з бухгалтерського обліку та контролю резервів капіталу підприємств. За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки та пропозиції:

1. Історично-еволюційний аналіз резервів у системі обліку та управління суб'єктами господарювання засвідчив зміну економічних механізмів їхнього формування та застосування. Трансформація підходів резервування з фондозабезпечувальних до обліково-балансових, з одного боку, кардинально змінило їхнє функціональне призначення, а з іншого – призвело до значної плутанини й неоднозначності у трактуванні цього поняття, що обумовило необхідність розвитку термінологічного апарату, зокрема обґрунтування поняття «резерви капіталу». Запропоноване визначення резервів капіталу вирізняє їх з-поміж інших видів економічних резервів підприємств та відображає їх основне призначення – захист капіталу від редукації.

2. Відмінність резервів капіталу підприємств від інших видів економічних резервів актуалізувала доцільність проведення їхньої класифікації як одного з наукових методів характеристики об'єкта. На основі загальнонаукового методу дедукції та опрацювання наукових праць за тематикою дослідження підходи до класифікації резервів застосовано до резервів капіталу підприємств, що дало змогу виокремити такі ключові ознаки їхньої класифікації, як обов'язковість формування, регламентованість законодавчо-нормативними документами, призначення, об'єкт (предмет) резервування, джерела формування. У контексті необхідності удосконалення методики бухгалтерського обліку резервів капіталу, зокрема їхнього визнання й оцінювання як об'єкта обліку, запропоновано ще одну ознаку їх класифікації – ідентифікованість ризиків, під які сформовано резерви. За цією ознакою резерви капіталу можна поділити на резерви, сформовані під ідентифіковані ризики, та резерви, сформовані під неідентифіковані ризики.

3. Переосмислення ролі і призначення резервів капіталу обумовило трансформацію функцій, що їх вони виконують в системі управління та бухгалтерського обліку підприємств. Зокрема, перелік традиційних функцій резервів – захисної, регулятивної та інвестиційно-стимулювальної, запропоновано доповнити функцією інструмента ризик-менеджменту підприємства. За результатами вивчення значення функцій резервів капіталу в системі управління та бухгалтерського обліку підприємств обґрунтовано, що захисна, інвестиційно-стимулювальна функції та функція інструмента ризик-менеджменту відіграють позитивну роль, тоді як значення регулятивної функції є неоднозначним, оскільки її реалізація передбачає можливість застосування методик креативного обліку та може призвести до маніпулювання прибутками підприємств.

4. На основі аналізу законодавчо-нормативного забезпечення бухгалтерського обліку резервів капіталу встановлено необхідність врегулювання методики обліку внутрішніми нормативними документами підприємства. З метою формування облікової політики щодо резервів капіталу виявлено основні чинники, що на неї впливають, серед яких акцентовано увагу на концепціях управління. Сформульовано елементи облікової політики щодо резервів капіталу у розрізі її складових, а також визначено посадових осіб, до компетенцій яких належить прийняття рішень щодо формування та списання резервів капіталу підприємства.

5. Бухгалтерське опрацювання інформації про резерви капіталу розпочинається з їхнього визнання. Проаналізувавши методологічні засади бухгалтерського обліку резервів капіталу, встановлені чинними системами стандартизації обліку і звітності, обґрунтовано умови та критерії їхнього визнання за кожним видом резерву. Обґрунтовано, що доцільність чи необхідність визнання і формування резервів капіталу може визначатись як імперативно, так і сукупністю притаманних діяльності підприємства ризиків.

6. Оцінювання резервів капіталу як методичний прийом бухгалтерського обліку, на відміну від інших облікових об'єктів, спрямоване не на вимірювання

вартісної оцінки фактичного стану об'єкта, а на встановлення оптимальної його величини. Аргументовано, що оцінювання резервів капіталу може здійснюватись з використанням таких підходів: за приписами законодавства; з урахуванням минулих подій і витрат; відповідно до фінансової політики підприємства. Вибір підходу оцінювання базується на характеристиці самого резерву, зокрема його виду за ознаками регламентованості, об'єкта (предмета) резервування та ідентифікованості ризиків, під які його сформовано.

7. З огляду на нерегульованість порядку документального оформлення резервів капіталу законодавчо-нормативними документами, сформульовано пропозиції щодо низки форм первинних облікових документів за такими видами резервів капіталу: резервного капіталу; резерву сумнівних боргів; забезпечень на виплату відпусток; резервів на додаткове пенсійне забезпечення; гарантійних резервів; резервів під реструктуризацію; резервів під обтяжливі контракти. Також запропоновано побудову форми аналітичного обліку – Відомості обліку резервів капіталу.

8. Специфіка резервів капіталу як об'єкта бухгалтерського обліку та управління обумовлює певні особливості здійснення контролю за їхнім нарахуванням і використанням. Застосовуючи загальнонауковий метод дедукції, обґрунтовано концептуально-теоретичні та прикладні засади побудови системи контролю резервів капіталу на підприємстві та організаційно-методичного інструментарію його здійснення. Зокрема, визначено мету, завдання, функції, суб'єкти і об'єкти контролю, а також методику його виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базась, М.Ф. Методика та організація фінансового контролю: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2004. 440 с.
2. Баканов, М.И., Шеремет, А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. 4-е изд., доп. и перераб. М.: Финансы и статистика, 1998. 416 с.
3. Бетге, Й. Балансоведение / за ред. В.Д. Новодворского. М.: Бухгалтерский учет, 2000. 356 с.
4. Білик, М.Д. Управління дебіторською заборгованістю: навч. посіб. М.: Вільямс, 2000. 592 с.
5. Блатов, К А. Балансоведение (курс общий). Л.: Экономическое образование, 1930. 263 с.
6. Большой экономический словарь / за ред. А.Н. Азрилияна. М.: Фонд «Правовая культура», 1994. 528 с.
7. Боярова, О.А та Кузик, Н.П. Резерв сумнівних боргів як обачний інструмент впливу на діяльність підприємства. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/rezerv-diynalnist-pidpriemstva.html> (дата звернення 15.08.2020).
8. Бутинець, Т. Б. Документування в системі бухгалтерського обліку: теорія і методологія: дис.. канд. екон. наук: 08.06.04 / Київ. – 2001.
9. Бутинець, Т.А. Внутрішній контроль: суть і зміст. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки.* Житомир, 2008. С. 31-42.
10. Бутинець, Т.А. Розвиток науки господарського контролю: проблеми теорії, методології, практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора екон. наук. Київ, 2012. 40 с.
11. Вейцман, Р. Я. Курс счетоводства: Двойная бухгалтерия в ее применении к различным видам хозяйств Издательство: ГНТИ, 1931. 512 с.
12. Верига, Ю.А. Орищенко, М.М. Резервування капіталу: облік, аудит та звітність: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 177 с.

13. Верига, Ю.А. Резерви підприємств України: види, методи створення і подання інформації у фінансовій звітності. *Науковий вісник ПУСКУ*. 2004. № 1 (11). С. 116-119.
14. Виговська, Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2008. 532 с.
15. Волковська, Я.В. Визначення необхідності нарахування резерву сумнівних боргів. *Управління розвитком*. 2012. № 10. С. 47-49.
16. Воронко, Р. М. Тракткування внутрішнього контролю та проблеми його застосування на підприємствах. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(3). С. 139-146.
17. Воронко, Р.М. Контроль у системі споживчої кооперації України: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2016. 448 с.
18. Воськало, Н. М. Воськало, В. І. Проблеми формування та використання резервного капіталу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2009. №657. С. 305-309.
19. Воськало. Н. М., Гарга,* В. О. Забезпечення майбутніх витрат та платежів: облікові аспекти. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2018. Вип. 4 (80). С. 239–250.
20. Воськало, Н. М., Карий, О. І., Воськало, В. І. Особливості обліку та відображення у звітності інформації про забезпечення відповідно до національних та міжнародних стандартів, а також Податкового кодексу України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2017. № 862. С. 55–60.
21. Вуйців, М.М. Методичні аспекти здійснення внутрішньогосподарського контролю з позиції процесного обліку. *Економіка та держава*. 2012. № 1. С. 82–84.

22. Гавриловський, О.С. Особливості оподаткування резерву сумнівних боргів. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(1). С. 90-94.
23. Гавриш, О.А., Іванова, Т.В. Реструктуризація промислових підприємств: монографія. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 156 с.
24. Гамалій, В.Ф., Кошик, О.М., Легінькова, Н.І. Реструктуризація суб'єктів реального сектору національної економіки. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2013. № 24. С. 36–46.
25. Голов, С. Ретроспективний погляд на Бухгалтерський облік і аудит. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2006. № 1. С. 16-25
26. Голов, С.Ф., Костюченко, В.М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами. Практичний посібник. К.: Лібра, 2004. 880 с.
27. Головацька, С. І., Хаймьонова, Н. С. Внутрішній контроль діяльності підприємств автомобілебудування: організаційний аспект. *Стан проблем та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю у контексті сучасних концепцій управління: зб. матеріалів VI міжнар. наук.-практ. конф.* Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. С. 45-47.
28. Гринчишин, Я. Деякі проблеми обліку забезпечень для відшкодування витрат на реструктуризацію. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2012. № 9. С. 26–39. 45.
29. Гринчишин, Я. Деякі проблеми обліку забезпечень для відшкодування витрат на реструктуризацію. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2012. № 9. С. 26-29.
30. Гриньова, В.М., Новікова, М.В. Процес підготовки реструктуризації підприємств машинобудування: організація управління: монографія. Харків: ХНЕУ, 2010. 240 с.
31. Гуцаленко, Л.В. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 424 с.

32. Гуцаленко, Л.В., Слободнюк І.С. Контроль дебіторської заборгованості в управлінні підприємством. *Збірник наукових праць ВНАУ*. №1 (56) Том 3. 2012. URL: <https://cutt.ly/eJMkykE>. (дата звернення 15.08.2020).

33. Даниленко, А.С., Варченко, О.М., Свиноус, І.В. Управління дебіторською заборгованістю у сільськогосподарських підприємствах: фінансово-обліковий аспект: монографія. К.: 2019. 288 с.

34. Даньків, Й. Я., Остап'юк, М. Я. Раймонд де Рувер про виникнення подвійної бухгалтерії (реалії та сумніви). *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2016. Вип. 2(32). С. 153-62.

35. Даньків, Й. Я., Остап'юк, М. Я. Історичні нариси обліково-правової культури: Європа і Україна (від зародження до наших днів): монографія. Ужгород: Говерла, 2015. 160 с.

36. Даньків, Й. Я. Історія становлення обліково-правової культури України. *Бухгалтерський облік і аудит*. №6. 2010. С. 34-39.

37. Даньків, Й. Я. Формування обліково-аналітичної інформації для оцінки діяльності суб'єктів підприємництва. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2019. Вип. 2. С. 116-121.

38. Даньків, Й.Я., Остап'юк, М. Я., Історія облікової культури території країн Магриба. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2017. № 862. С. 104-107.

39. Демська, Ю.В. Актуальні проблеми обліку резервів капіталу. *Тези доповідей 7 Міжнародної науково-практичної конференції: «Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції»*. Одеса, Україна, 23 травня 2019 р. Харків: «Діса плюс».

40. Демська, Ю.В. Аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання обліку резервів підприємства. *Збірник наукових праць «Економічний простір»*. Дніпропетровськ, 2014. №84. С. 139-149.

41. Демська, Ю.В. Визнання та оцінювання резерву сумнівних боргів. *Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних*

умовах інтеграційних процесів у світовій економіці: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород 18-19 квітня. Ужгород. 2018. С. 37-39.

42. Демська, Ю.В. Доцільність формування резервів капіталу з метою зниження податкового навантаження на підприємство. *Тези доповідей XVIII Всеукраїнської наукової конференції присвяченої пам'яті д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація»*. Київ, Україна, 26 березня 2020 р. Київ: НАСОА.

43. Демська, Ю.В. Нормативно-правове забезпечення обліку резервів підприємства. *Розвиток України очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів*, м. Харків, 28 березня 2014 р. Харків. 2014. С. 470-473.

44. Демська, Ю.В. Особливості формування та визнання в бухгалтерському обліку резерву майбутніх витрат. *Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації: тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Львів 17-18 травня 2018. Львів. 2018. С. 94-96.

45. Демська, Ю.В. Пилипенко, Л.М. Організація і методика оцінювання резервів капіталу в бухгалтерському обліку. *Журнал «Облік і фінанси»*. Київ, 2019. №1 (83). С. 63-7.

46. Демська, Ю.В. Проблеми відображення регулятивних статей у фінансовій звітності. *Тези доповідей IX Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація»*. Київ, Україна, 29 березня 2013 р. Київ: НАСОА.

47. Демська, Ю.В. Роль професійного судження при формуванні резервів капіталу на підприємстві. *Тези доповідей Міжнародної науково-*

практичної конференції «Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації». Полтава, Україна, 8 лютого 2021 р. Полтава: ЦФЕНД.

48. Демська, Ю.В. Роль резервів капіталу в управлінні ризиками підприємства. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства»*. Львів, Україна, 24-26 жовтня 2019 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

49. Демська, Ю.В. Теоретичні та організаційні аспекти внутрішнього контролю резервів капіталу підприємств. *Міжнародний збірник наукових праць «Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу»* Житомир, 2020. Випуск 2(46). С.18-24.

50. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Концептуально-теоретичні основи бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів підприємства. *Збірник наукових праць «Економічний простір»*. Дніпро, 2018. №134. С. 195-205.

51. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Первинний облік резервів на підприємствах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2014. №794 . С.158 -163.

52. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Вплив облікової політики щодо фінансових активів на фінансово-майновий стан і результати діяльності компаній. *Приазовський економічний вісник*. Запоріжжя, 2020. № 1 (18). С. 300-3005.

53. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Вплив регулюючих статей на формат фінансової звітності. *Науковий журнал «Бізнес Інформ»*. 2013. № 1 (420). С. 261-265.

54. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Класифікація резервів в бухгалтерському обліку. *Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та*

перспективи розвитку». Вінниця, Україна, 3-4 жовтня 2013 р. Вінниця: Вінницький національний аграрний університет.

55. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Організаційні основи внутрішнього контролю резервів капіталу. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Розвиток інтегрованої звітності підприємств»*. Житомир, Україна, 4-5 жовтня 2019 р. Житомир: Житомирська політехніка.

56. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Оцінка резервів у бухгалтерському обліку. *Облік, аналіз і контроль в системі управління суб'єктами економіки: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів,аспірантів і молодих учених, м. Львів 15-16 жовтня 2015*. Львів. 2015. С.49-50.

57. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Підходи до оцінювання резерву на моральний (технологічний) знос основного капіталу компаній. *Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: тези доповідей XV Всеукраїнської наукової конференції присвяченої 30-річчю кафедри бухгалтерського обліку та пам'яті д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна, м. Київ 24 березня 2017*. Київ. 2017. С. 77-79.

58. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Проблеми документального оформлення операцій з резервами на підприємствах. *Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства: тези доповідей II міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів 24-25 жовтня 2014*. Львів. 2014 .С. 66.

59. Дорош, Н. І. Аудит: методологія і організація: монографія. Київ: Знання ; КОО, 2001. 402 с.

60. Дорош, Н. І. Внутрішній контроль та аудит в управлінні ризиками на підприємстві. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Економічна*. 2014. Вип. 44. С. 148-152

61. Дорош, Н. І. Організаційні аспекти внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту товарів на підприємствах роздрібної торгівлі. *Облік і фінанси*. 2019. №1. С. 11-19.

62. Дорош, Н. І. Оцінювання управління ризиками як функція внутрішнього ризик-орієнтованого аудиту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Економіка*. 2017. Вип. 5. С. 13-21.

63. Дорош, Н. І., Яцик, Т. В. Інтегрована модель внутрішнього контролю підприємства: адаптація закордонного досвіду в Україні. *Зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет*. Тернопіль: Видавничо- поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. Том 22. № 2. С. 68-74.

64. Дослідження практики внутрішнього аудиту і внутрішнього контролю в Україні: опитування українських компаній і банків про стан внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю. Звіт Міжнародної фінансової корпорації. URL.: <http://www.ey.com/UA/uk/Home> (дата звернення 25.07.2021).

65. Дячек, С. М. Відображення в бухгалтерському обліку та аналіз резервів молокопереробних підприємств АПК: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04. Київ, 2008. 22 с.

66. Дячек, С.М. Резерви як інструмент управління ризиками господарської діяльності. URL: <https://cutt.ly/vHqxWn9> (дата зверення 23.08.2019)

67. Євлаш, Т.О. Особливості створення та списання резерву сумнівних боргів в обліку. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 2. С. 80-87.

68. Забіяка, І.М. Тлумачний словник сучасної української мови: Близько 50000 сл. К.: Арій, 2007. 512 с.

69. Загородній, А.Г. Бухгалтерський облік. Основи теорії та практики: підручник / А.Г. Загородній, Г.О. Партин, Л.М. Пилипенко, Т.І. Партин. 4-те вид., доопрац. і допов. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 280 с.

70. Загородній, А.Г., Вознюк, Г. Л. Фінансово-економічний словник: 4-те вид., допрац. та доповн. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. 480с.
71. Загородній, А.Г., Пилипенко, Л.М. Ризики аудиторської діяльності: методика виявлення й оцінювання : монографія. Львів: ЗУКЦ, 2010. 232 с.
72. Зоріна, О. А. Облік як інформаційна функція управління ризиками. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2018. Вип. № 3-4. С.49-57.
73. Зубчик, С.М. Внутрішньогосподарський контроль на підприємствах: організація та методика. дис. ... канд. екон. наук:08.00.09 / Львів, 2016. 318 с.
74. Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999р. №291. URL: <https://cutt.ly/MHuiQ2q> (дата звернення 20.01.22).
75. Калюга, Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: монографія. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. 360 с.
76. Каменська, Т. О. Редько, О.Ю. Внутрішній контроль і аудит в управлінні: практ. посіб. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2015. 375 с.
77. Карий, О. І., Воськало, Н. М. Удосконалення документування резервів та забезпечень у системі бухгалтерського обліку підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 54. С. 253–258.
78. Карий, О. І., Лемішовська, О. С., Воськало, Н. М. Обліково-аналітичний інструментарій в управлінні резервами і забезпеченнями капіталу комерційного підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2021. Вип. 65. С. 104–111.
79. Кипарисов, Н.А. Основы балансоведения. Построение балансов и анализ. М.: Изд-во Наркомторга, 1928. 296 с.

80. Кияшко, О.М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством : автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.09. Київ, 2011. С. 21.

81. Ковтун, Т. В. Система внутрішнього контролю як невід'ємний елемент операційної системи підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. Хмельницький, 2012. №6. С. 65-170.

82. Коблянська, І.О., Сіренко, А.А., Коблянська, Г.Ю. Методика і організація обліку та внутрішнього контролю запасів підприємства в системі управління активами. *Modern Economics*. 2018. № 7. С. 85-97

83. Козлова, М. О. Облік і контроль процесу резервування (на прикладі діяльності великих промислових підприємств України): автореф дис. канд. екон. наук : 08.06.04. Київ, 2006. 21 с.

84. Козлова, М. О. Оцінка зобов'язань в бухгалтерському обліку. *Вісник ЖДТУ: Економічні науки*. 2003. № 4 (26). С. 121-131.

85. Козлова, М. О. Пархомчук О. О. Документування процесу облікового резервування. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 1 (59). С. 90-94.

86. Козлова, М.О. Облік і контроль процесу резервування (на прикладі діяльності великих промислових підприємств України): дис.. канд. екон. наук: 08.06.04 / Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. К., 2006.

87. Концептуальна основа фінансової звітності. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (дата звернення 18.09.2019).

88. Корінько, М. Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, організація: монографія. К. : Інформат.–аналіт. агентство, 2007. 429 с.

89. Корінько, М.Д., Гриненко, І.М. Резерви як об'єкт бухгалтерського обліку: уточнення категорійнопонятійного апарату. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №4. С.15-20.

90. Корягін, М. В., Куцик, П. О. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2016. 276 с.
91. Костирко, Р. О. Контроль і аналіз в системі управління економічним потенціалом господарюючого суб'єкта: методологія та організація: монографія. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2010. 728 с.
92. Кошкаров, С. А., Куцик, П. О., Бачинський, В. І. Внутрішньогосподарський оперативний облік і контроль у системі управління діяльністю виробничих підприємств: монографія. Чернівці: Золоті литаври, 2012. 259 с.
93. Крупка, Я. Д. Відкриті та приховані резерви в системі обліку і звітності підприємств. *Вісник економіки*. 2021. № 2. С. 117-128.
94. Крупка, Я. Д. Резервна складова капіталу підприємства та її обліково-інформаційне забезпечення. *Галицький економічний вісник*. 2020. Том 66, № 5. С. 49–58.
95. Крупка, Я.Д. Облік і аналіз інвестиційної діяльності підприємств: методологія та організація: дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.04 / Тернопільська академія народного господарства. Тернопіль, 2001. 419 с.
96. Крупка, Я.Д., Порохнавець Я.А. Облік і контроль у видобувних галузях: монографія. – Тернопіль: Вид-во «Крок», 2019. 252 с.
97. Курак, А. І. Забезпечення майбутніх витрат і платежів: методичні аспекти удосконалення облікового відображення. *Вісник Львівської комерційної академії. Сер. економічна*. 2019. Вип. 57. С. 118-121.
98. Курак, А. І. Облікова політика формування забезпечень майбутніх витрат і платежів у контексті управління ризиками діяльності підприємства. *Вісник Львівської комерційної академії. Сер. економічна*. 2016. Вип. 50. С. 134-138.
99. Курак, А.І. Облік та контроль забезпечень майбутніх витрат і платежів в управлінні ризиками підприємства: дис.. канд. екон. наук: 08.00.09 / Львівський торговельно–економічний університет. Львів, 2019.

100. Кутер, М. І. Гурська, М. М. Основні напрямки вивчення історії виникнення й розвитку бухгалтерського обліку. *Незалежний аудитор*. 2014. № 10. - С. 14-29.

101. Куцик, П.О. Внутрішній контроль розрахункових операцій в системі управління будівельним підприємством. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2013. Вип. 42. С.116-122.

102. Лагунова, І. А. Сутність та принципи концепції ризик-менеджменту. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 1 (53). С. 44-52.

103. Легенчук, С. Ф., Поліщук, І. Р. Резервний капітал як інструмент мінімізації ризиків у системі стратегічного управління: обліковий аспект. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2021. № (2(49)). С. 34–39.

104. Легенчук, С.Ф., Вольська, К.О., Вагун, О.В. Документування в бухгалтерському обліку: процес ний підхід: монографія. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2016. 228 с.

105. Ловінська, Л.Г. Оцінка в бухгалтерському обліку: монографія. Київ: КНЕУ, 2006. 256 с.

106. Лоханова, Н. О. Проблеми обліку забезпечень в системі управління економічною стійкістю підприємств. *Науковий журнал «Вісник Одеського національного університету»*. Том 19. Вип. 2/6. 2014. С. 77-80.

107. Максимова, В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку: монографія. Одеса: ОДЕУ, 2005. 269 с.

108. Малюга, Н.М. Оцінка в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи: дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / Київ. – 1999.

109. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 (МСБО 1). Подання фінансової звітності. URL: <https://cutt.ly/yHusKLO> (дата звернення 20.01.22).

110. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 24 (МСБО 24). Розкриття інформації про зв'язані сторони. URL: <https://cutt.ly/pHuTaWa> (дата звернення 20.01.22).

111. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 26 (МСБО 26). Облік та звітність щодо програм пенсійного забезпечення. URL: <https://cutt.ly/INuTYqU> (дата звернення 20.01.22).

112. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 (МСБО 37). Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи. URL: <https://cutt.ly/SHuT2mU> (дата звернення 20.01.22).

113. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 (МСБО 8). Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки. URL: <https://cutt.ly/nHuRTbn> (дата звернення 20.01.22).

114. Мохняк, В.С. Організація і методика обліку та контролю у кредитних спілках: дис... кан. екон. наук : 08.00.09/ Національний університет «Львівська політехніка», Львів. 2019. 466 с.

115. Мурашко, В. М. Сторожук, Т.М. Контроль і ревізія фінансово-господарської діяльності :навч. посіб. К., Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. 311 с.

116. Нагорна, І.В. Резерви підприємства як інструмент підвищення фінансової стійкості. URL: <https://cutt.ly/eHqxDbB> (дата звернення 23.08.2019).

117. Нападовська, Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: монографія. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. 224 с

118. Олексенко, М.В. Формування резерву сумнівних боргів. Сучасний стан справ. *Вісн. Бердян. ун-ту менеджменту і бізнесу*. 2013. № 1. С. 181-184.

119. Оліховський, В.Я. Використання резервів як інструменту податкового планування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 3(7). С. 140-144.

120. Омецінська, І. Сутність забезпечень, порядок їх визнання та оцінки. *Економічний аналіз* . 2009. №6. С. 285-288.

121. Орищенко, М. М. Облік і аудит резервів капіталу: методологія та організація: автореф. дис канд. екон. наук : 08.06.04. Київ, 2009. 20 с.
122. Орищенко, М.М. Облік і аудит резервів капіталу: методологія та організація: дис.. канд. екон. наук: 08.00.09/ Київський національний торговельно-економічний університет. 2009.
123. Орлов. І. В. Бухгалтерський облік і контроль зобов'язань суб'єктів господарювання: теорія і методологія: монографія. Житомир: ЖДЕУ, 2010. 400 с.
124. Орлов. І. В. Документування та інвентаризація трансформації зобов'язань. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2010. № 30. С. 229-240.
125. Орлов, І. В. Методичні засади облікового відображення умовних зобов'язань. *Вісник ЖНАЕУ*. 2010. № 2 (27), т. 2. С. 69-79.
126. Орлов, І.В. Документування та інвентаризація трансформації зобов'язань. URL: <https://cutt.ly/ZHny2qa> (дата звернення 10.01.2019).
127. Орлова, О. В. Роль бухгалтерського обліку в управлінні ризиками факторингової діяльності. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. Вип. 3 (24). С. 379-389.
128. Осадча. Г.Г. Методи створення резерву сумнівних боргів. *Проблеми і перспективи розвитку фінансів, обліку і маркетингу в сучасному середовищі*. 2012. № 3. С. 160-169.
129. Пантелеєв, В. П., Предко, І. Ю., Тітаренко, Г. Б. Обліково-контрольне забезпечення реструктуризації підприємств: теорія, організація та методика: моногр. За заг. редакцією д.е.н., проф.. В. П. Пантелеєва. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2021. 202 с.
130. Пантелеєв, В.П., Корінько, М.Д. Внутрішній аудит: навч. посіб. за ред.. д.е.н., проф. В.О. Шевчука. Державна академія статистики, обліку та аудиту Державного комітету статистики України. К., 2006. 247 с.
131. Пантелеєв, В.П., Тітаренко, Г.Б., Предко, І.Ю. Сприяння реструктуризації підприємств засобами внутрішнього аудиту. *Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції*: мат. VII

Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 23 травня 2019 р.). Одеса: ОНЕУ, 2019. С. 179–182.

132. Пархомчук, О.О. Резерви та їх значення для організації обліку: сутність поняття. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2010. Випуск 3 (18). С. 274-283.

133. Петренко, Н.І. Документування операцій з пасивами підприємства. *Економіка: реалії часу*. 2012. № 2 (3). С. 141-146.

134. Петренко, С. М. Внутрішній контроль діяльності підприємств і його інформаційне забезпечення: теорія, методологія, організація: дис. ... д-ра екон. наук / Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. Київ, 2010. 405 с.

135. Пилипенко, Л. М. Розвиток концепцій побудови системи публічної звітності корпорацій в умовах постіндустріальної економіки: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 336 с.

136. Пилипенко, Л.М. Система публічної звітності корпорацій в умовах постіндустріальної економіки: дис... док. екон. наук : 08.00.09/ Національний університет «Львівська політехніка», Львів. 2016. 466 с.

137. Пилипенко, Л.М., Тивончук, О.І. Концептуально-методологічні підходи формування амортизаційної політики підприємства та держави. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2018. №10. С. 82-88.

138. Пилипенко, Л.М., Тивончук, О.І. Проблеми методології бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів підприємства. *Електронний науковий журнал «Приазовський економічний вісник»*. 2018. Вип. 4 (09). С. 147-151.

139. Пікуш, Ю. В., Пилипенко, Л.М. Сутність і класифікація резервів підприємства з метою їх бухгалтерського обліку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2012. № 727. С. 280-285.

140. Пікуш, Ю. В., Пилипенко, Л.М. Вплив регулятивів на об'єктивність бухгалтерського балансу. *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку»*. Вінниця, Україна, 27 вересня 2012 р. Вінниця: Вінницький національний аграрний університет.

141. Пікуш, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Принципи формування резервів у системах бухгалтерського обліку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2012. № 721. С. 211-215.

142. Пікуш, Ю.В., Пилипенко, Л.М. Резерви, забезпечення, регулятиви та фонди: проблеми термінології понять. *Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством»*. Луцьк, Україна 25 травня 2012 р. Луцьк: РВВ Луцького національного технічного університету.

143. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. №291. URL: <https://cutt.ly/vHuu9Ns> (дата звернення 20.01.22).

144. Податковий кодекс України від 04.12.10 р. № 2755-VI. URL: <https://cutt.ly/ОНqc8a2> (дата звернення 20.01.22).

145. Понокова, Д. И., Панженская, И. Г. Историко-теоретические и научно-практические аспекты идентификации резервов. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 5: Экономика*. 2015. №1 (155).

146. Предко, І.Ю. Майбутні витрати та платежі в обліково-контрольному забезпеченні діяльності підприємств України. *Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах глобалізації економіки*: зб. тез VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 3 грудня 2016 р.). Луцьк, 2016. С. 154–158.

147. Предко, І.Ю. Методичні підходи до відображення забезпечень на реструктуризацію в обліку та внутрішньому аудиті підприємств. *Соціально-*

економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. № 3. С. 29–35.

148. Предко, І.Ю. Моделі та об'єкти обліково-контрольного забезпечення діяльності підприємств України. *Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація*: зб. тез XV Всеукр. наук. конф. (Київ, 24 березня 2017 р.). Київ: Інформаційно-аналітичне агентство, 2017. С. 193–196.

149. Предко, І.Ю. Об'єкти обліку та контролю на підприємствах України при обранні стратегії реструктуризації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 16(3). С. 48–50.

150. Предко, І.Ю. Обліково-контрольне забезпечення діяльності підприємств в умовах кризи. *Облік і фінанси*. 2015. № 4(70). С. 61–66. 184.

151. Предко, І.Ю. Організаційні та методичні засади внутрішнього контролю на підприємствах при обранні стратегії реструктуризації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 15, ч. 4. С. 153–156.

152. Предко, І.Ю. Формування резервів майбутніх витрат і платежів в обліково-контрольному забезпеченні як один із шляхів зниження ризиків діяльності підприємств в умовах кризи. *Облік і фінанси*. 2016. № 3 (73). С. 31–37.

153. Про акціонерні товариства: Закон України від 06.10.2021р. № 514-VI. URL: <https://cutt.ly/zHqcbiB> (дата звернення 20.01.22).

154. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://cutt.ly/sHqvzM> (дата звернення 20.01.22).

155. Про електронні довірчі послуги: Закон України 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://cutt.ly/1HieXs8> (дата звернення 10.05.21).

156. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://cutt.ly/kHiezGh> (дата звернення 10.05.21).

157. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. №433. URL: <https://cutt.ly/YHuoJNG> (дата звернення 20.01.22).

158. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. №73. URL: <https://cutt.ly/fHqvC8X> (дата звернення 20.01.22).

159. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. №237. URL: <https://cutt.ly/qHqbtFh> (дата звернення 20.01.22).

160. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. №20. URL: <https://cutt.ly/HHqbQj1> (дата звернення 20.01.22).

161. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. №318. URL: <https://cutt.ly/PHqbGk5> (дата звернення 20.01.22).

162. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам»: Наказ Міністерства фінансів України від 28.10.2003 р. №601. URL: <https://cutt.ly/PHqbMJ5> (дата звернення 20.01.22).

163. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: Наказ Міністерства фінансів України 24.05.1995 № 88. URL: <https://cutt.ly/3HitTHJ> (дата звернення 20.01.22).

164. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://cutt.ly/jHrpcQ3> (дата звернення 10.05.21).

165. Прокопенко В. Забезпечення: поняття, види та основні правила бухобліку. URL: <https://cutt.ly/WHqx0HY> (дата звернення 10.07.2020).

166. Проскуріна, Н.М. Резерв сумнівних боргів: удосконалення методики розрахунку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Випуск 25. С. 195-199.

167. Пушкар, М. С., Чумаченко. М. Г. Ідеальна система обліку: концепція, архітектура, інформація: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2011. 336 с.

168. Пушкар, М.С. Креативний облік: створення інформації для менеджерів: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2006. 334 с.

169. Редченко, К. І. Контроль і аудит на стратегічному рівні управління підприємством: монографія. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. 360 с.

170. Редченко, К. І. Концептуальні основи розвитку контролю на стратегічному рівні управління підприємством. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. праць*. Житомир: Вид-во ЖДТУ, 2011. Вип. 3, ч. 1. С. 324-334.

171. Редченко, К. І. Облікова політика як інформаційна основа системи управлінського контролю. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2015. Т. 20, Вип. 3. С. 274-278.

172. Резерви та забезпечення. *Податки та бухгалтерський облік*. 2018. №80. URL: <https://cutt.ly/gHru2yC> (дата звернення 10.05.21).

173. Рувер, Р. Де. Как возникла двойная бухгалтерия (развитие бухгалтерии до Луки Пачоли согласно счетным книгам купцов средневековья). М: Госфиниздат, 1958. 67 с.

174. Садовська, І. Б. Проблема відносності облікової інформації та напрями її вирішення. *Облік і фінанси АПК*. 2012. №2. С. 69-73.

175. Семенів, М. І. Методологічні прийоми внутрішньогосподарського контролю. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 3 (53). С. 234-236.

176. Сердюк, В.М. Бешуля, І.В., Гевлич, Л.Л., Панкова М.М. та ін. Облікова політика підприємства: навч. посібник / під загальною редакцією В.М. Сердюк. Донецьк: Донецький національний університет, 2013. 308 с.

177. Скопенко, Н. С., П'янкova О. В. Теоретико-методологічні засади ризик- менеджменту як інструменту управління господарським ризиком. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1(17), 2(18). С. 235-243.

178. Сметанко, О. В. Теорія та практика внутрішнього аудиту в акціонерних товариствах України: монографія. Київ: КНЕУ, 2013. 436 с.

179. Соколов, Я.В. История бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 2004. 272 с.

180. Списання товарної безнадійної дебіторської заборгованості: облік й оподаткування. *Інтерактивна бухгалтерія*. 2019. №50. URL: <https://cutt.ly/3Hrofgd> (дата звернення 20.01.22).

181. Створення резервів: облік та використання. *Вісник офіційно про податки*. 2017. №46. URL: <https://cutt.ly/iHrulRt> (дата звернення 20.01.22).

182. Сто найбільших приватних компаній України 2020. *Forbes*. URL: <https://cutt.ly/jHf8Zzo> . (дата звернення 10.01.2022).

183. Сторожук, Т.М. Облікова політика підприємства: монографія. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2015. 240 с.

184. Ступницька, Т.М. Характеристика методів формування резерву сумнівних боргів. *Економіка харчової промисловості*. 2011. № 2. С. 78-80.

185. Супрунова, І.В. Розвиток оцінки в бухгалтерському обліку : дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / Житомир. – 2010.

186. Таксономія МСФЗ українською мовою. URL: <https://cutt.ly/jNPRhG> (дата звернення 20.01.22).

187. Терещенко, В.С. Забезпечення майбутніх платежів як джерело покриття витрат на ремонт основних засобів та його бухгалтерський облік. URL: <https://cutt.ly/ZHiy2qa> (дата звернення 10.01.2019).

188. Терещенко, В.С., Чацкіс, Ю.Д. Теорія та методологія бухгалтерського обліку забезпечень майбутніх витрат і платежів: монографія. Донецьк, 2010. 238 с.
189. Федулова, І. Ідентифікація господарських ризиків. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 4. С. 89-103.
190. Філозоп, О. В. Внутрішній аудит та внутрішній контроль: розмежування понять. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2009. № 4. С. 177-182.
191. Фоміна, О. В. Управлінська звітність у системі обліково-аналітичного забезпечення менеджменту підприємства. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 6 (28). С. 201-205.
192. Фоміна, О. В., Гончаренко О. М. Оцінка ризиків підприємства в системі обліку. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 3–4(2). С. 67-70.
193. Ходзицька В. В. Методичні аспекти обліку забезпечень непередбачених активів і зобов'язань відповідно до міжнародних стандартів. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. № 19. С.375-383.
194. Царук, В.Ю. Теорія і методологія обліку і аналізу в системі корпоративного управління : монографія. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2020. 404 с.
195. Цьомпа, П. Нариси економетрії і побудована на національній політекономії теорія бухгалтерського обліку. Львів: Каменяр, 2001. 223 с.
196. Чижевська, Л. В. Нормативне забезпечення внутрішнього контролю як складова управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія. Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2015. С. 173-195.
197. Шевчук, В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (проблеми теорії, організації, методології): монографія. К.: Київ держ. торг.-екон. ун-т, 1998. 371 с.
198. Яремко, І.Й. Економічні категорії в методології обліку: монографія. Львів: Каменяр, 2002. 192 с.

199. Яркіна, Н. Н. Управління підприємницьким ризиком підприємств океанічного рибальства: дис. ... канд. екон. наук : Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2005. 205 с.
200. Яценко, В. М., Пронь, Н. О. Внутрішній контроль на підприємствах України. *Проблеми розвитку та шляхи їх вирішення*: зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету. 2009. № 22. С. 3-7.
201. Яцишин. С. Р., Хаблюк, О. А. Етапи формування облікової політики підприємства. *Фінансово-податкові механізми активізації підприємництва*: зб. матеріалів доп. учасн. VI Міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 листопада 2011 р. Львів, 2011. С. 301-304.
202. Ауса, Зеянеп Суер. The Recognition of Provisions: Evidence from BIST100 Non-financial Companies. URL: <https://cutt.ly/1Hqx5wR>. (дата звернення 10.09.21)
203. Demska, Y. Peculiarities of formation of accounting policy regarding reserves of capital of enterprises. *European Journal of Economics and Management*. 2021. Volume 7, Issue 2. P.36-42.
204. Demska. Y. Pylypenko, L. Normative legal regulation of forming and accounting reserves of the enterprise. *Матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених ЕМ-2013*. Львів, Україна, 21–23 листопада 2013. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
205. Krupka, Y., Nazarova, I., Pravdiuk, N., Myskiv. L., Yevdokymova, N. Electronic settlements in the enterprise and their accounting and information support. *Independent Journal of Management & Production*. 2022. № 13 (3). P. 252-269.
206. Lehenchuk, S., Mostenska, T., Tarasiuk, H., Polishchuk, I. and Gorodysky, M. (2021), «Financial Statement Fraud Detection of Ukrainian Corporations on the Basis of Beneish Model», in Alareeni, B., Hamdan, A., Elgedawy, I. (eds), *The Importance of New Technologies and Entrepreneurship in Business Development: In The Context of Economic Diversity in Developing Countries ICBT 2020, Lecture Notes in Networks and Systems*, Vol. 194, pp. 1341–1356.

207. Lehenchuk, S., Velykyi, Y., & Belinska, S. (2018). Development of variability concept in accounting: Ukrainian context. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2018. №4(3). P. 158-164.

208. Lemishovska, Olesia, Yaremko, Iryna. Capital reserve management of public companies: accounting tools as information function of target mechanism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. Vol. 7, No. 3. P. 150–158

209. Lundholm, Russell J., Reporting on the Past: A New Approach to Improving Accounting Today (June 4, 1999). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=188308>.

210. Pylypenko, L. M., Demska, Y. V. Income as an accounting evaluation of company operating efficiency. *Annales. Universitatis Mariae Curie-Sklodovska*, 2013. № 4. P. 105-111.

211. Reid, M. M. Is the Balanced Scorecard Right for Academic Libraries? *The Bottom Line : Managing Library Finances*. 2011. Vol. 24, Iss. 2. P. 85-95.

212. What is the distinction between a reserve and a provision? URL: <http://www.accountingtools.com/questions-andanswers/what-is-the-distinction-between-a-reserve-and-a-provision.html> (дата звернення: 14.11.2018).

213. Yaremko, I., Lemishovska, O. Reserve and regulatory objects in accounting theory and practice: origins and evolution of the world accounting thought within the framework of the developments by the Western Ukrainian scientists of the 19th - middle 20th cent. (opinion from the modern age perspective). *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2019. Vol. 6, No. 1. P. 13–29.

214. Zadorozhniy, Z.-M., Krupka, Y., & Nazarova, I. Accounting and information provision of reorganization processes in emergency conditions. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2020. №2(33). P. 139–148.

215. Zicke, Julia and Czermin, Sven, The Discretionary Use of Provisions – Evidence from Germany (October 31, 2014). Available at SSRN: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2517375> .

ДОДАТКИ

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**1. Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації****1.1. Публікації у наукових фахових виданнях України**

1. Демська, Ю.В. (2020). Теоретичні та організаційні аспекти внутрішнього контролю резервів капіталу підприємств. *Міжнародний збірник наукових праць «Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу»*. Житомир. Випуск 2(46). С.18-24.

2. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2020). Вплив облікової політики щодо фінансових активів на фінансово-майновий стан і результати діяльності компаній. *Приазовський економічний вісник*. Запоріжжя. № 1 (18). С. 300-3005.

3. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2019). Організація і методика оцінювання резервів капіталу в бухгалтерському обліку. *Журнал «Облік і фінанси»*. Київ. №1 (83). С. 63-70.

4. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2018). Концептуально-теоретичні основи бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів підприємства. *Збірник наукових праць «Економічний простір»*. Дніпро. №134. С. 195-205.

5. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2014). Первинний облік резервів на підприємствах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Львів. №794. С.158 -163.

6. Демська, Ю.В. (2014). Аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання обліку резервів підприємства. *Збірник наукових праць «Економічний простір»*. Дніпропетровськ. №84. С. 139-149.

7. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2013). Вплив регулюючих статей на формат фінансової звітності. *Науковий журнал «Бізнес Інформ»*. Харків. № 1 (420). С. 261-265.

8. *Пікуш, Ю.В., Пилипенко, Л.М. (2012). Принципи формування резервів у системах бухгалтерського обліку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Львів. № 721. С. 211-215.

9. *Пікуш, Ю. В., Пилипенко, Л.М. (2012) Сутність і класифікація резервів підприємства з метою їх бухгалтерського обліку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Львів. № 727. С. 280-285.

1.2. Публікації у періодичному науковому виданні іноземної держави

10. Demska, Y. (2021). Peculiarities of formation of accounting policy regarding reserves of capital of enterprises. *European Journal of Economics and Management*. Volume 7, Issue 2. P.36-42.

11. Demska, Y. V., Pylypenko L. M. (2013) Income as an accounting evaluation of company operating efficiency. *Annales. Universitatis Mariae Curie-Sklodovska*. № 4. P. 105-111.

2. Опубліковані праці апробаційного характеру

12. Демська, Ю.В., 2021. Роль професійного судження при формуванні резервів капіталу на підприємстві. *Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації»*. Полтава, Україна, 8 лютого 2021 р. Полтава: ЦФЕНД.

13. Демська, Ю.В., 2020. Доцільність формування резервів капіталу з метою зниження податкового навантаження на підприємство. *Тези доповідей XVIII Всеукраїнської наукової конференції присвяченої пам'яті д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація»*. Київ, Україна, 26 березня 2020 р. Київ: НАСОА.

14. Демська, Ю.В., 2019. Роль резервів капіталу в управлінні ризиками підприємства. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства»*. Львів, Україна, 24-26 жовтня 2019 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

15. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М., 2019. Організаційні основи внутрішнього контролю резервів капіталу. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Розвиток інтегрованої звітності підприємств»*. – Житомир, Україна, 4-5 жовтня 2019 р. Житомир: Житомирська політехніка.

16. Демська, Ю.В., 2019. Актуальні проблеми обліку резервів капіталу. *Тези доповідей 7 Міжнародної науково-практичної конференції: «Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції»*. Одеса, Україна, 23 травня 2019 р. Харків: «Діса плюс».

17. Демська, Ю.В., 2018. Особливості формування та визнання в бухгалтерському обліку резерву майбутніх витрат. *Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації»*. Львів, Україна, 17-18 травня 2018 р. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету.

18. Демська, Ю.В., 2018. Визнання та оцінювання резерву сумнівних боргів. *Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці»*. Ужгород, Україна, 18-19 квітня 2018 р. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла».

19. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М., 2017. Підходи до оцінювання резерву на моральний (технологічний) знос основного капіталу компаній. *Тези доповідей XV Всеукраїнської наукової конференції присвяченої 30-річчю кафедри бухгалтерського обліку та пам'яті д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація»*. Київ, Україна, 24 березня 2017 р. Київ: НАСОА.

20. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М., 2015. Оцінка резервів у бухгалтерському обліку. *Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Облік, аналіз і контроль в*

системі управління суб'єктами економіки». Львів, Україна, 15-16 жовтня 2015 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

21. Демська, Ю.В., 2014. Нормативно-правове забезпечення обліку резервів підприємства. *Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Розвиток України очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти». Харків, Україна, 28 березня 2014 р. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця.*

22. Demska, Y. Pylypenko, L., 2013. Normative legal regulation of forming and accounting reserves of the enterprise. *Матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених EM-2013. Львів, Україна, 21–23 листопада 2013. Львів: Видавництво Львівської політехніки.*

23. Демська, Ю.В., Пилипенко, Л.М., 2013. Класифікація резервів в бухгалтерському обліку. *Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку». Вінниця, Україна, 3-4 жовтня 2013 р. Вінниця: Вінницький національний аграрний університет.*

24. Демська, Ю.В., 2013. Проблеми відображення регулятивних статей у фінансовій звітності. *Тези доповідей IX Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація». Київ, Україна, 29 березня 2013 р. Київ: НАСОА.*

25. *Пікуш, Ю. В., Пилипенко, Л.М., 2012. Вплив регулятивів на об'єктивність бухгалтерського балансу. *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку». Вінниця, Україна, 27 вересня 2012 р. Вінниця: Вінницький національний аграрний університет.*

26. *Пікуш, Ю.В., Пилипенко, Л.М., 2012. Резерви, забезпечення, регулятиви та фонди: проблеми термінології понять. *Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення*

управління підприємством». Луцьк, Україна 25 травня 2012 р. Луцьк: РВВ Луцького національного технічного університету.

*Прізвище Пікуш змінено на Демська у зв'язку з одруженням

Таблиця А1

Відомості про апробацію результатів дисертації

№ з/п	Типи конференцій	Назви конференцій	Місце і дата проведення	Тип участі
1	2	3	4	5
1.	Міжнародна науково-практична конференція	Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації	Полтава, Україна, 8 лютого 2021 р.	Заочна
2.	XVIII Всеукраїнська наукова конференція присвячена пам'яті д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна	Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація	Київ, Україна, 26 березня 2020 р.	Заочна
3.	IV Міжнародна науково-практична конференція	Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства	Львів, Україна, 24-26 жовтня 2019 р.	Заочна
4.	Міжнародної наукової конференції	Розвиток інтегрованої звітності підприємств	Житомир, Україна, 4-5 жовтня 2019 р.	Заочна
5.	XVII Міжнародна науково-практична конференція	Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції	Одеса, Україна, 23 травня 2019 р.	Заочна
6.	VIII Міжнародна науково-практична конференція	Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації	Львів, Україна, 17-18 травня 2018 р.	Очна
7.	III Міжнародна науково-практична конференція	Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці	Ужгород, Україна, 18-19 квітня 2018 р.	Очна

Прожовження табл. А1

1	2	3	4	5
8.	XV Всеукраїнської наукової конференції присвяченої 30-річчю кафедри бухгалтерського обліку та пам'яті д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна	Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація	Київ, Україна, 24 березня 2017 р.	Очна
9.	Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених	Облік, аналіз і контроль в системі управління суб'єктами економіки	Львів, Україна, 15-16 жовтня 2015 р.	Очна
10.	V Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених та студентів	Розвиток України очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти	Харків, Україна, 28 березня 2014 р.	Заочна
11.	III Міжнародна конференція молодих вчених	ЕМ-2013	Львів, Україна, 21-23 листопада 2013	Очна
12.	III Міжнародна науково-практична конференція	Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку	Вінниця, Україна, 3-4 жовтня 2013 р.	Заочна
13.	IX Міжнародна науково-практична конференція	Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація	Київ, Україна, 29 березня 2013 р.	Заочна
14.	II Міжнародна науково-практична конференція	Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку	Вінниця, Україна, 27 вересня 2012 р.	Заочна
15.	V Міжнародної науково-практичної конференції	Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством	Луцьк, Україна 25 травня 2012 р.	Очна

Додаток Б

**ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВИХ ІДЕЙ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА АКТИ ПРО ВИКОРИСТАННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Національного університету
«Львівська політехніка»
д.т.н. проф. Демидов І. В.
25 2022 р.

АКТ

про використання результатів дисертаційної роботи Демської Юлії Василівни на тему «Бухгалтерський облік та контроль резервів капіталу підприємств», представлені на здобуття наукового ступеня доктора філософії, при виконанні науково-дослідної роботи кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка»

Комісія у складі – начальника НДЧ ст.досл. д.т.н. Небесного Р. В., зав. відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень к.т.н. Лазько Г. В., завідувача кафедри обліку та аналізу проф., д.е.н. Яремка І. Й. та заст. начальника планово-фінансового відділу Чулой Т. М. цим актом підтверджує, що результати дисертаційної роботи здобувача кафедри обліку та аналізу Демської Юлії Василівни використані при виконанні науково-дослідних робіт кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка» за темами: «Розвиток концептуальних і методологічних засад системи бухгалтерського обліку» (номер державної реєстрації 0115U004217), «Система обліку і звітності як інструментарій управління підприємством» (номер державної реєстрації 0115U004216).

Зокрема, Демською Ю. В. удосконалено визначення резервів капіталу підприємства як об'єкта бухгалтерського обліку, яке дає змогу вирізнити цей вид резервів з-поміж інших резервів підприємств та відображає їхнє основне призначення, а також розвинуто класифікацію резервів капіталу підприємств, яка, на відміну від існуючих, містить додаткову ознаку ідентифікованості ризиків (тема «Розвиток концептуальних і методологічних засад системи бухгалтерського обліку», розділ 2 «Удосконалення методології бухгалтерського обліку: фактори») та запропоновано підходи до формування облікової політики щодо резервів капіталу, сформульовано за кожним видом резервів капіталу умови та критерії визнання, розроблено форми первинних документів для оформлення операцій з формування та використання резервів капіталу на підприємстві (тема «Система обліку і звітності як інструментарій управління підприємством», розділ 2 «Удосконалення методики й організації бухгалтерського обліку окремих об'єктів в системі інформаційного забезпечення управління підприємством»).

Голова комісії:
начальник НДЧ,
д.т.н., ст.досл.

Р. В. Небесний

Члени комісії:

зав. відділу НОСНД, к.т.н.

Г. В. Лазько

заст. нач. відділу ПФВ

Т. М. Чулой

Завідувач кафедри ОА, д.е.н., проф.

І. Й. Яремко

Продовження додатку Б

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Професор з наукової роботи
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 д.т.н., проф. Демидов І. В.
 «24» «05» 2022 р.

АКТ

про використання результатів дисертаційної роботи Демської Юлії Василівни на тему «Бухгалтерський облік та контроль резервів капіталу підприємств», представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії, при виконанні науково-дослідної роботи кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка»

Комісія у складі – начальника НДЧ ст.досл. д.т.н. Небесного Р. В., зав. відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень к.т.н. Лазько Г. В., завідувача кафедри обліку та аналізу проф., д.е.н. Яремка І. Й. та заст. начальника планово-фінансового відділу Чулой Т. М. цим актом підтверджує, що результати дисертаційної роботи здобувача кафедри обліку та аналізу Демської Юлії Василівни використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка» за темою «Концептуальний базис адаптивного формату фінансової звітності компаній та оцінно-аналітичні засади її опрацювання» (номер державної реєстрації 0112U001220).

Зокрема, Демською Ю. В. на основі аналізу методологічної основи та систем стандартизації бухгалтерського обліку обґрунтовано вплив регулюючих статей на формат фінансової звітності (розділ 1 «Сучасний стан публічної репрезентації об'єктів обліку у фінансовій (корпоративній звітності компаній»).

Голова комісії:
 начальник НДЧ,
 д.т.н., ст.досл.

Р. В. Небесний

Члени комісії:

зав. відділу НОСНД, к.т.н.

Г. В. Лазько

заст. нач. відділу ПФВ

Т. М. Чулой

Завідувач кафедри ОА, д.е.н., проф.

І. Й. Яремко

0002903

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-27-58, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lp.edu.ua

20.05.2022 № 67-01-594

на № _____

**Довідка про використання у навчальному процесі результатів
 дисертаційної роботи на тему «Бухгалтерський облік та контроль резервів
 капіталу підприємств» Демської Юлії Василівни**

Основні положення та результати дисертаційної роботи Демської Юлії Василівни, представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 071 «Облік і оподаткування», впровадженні у навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» та застосовуються під час викладання навчальних дисциплін «Облікова політика підприємства» і «Фінансовий облік-II» (для студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування» бакалаврського рівня вищої освіти) та «Бухгалтерський облік в управлінні підприємством» (для студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування» магістерського рівня вищої освіти). Зокрема, у навчальному процесі впроваджено запропоновані Демською Ю. В.:

- підходи до формування облікової політики щодо резервів капіталу, які дають змогу на практиці з урахуванням особливостей діяльності підприємства визначити елементи облікової політики у розрізі її складових, а також посадових осіб, до компетенцій яких належить прийняття рішень щодо формування та списання резервів капіталу підприємства (дисципліна «Облікова політика підприємства», тема 5 «Облікова політика щодо капіталу і зобов'язань»);

- методіку первинного обліку резервів капіталу, яка з використанням запропонованих форм первинних облікових документів дає змогу впорядкувати документальне оформлення операцій з формування та використання резервів капіталу на підприємстві (дисципліна «Фінансовий облік-2», тема 1 «Облік власного капіталу підприємства та забезпечення зобов'язань»);

- класифікацію функцій резервів капіталу підприємств, яка, на відміну від існуючих, охоплює функцію інструмента ризик-менеджменту та встановлює позитивне/негативне значення кожної функції для діяльності підприємства, що дає змогу визначити доцільність формування резервів за їхніми видами (дисципліна «Бухгалтерський облік в управлінні підприємством», тема 11 «Бухгалтерський облік в управлінні ризиками підприємства»).

**Проректор з науково-педагогічної роботи,
 канд., техн. наук, доцент**

Давидчак О.Р.

Виконавець:
 Яремко І.Й.
 (032) 258-22-43

Продовження додатку Б

79034, м. Львів, вул. Навроцького, 33
Тел. (067) 944-944-3, (093) 943-943-3
(050) 943-943-3. www.c-fs.com.ua
E-mail: consulting-fs@outlook.com

Вих. №20/05/001 від 20.05.2022

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження Демської Ю.В. на
тему «Бухгалтерський облік та контроль резервів капіталу підприємств» в
діяльність ТОВ «Консалтинг Ф.С.»**

Запропоновані в дисертаційній роботі теоретичні та прикладні положення з обліку та контролю резервів капіталу підприємств використані в діяльності ТОВ «Консалтинг Ф.С.» з надання аутсорсингових бухгалтерських послуг. Зокрема, для документування операцій з резервами капіталу застосовано розроблені Демською Ю.В. форми первинних облікових документів, що дало змогу впорядкувати відповідні облікові процеси. При проектуванні наказів про облікову політику суб'єктів господарювання, які перебувають на бухгалтерському обслуговуванні ТОВ «Консалтинг Ф.С.», використано запропоновані здобувачем підходи до формування облікової політики щодо резервів капіталу.

Наведене засвідчує про прикладну спрямованість розробок здобувача та їхнє впровадження у практичну діяльність.

Директор
ТОВ «Консалтинг Ф.С.»

П.М. Сороковий

Аудиторська фірма УкрЗахідАудит

Свідоцтво про внесення в Реєстр суб'єктів аудиторської діяльності № 0541 від 26.01.2001р.
 адреса: 79011, м. Львів, вул. І. Рутковича, 7, офіс 11а тел (+380 32) 225-68-70, тел / факс (+380 32) 225-68-80
 e-mail: UkrZahidAudit@mail.lviv.ua; офіційний сайт: www.uza-audit.com.ua
 n / рахунок UA68 325365 00000 26007011071804 в ПАТ «КРЕДОБАНК»
 СДРПОУ 20833340, КАТОТТГ UA46060250010259421, КОПФГ 240

№2401/5 від 24 травня 2022

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Демської Юлії
 Василівни на тему «Бухгалтерський облік та контроль резервів капіталу
 підприємств»

При виконанні дисертаційної роботи «Бухгалтерський облік та контроль резервів капіталу підприємств» отримано наукові результати, які містять низку організаційно-методичних рекомендацій практичного спрямування щодо здійснення контролю за резервами капіталу підприємств. Запропоновані в дисертації підходи до організації та методичний інструментарій контролю за резервами капіталу підприємств використано при проведенні аудиторських перевірок ТОВ «Аудиторська фірма «УкрЗахідАудит». Зокрема, обґрунтовані автором контрольні дії щодо резервів капіталу застосовано при формуванні планів і програм аудиторських перевірок, а підходи до організації внутрішнього контролю – у процесі оцінювання ефективності систем внутрішнього контролю підприємств, фінансова звітність яких підлягала аудиту.

Результати дисертаційної роботи Демської Ю.В. «Бухгалтерський облік та контроль резервів капіталу» мають прикладну спрямованість, впровадження пропозицій здобувача у діяльність аудиторської фірми є доцільним, актуальним і своєчасним.

Виконавчий директор
 ТОВ «Аудиторська фірма
 «УкрЗахідАудит»

Корягін М. В.

Закінчення додатку Б

**Товариство з обмеженою відповідальністю
«БУДІВЕЛЬНА КОМПАНІЯ «ЛЕМБЕРГ СІТЬ»**

79041, Львівська обл., м. Львів, Франківський р-н., вул. Порохова, буд. 20- Б, кв.
офіс) 48
код ЄДРПОУ 43414773

№23/01 від 23.05.2022

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження Демської Ю.В. на тему
«Бухгалтерський облік та контроль резервів капіталу підприємств» в діяльність
ТОВ «Будівельна компанія «Лемберг сіть»*

У фінансову-господарську діяльність підприємства впроваджено рекомендації, запропоновані Демською Ю. В. щодо організації бухгалтерського обліку резервів капіталу. Зокрема, обґрунтовані Демською Ю.В. елементи облікової політики щодо резервів капіталу та організаційно-методичні етапи щодо формування та списання резервів капіталу дали змогу забезпечити раціональну організацію бухгалтерського обліку на підприємстві. Запропонована автором «Відомість обліку резервів капіталу» дає можливість зібрати та узагальнити інформацію про сформовані підприємством резерви капіталу та достовірно відобразити інформацію про них у фінансовій звітності.

Запропоновані автором рекомендації щодо облікового відображення резервів капіталу та розкриття інформації про них у звітності мають прикладний характер та сприятимуть підвищенню якості обліково-аналітичної інформації.

Директор
ТОВ «БК Лемберг сіть»

Волчков О. А.

Додаток В

**ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВЧИХ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ
ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ФОРМУВАННЯ ТА ОБЛІК
РЕЗЕРВІВ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ**

Таблиця В1

Назва нормативного документа	Вид резервів	Суть регулювання резервів
1	2	3
Закон України «Про акціонерні товариства» [153]	Резервний капітал	Стаття 19 регламентує створення резервного капіталу у розмірі не менше ніж 15% статутного капіталу товариства шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. До досягнення встановленого статутом розміру резервного капіталу розмір щорічних відрахувань не може бути меншим ніж 5 відсотків суми чистого прибутку товариства за рік.
Податковий кодекс України [144]	Резерв сумнівних боргів; Забезпечення для відшкодування наступних (майбутніх) витрат	П.п. 138.10.6 визнає витрати на створення резерву сумнівної заборгованості в складі інших витрат звичайної діяльності з метою оподаткування. Ст.139.1.1 та ст. 139.1.2. регламентують збільшення фінансового результату на суму витрат на створення забезпечень (резервів) майбутніх витрат та зменшення фінансового результату на суму використання забезпечень
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [154], НП (С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [158]	Всі види резервів	Визначають загальні правові засади організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні, їх мету та принципи формування, в тому числі це стосується і резервів, які є об'єктом бухгалтерського обліку
НП (С) БО 10 «Дебіторська заборгованість» [159]	Резерв сумнівних боргів	Визначає порядок формування, бухгалтерського обліку та відображення інформації про резерв сумнівних боргів у фінансовій звітності

Продовження додатку В

Продовження табл. В1

НП (С) БО 11 «Зобов'язання» [160]	Забезпечення на: виплату відпусток працівникам; виконання гарантійних зобов'язань; реструктуризацію; виконання зобов'язань при припиненні діяльності; виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів, а також додаткове пенсійне забезпечення.	Регламентує методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності. Зокрема, визначає методику класифікації, визнання, оцінювання й обліку забезпечень (які за економічним змістом фактично є резервами)
НП (С) БО 16 «Витрати» [161]	Резерв сумнівних боргів	Регламентує порядок списання на витрати резерву сумнівних боргів та визнання безнадійної дебіторської заборгованості
НП (С) БО 26 «Виплати працівникам» [162]	Забезпечення на виплату відпусток працівникам; додаткове пенсійне забезпечення	Визначає порядок створення забезпечень на виплату премій та інших заохочувальних виплат
План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [143]	Резерв сумнівних боргів, резервний капітал, забезпечення майбутніх витрат і платежів	Визначає рахунки синтетичного обліку резервів, а саме: 38 «Резерв сумнівних боргів» за дебіторами; 43 «Резервний капітал» за видами капіталу; 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» .
Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [74]	Резерв сумнівних боргів, резервний капітал, забезпечення майбутніх витрат і платежів, непередбачені активи, гарантії та забезпечення надані	Встановлює порядок застосування рахунків синтетичного обліку резервів. Для рахунку 47 наведено такі субрахунки як, 471 «Забезпечення виплат відпусток», 472 «Додаткове пенсійне забезпечення», 473 «Забезпечення гарантійних зобов'язань», 474 «Забезпечення інших витрат і платежів», 475 «Забезпечення призового фонду», 476 «Резерв на виплату джек-поту», 477 «Забезпечення матеріального заохочення», 478 «Забезпечення відновлення земельних ділянок».
Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності [157]	Резерв сумнівних боргів, резервний капітал, забезпечення майбутніх витрат і платежів	Регламентує розкриття інформації про резерви за статтями фінансової звітності

Закінчення додатку В

Закінчення табл. В1

МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [109]	Всі види резервів	Визначає вимоги щодо розкриття інформації про резерви у фінансовій звітності. Регламентує подання у примітках до фінансової звітності детальної інформації про поділ забезпечень та опис характеру призначення кожного виду резерву у власному капіталі
МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» [113]	Резерв сумнівних боргів, гарантійні зобов'язання	Визначає зумовлені невизначеністю господарської діяльності (коригування попередніх оцінок) зміни в облікових оцінках статей безнадійних боргів та гарантійних зобов'язань
МСБО 24 «Розкриття інформації про пов'язані сторони» [110]	Резерв сумнівних боргів	Регламентує розкриття інформації у фінансовій звітності про резерв сумнівних боргів за залишками заборгованості пов'язаних сторін
МСБО 26 «Облік та звітність щодо програм пенсійного забезпечення» [111]	Резерв пенсійного забезпечення	Регламентує облік та звітність за певною програмою пенсійного забезпечення та є доповненням до МСБО 19
МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [112]	Забезпечення, умовні зобов'язання, можливі зобов'язання, існуючі зобов'язання	Визначає порядок оцінювання та визнання забезпечень і зобов'язань, а також регламентує розкриття інформації щодо них у фінансовій звітності

Додаток Г

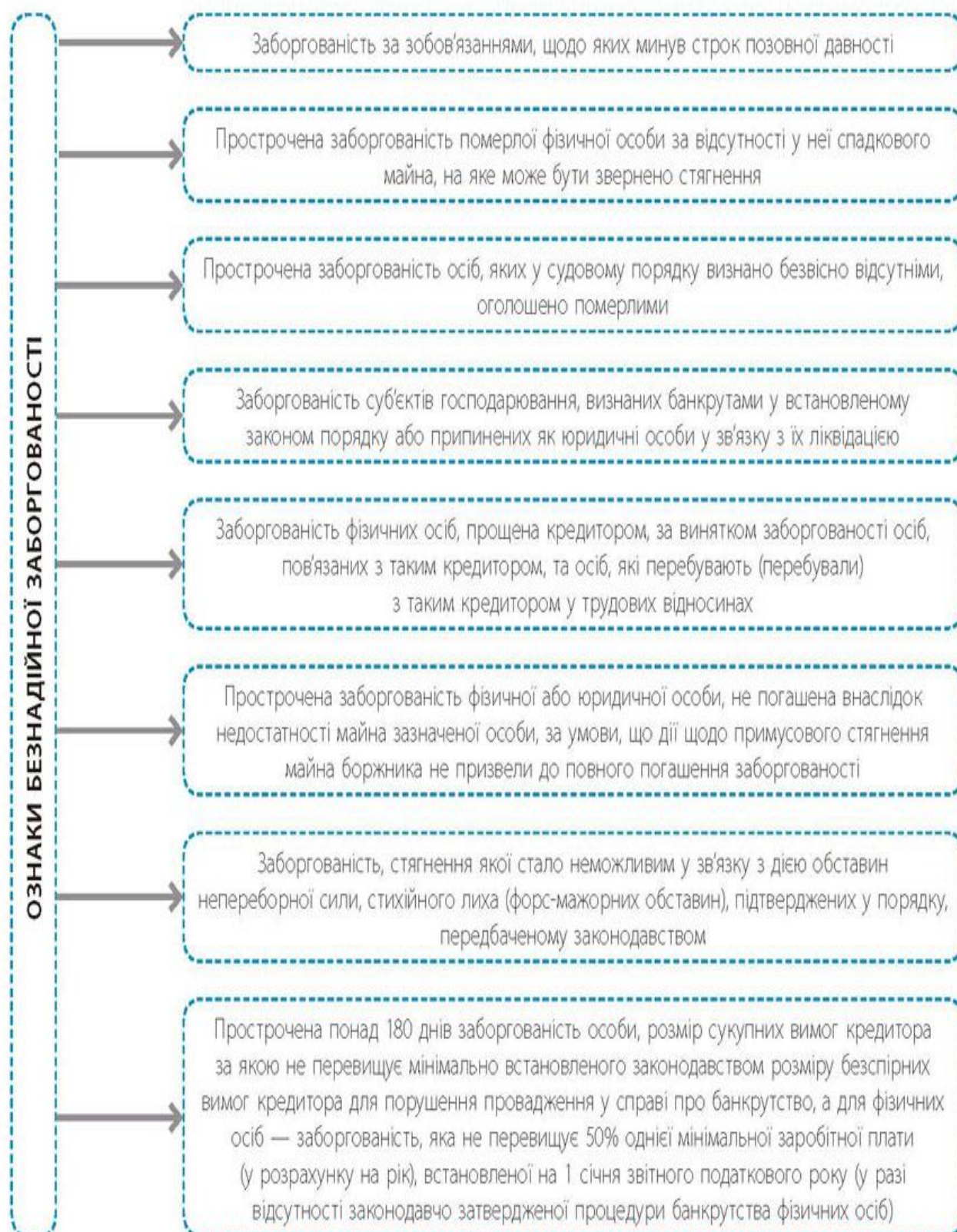
**ВПЛИВ ПОДАТКОВИХ РІЗНИЦЬ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ЧЕРЕЗ
СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕЗЕРВІВ КАПІТАЛУ, НА
ОПОДАТКОВУВАНИЙ ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ПІДПРИЄМСТВА**

Таблиця Г

Різниця, на які фінансовий результат до оподаткування збільшується:	Різниця, на які фінансовий результат до оподаткування зменшується:
Забезпечення для відшкодування наступних (майбутніх) витрат	
<p>на суму витрат на створення забезпечень (резервів) для відшкодування наступних (майбутніх) витрат (крім забезпечення (резерву) витрат на оплату відпусток працівникам, інших виплат, пов'язаних з оплатою праці, та витрат на сплату єдиного соціального внеску, що нараховується на такі виплати) відповідно до національних П(С)БО або МСФЗ</p>	<p>на суму використання створених забезпечень (резервів) витрат (крім забезпечення (резерву) витрат на оплату відпусток працівникам, інших виплат, пов'язаних з оплатою праці, та витрат на сплату єдиного соціального внеску, що нараховується на такі виплати), сформованого відповідно до національних П(С)БО або МСФЗ</p> <p>на суму коригування (зменшення) забезпечень (резервів) для відшкодування наступних (майбутніх) витрат (крім забезпечення (резерву) на відпустки працівникам, інших виплат, пов'язаних з оплатою праці, та витрат на сплату єдиного соціального внеску, що нараховується на такі виплати), на яку збільшився фінансовий результат до оподаткування відповідно до національних П(С)БО або МСФЗ</p>
Резерв сумнівних боргів	
<p>на суму витрат від списання дебіторської заборгованості понад суму резерву сумнівних боргів</p>	<p>на суму коригування (зменшення) резерву сумнівних боргів, на яку збільшився фінансовий результат до оподаткування відповідно до національних П(С)БО або МСФЗ</p>
<p>на суму витрат від списання дебіторської заборгованості понад суму резерву сумнівних боргів</p>	<p>на суму списаної дебіторської заборгованості (у тому числі за рахунок створеного резерву сумнівних боргів, що відповідає ознакам, визначеним пп. 14.1.11</p>

* Сформовано на основі джерел [181, 172].

ОЗНАКИ БЕЗНАДІЙНОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗГІДНО П.П. 14.1.11 ПУНКТУ 14.1 СТАТТІ 14 ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ ВЕЛИЧИНИ РЕЗЕРВУ СУМНІВНИХ БОРГІВ ЗГІДНО НП(С)БО 10 «ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ»

ПРИКЛАД 1. Використання методу застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості.

Згідно з наказом про облікову політику підприємства «Дніпро» поточна дебіторська заборгованість вважається сумнівним боргом, якщо оплату її прострочено на 30 і більше днів з дати, коли вона мала бути погашеною відповідно до договору або іншого документа. На попередню дату балансу у підприємства «Дніпро» за методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості сформовано резерв сумнівних боргів у сумі 500 000 грн., у тому числі 60 000 грн. резерву було сформовано виходячи з сумнівного боргу підприємства «Комета», яке прострочило більш ніж на 30 днів оплату отриманих від підприємства «Дніпро» товарів. Протягом звітного періоду підприємство «Комета» повністю сплатило свій борг у сумі 60 000 грн. У цьому самому періоді дебіторська заборгованість підприємства «Ромашка», яке прострочило більш ніж на 30 днів оплату отриманих від підприємства «Дніпро» товарів на суму 180 000 грн., стала сумнівним боргом. Інші дебітори, з урахуванням заборгованостей яких було сформовано резерв сумнівних боргів на попередню дату балансу, протягом звітного періоду поки що не погасили свої заборгованості, але надія отримати від них кошти у погашення сум боргів ще залишається. Відповідно на поточну дату балансу резерв сумнівних боргів становитиме: 500 000 грн. – 60 000 грн. + 180 000 грн. = 620 000 грн. Отже, підприємство повинно додатково збільшити резерв сумнівних боргів на суму: 120 000 грн. (620 000 грн. – 500 000 грн.). Підприємство «Дніпро» зобов'язано здійснювати коригування фінансового результату до оподаткування на суму різниць, які виникають згідно з положеннями розділу III Податкового кодексу, тому воно відповідно до пп. 139.2.1 п. 139.2 ст. 39 цього Кодексу збільшує фінансовий результат до оподаткування на суму витрат на формування резерву сумнівних боргів відповідно до національних ПБО, тобто на 120 000 грн. Розглянемо, як підприємству у бухгалтерському і податковому обліку відобразити нарахування у звітному періоді суми, на яку слід збільшити резерв сумнівних боргів.

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.	Податковий облік
		Дебет	Кредит		
1	Відображено залишок резерву сумнівних боргів на попередню дату балансу	-	38	500 000	-
2	Нараховано у звітному періоді суму, спрямовану на збільшення резерву сумнівних боргів	944	38	120 000	Фінансовий результат до оподаткування збільшується на 120 000 грн.
3	Віднесено на фінансовий результат суми в порядку закриття рахунків обліку доходів та витрат	791	944	120 000	-
4	Відображено залишок резерву сумнівних боргів на поточну дату балансу	-	38	620 000	

ПРИКЛАД 2. Визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході.

Підприємство «Орхідея» у межах методу застосування коефіцієнта сумнівності використовує спосіб визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході. Відповідно воно визначає величину резерву сумнівних боргів виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати. При застосуванні цього способу коефіцієнт сумнівності визначається як частка від ділення суми дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, що визнана безнадійною, на чистий дохід від їх реалізації на умовах наступної оплати. За умовами прикладу, що

розглядається, показники беруться за три попередні роки, відповідно коефіцієнт сумнівності дебіторської заборгованості становить 0,0006 (168 000 : 264 000 000). Залишок резерву сумнівних боргів на кінець дня 31.05.2016 р. становить 90 000 грн. За рахунок резерву сумнівних боргів у червні 2016 р. списано безнадійну дебіторську заборгованість за реалізовану готову продукцію, за якою минув строк позовної давності, у сумі 6000 грн. Чистий дохід підприємства від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати за червень 2016 р. становить 8 000 000 грн. Оскільки коефіцієнт сумнівності становить 0,0006, то підприємство здійснює нарахування резерву сумнівних боргів у червні у сумі 4800 грн. (8 000 000 грн. × 0,0006). Відповідно на кінець дня 31.06.2016 р. резерв сумнівних боргів становитиме: 90 000 грн. – 6000 грн. + 4800 грн. = 88 800 грн.

У податковому обліку згідно з пп. 139.2.1 п. 139.2 ст. 139 Податкового кодексу фінансовий результат до оподаткування збільшується на суму витрат на формування резерву сумнівних боргів відповідно до національних ПБО або МСФЗ, тобто на 4800 грн.

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.	Податковий облік
		Дебет	Кредит		
1	Відображено залишок резерву сумнівних боргів на кінець дня 31.05.2016 р.	-	38	90 000	-
2	Списано безнадійну дебіторську заборгованість за рахунок резерву сумнівних боргів	38	361	6 000	_*
3	Нараховано у червні 2016 р. суму, що спрямовується на збільшення резерву сумнівних боргів	944	38	4 800	Фінансовий результат до оподаткування збільшується на 4800 грн.
4	Віднесено на фінансовий результат суми в порядку закриття рахунків обліку доходів та витрат	791	944	4 800	-
5	Відображено залишок резерву сумнівних боргів на кінець дня 30.06.2016 р.	-	38	88 800	

*У разі списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок резерву сумнівних боргів фінансовий результат до оподаткування, визначений у фінансовій звітності, не підлягає зменшенню на суму списаної заборгованості (лист № 5388/6/99-99-19-02-02-15).

ПРИКЛАД 3. Класифікація дебіторської заборгованості за строками непогашення.

Підприємство «Говерла» у межах методу застосування коефіцієнта сумнівності використовує спосіб класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення. Для визначення коефіцієнта сумнівності на чергову дату балансу — 30.06.2020 р. підприємство для спостереження обрало період за останні півроку (січень — червень 2020 р.). Коефіцієнт сумнівності (Кс) відповідної групи дебіторської заборгованості визначається за такою формулою:

$$K_c = (\Sigma \text{Бзн} : \text{Дзн}) : i,$$

де Бзн — фактично списана безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи за n-ний місяць обраного для спостереження періоду;

Дзн — дебіторська заборгованість відповідної групи на початок n-ного місяця обраного для спостереження періоду;

i — кількість місяців в обраному для спостереження періоді.

Місяць	Фактично списано безнадійної дебіторської заборгованості, грн.			Сальдо дебіторської заборгованості відповідної групи на кінець попереднього місяця (це саме сальдо відображено на початок поточного місяця), грн.		
	1 група	2 група	3 група	1 група	2 група	3 група
Січень	4800	6400	7600	160 000	144 000	136 000
Лютий	-	3200	5600	176 000	96 000	112 000
Березень	6000	4000	-	120 000	104 000	116 000
Квітень	2400	-	6160	128 000	96 000	88 000
Травень	-	5200	-	144 000	92 000	104 000
Червень	4400	6800	11 200	136 000	112 000	128 000
Разом	17 600	25 600	30 560	X	X	X

Відобразити у бухгалтерському і податковому обліку операції з резервом сумнівних боргів потрібно наступним чином:

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.	Податковий облік
		Дебет	Кредит		
1	Відображено залишок резерву сумнівних боргів на кінець дня 31.03.20 р.	-	38	49 660	-
2	Списано безнадійну дебіторську заборгованість за рахунок резерву сумнівних боргів:				
	у квітні 20 р.	38	361	8560	.*
	у травні 20 р.	38	361	5200	.*
	у червні 20 р.	38	361	22 400	.*
3	Здійснено коригування (зменшення) резерву сумнівних боргів у червні 20 р.	38	719	366	Фінансовий результат до оподаткування зменшується на 366 грн.
4	Віднесено на фінансовий результат суми в порядку закриття рахунків обліку доходів та витрат	719	791	366	-
5	Відображено залишок резерву сумнівних боргів на кінець дня 30.06.20 р.	-	38	13 134	

*У разі списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок резерву сумнівних боргів фінансовий результат до оподаткування, визначений у фінансовій звітності, не підлягає зменшенню на суму списаної заборгованості (лист № 5388/6/99-99-19-02-02-15).

Додаток Є

ТИПОВІ ОПЕРАЦІЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ З ВИКУПУ ТА ПЕРЕПРОДАЖУ ЧАСТКИ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ

Приклад: Викуп і перепродаж частки у статутному капіталі.

ТОВ «Перспектива» за рішенням загальних зборів учасників викупило за грошові кошти в учасника (ТОВ «Вектор») частку у своєму статутному капіталі за 50000 грн. Сума вкладу ТОВ «Вектор» до статутного капіталу — 30000грн. Протягом року товариство перепродало цю частку за грошові кошти новому учаснику — ТОВ «Квадрат»: а) за 62000 грн; б) за 27000 грн. Сальдо за кредитом субрахунку 421 у ТОВ «Перспектива» на дату придбання частки становило 1000 грн. Ці операції в обліку товариство відображає так (див. табл. 1):

Таблиця Є 1

Типові операції з формування та використання резервного капіталу для придбання частки у статутному капіталі

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
<i>Придбання частки в статутному капіталі товариства в учасника</i>			
1	У зв'язку з прийняттям рішення про викуп товариством частки у своєму статутному капіталі сформовано резервний капітал у сумі вартості частки	443	43
2	Викуплено товариством частку у своєму статутному капіталі в ТОВ «Вектор»	452	672
3	Відображено зменшення частки ТОВ «Вектор» у статутному капіталі ТОВ «Перспектива»	401/Вектор	401/Частка, викуплена товариством
4	Оплачено викуплену частку в статутному капіталі товариства	672	311
5	Списано прибуток, використаний у поточному році на створення резервного капіталу	441	443
<i>Перепродаж частки в статутному капіталі товариства за ціною вище, ніж ціна придбання (варіант А)</i>			
1	Передано раніше викуплену частку новому учаснику(в межах ціни її придбання)	377	452
2	Відображено прибуток від продажу викупленої частки (62000 грн - 50000 грн)	377	421
3	Збільшено частку ТОВ «Квадрат» у статутному капіталі ТОВ «Перспектива»	401/Частка, викуплена товариством	401/Квадрат
4	Отримано від ТОВ «Квадрат» оплату частки в статутному капіталі товариства	311	377
5	Списано на підставі рішення загальних зборів учасників сформований раніше резервний капітал	43	441
<i>Перепродаж частки в статутному капіталі товариства за ціною нижче, ніж ціна придбання (варіант Б)</i>			
1	Передано раніше викуплену частку в статутному капіталі товариства новому учаснику (ТОВ «Квадрат»)	377	452
2	Відображено збиток від перепродажу викупленої частки в межах сальдо на субрахунку 421	421	452
3	Відображено збиток від перепродажу частки, який перевищує сальдо на субрахунку 421 (50000 грн -27000 грн - 1000 грн)	441	452
4	Збільшено частку ТОВ «Квадрат» у статутному капіталі ТОВ «Перспектива»	401/Частка, викуплена товариством	401/Квадрат
5	Списано на підставі рішення загальних зборів учасників сформований раніше резервний капітал	43	441
6	Отримано від учасника ТОВ «Квадрат» оплату частки в статутному капіталі товариства	311	377

**УЗАГАЛЬНЕНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ОБРАНІ ДЛЯ АНАЛІЗУ
ПІДПРИЄМСТВА**

№ з/п	Назва підприємства	Місце у рейтингу Forbes	Фінансовий результат	Сфера
1	ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат»	23	прибуток	металургія
2	АТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат»	12	прибуток	металургія
3	ПАТ «Київстар»	27	прибуток	мобільний зв'язок
4	ТОВ «АТБ-Маркет»	2	прибуток	рітейл
5	Група компаній «УКРНАФТА»	17	збиток	ПЕК
6	АТ «Концерн Галнафтогаз»	11	прибуток	ПЕК, рітейл
7	ТОВ СП «НІБУЛОН»	18	прибуток	агро
8	ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»	24	прибуток	харчова промисловість
9	ПАТ «Міжнародні Авіалінії України»	20	збиток	транспорт
10	ТОВ «Філіп морріс сейлз енд дистриб'юшн»	22	прибуток	FMCG
11	АТ «ДТЕК Західенерго»	5	прибуток	ПЕК
12	АТ «Фармак»	98	прибуток	фарма
13	ПАТ «Інтерпайп нижньодніпровський трубопрокатний завод»	16	прибуток	металургія
14	ПАТ «Запоріжсталь»	9	збиткове	металургія
15	АТ «Нікопольський завод феросплавів»	33	збиток	металургія

Додаток 3

**ЗВЕДЕНІ ДАНІ ПОКАЗНИКІВ АНАЛІЗОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ
УЗАГАЛЬНЕНІ НА ОСНОВІ ЇХ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ**

Таблиця 31

**Основні показники діяльності ПрАТ «Полтавський гірничо-
збагачувальний комбінат»**

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	12394698	22390927	25284246
2	Оборотні активи, тис. грн.	15472918	10945876	22282467
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	5268593	5164877	17340381
4	Власний капітал, тис. грн.	8466798	20894663	31946978
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	563754	907470	870810
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	18837064	11534670	14748925
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	-	-	-
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	-	-	-
9	Чистий прибуток, тис. грн.	4266090	6950284	11052315
10	Валюта балансу, тис. грн.	27871563	33089893	47566713
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	22472994	25674866	34698145

Таблиця 32

**Основні показники діяльності АТ «Південний гірничо-збагачувальний
комбінат»**

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	6700588	8707510	14725999
2	Оборотні активи, тис. грн.	6443389	6268740	22763884
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	4608051	5151227	21207550
4	Власний капітал, тис. грн.	7763387	9064917	31240714
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	1160099	1893185	2612602
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	4220500	4018148	3636567
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	111048	120635	123918
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	10583	742311	35034
9	Чистий прибуток, тис. грн.	7136056	8961002	18237328
10	Валюта балансу, тис. грн.	13143986	14976250	37489883
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	21166493	25205490	33591922

Продовження додатку 3

Таблиця 33

Основні показники діяльності ПАТ «Київстар»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	18402885	22482542	24792301
2	Оборотні активи, тис. грн.	6406452	1910465	2220714
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	888946	720096	664512
4	Власний капітал, тис. грн.	16886016	13660357	11429850
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	342121	2510553	7011906
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	7781311	8222694	8571612
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	231857	103867	96396
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	486918	1195847	1281398
9	Чистий прибуток, тис. грн.	6802455	8961220	10369859
10	Валюта балансу, тис. грн.	24809448	24393604	27013368
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	19069391	22245793	25001245

Таблиця 34

Основні показники діяльності ТОВ «АТБ-Маркет»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	6129736	8427256	21063445
2	Оборотні активи, тис. грн.	13518321	15437160	14588647
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	5906625	6594185	4387421
4	Власний капітал, тис. грн.	-333551	1733397	1901919
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	2193599	2496856	9966470
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	1778800	19634148	23783668
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	228739	305546	357141
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	1656	941	1699
9	Чистий прибуток, тис. грн.	180127	4405437	5768666
10	Валюта балансу, тис. грн.	19648057	23864416	35652092
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	85728719	104910343	123864393

Продовження додатку 3

Таблиця 35

Основні показники діяльності Група компаній «УКРНАФТА»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	24023883	28811626	26109511
2	Оборотні активи, тис. грн.	16351509	14341799	12018671
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	6582507	6971860	6006296
4	Власний капітал, тис. грн.	6301799	6042843	9496081
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	2272030	2965335	17543665
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	31801563	34145247	11088436
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	-	-	-
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	-	-	-
9	Чистий прибуток, тис. грн.	6200003	-3914159	4046080
10	Валюта балансу, тис. грн.	40375392	43153425	38128182
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.		29257109	36142674

Таблиця 36

Основні показники діяльності АТ «Концерн Галнафтогаз»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	8606063	8660432	10155566
2	Оборотні активи, тис. грн.	2052089	1792764	1411330
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	74115	338447	196580
4	Власний капітал, тис. грн.	3533447	4475130	5993402
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	2920311	1583940	2373464
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	4216831	4402952	3210072
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	203205	149667	173650
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	362921	7705	5642
9	Чистий прибуток, тис. грн.	216607	941594	1454645
10	Валюта балансу, тис. грн.	10670589	10462022	11576938
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	2491130	3048375	1907375

Продовження додатку 3

Таблиця 37

Основні показники діяльності ТОВ СП «НІБУЛОН»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	21357811	22711815	25037690
2	Оборотні активи, тис. грн.	11090709	6982664	8803087
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	1145382	332579	86965
4	Власний капітал, тис. грн.	10802206	12143018	12286335
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	10289602	8873465	3870183
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	11356712	8677996	17684259
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	0	0	0
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	146660	176104	272131
9	Чистий прибуток, тис. грн.	1009942	1358212	-1776378
10	Валюта балансу, тис. грн.	32448520	29694479	33840777
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	25141525	27666784	25840227

Таблиця 38

Основні показники діяльності ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	903759	1266136	2682355
2	Оборотні активи, тис. грн.	87965	133380	319491
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	71950	102545	113648
4	Власний капітал, тис. грн.	549086	887416	1892673
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	30499	23454	57608
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	412139	488646	1051565
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	10538	11714	17675
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	16981	25184	40944
9	Чистий прибуток, тис. грн.	11125	8330	5257
10	Валюта балансу, тис. грн.	991724	1399516	3001846
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	373344	470093	638817

Продовження додатку 3

Таблиця 39

Основні показники діяльності ПАТ «Міжнародні Авіалінії України»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	13719946	12791241	7786565
2	Оборотні активи, тис. грн.	2797223	2158349	1523873
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	1727521	1391254	857244
4	Власний капітал, тис. грн.	-8531550	-686281	-11720830
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	12994391	10314546	7397351
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	12054328	11514325	13283357
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	945218	720031	764035
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	411164	392 792	402197
9	Чистий прибуток, тис. грн.	2872135	1634390	-4548170
10	Валюта балансу, тис. грн.	16517169	14952590	931038
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	27715983	27573318	7647584

Таблиця 310

Основні показники діяльності ТОВ «Філіп морріс сейлз енд дистриб'юшн»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	277957	371662	441036
2	Оборотні активи, тис. грн.	7753504	8357206	10571389
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	1363012	1543175	1839215
4	Власний капітал, тис. грн.	0	1155550	1510591
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	965841	187338	177831
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	7065620	7385980	9324003
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	19939	84273	258409
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	490	509	4967
9	Чистий прибуток, тис. грн.	21395	345645	331672
10	Валюта балансу, тис. грн.	8031461	8728868	11012425
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	20684527	25560857	29964183

Продовження додатку 3

Таблиця 311

Основні показники діяльності АТ «ДТЕК Західенерго»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	11205351	8675853	4958382
2	Оборотні активи, тис. грн.	3590540	6532196	4428072
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	1986841	3965585	2389374
4	Власний капітал, тис. грн.	4398233	-1229140	-6186397
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	1880057	1721802	2548636
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	8517601	14715369	13024226
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	66976	71868	84542
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	1502953	2694197	444853
9	Чистий прибуток, тис. грн.	-1654924	-5013727	-2531190
10	Валюта балансу, тис. грн.	14795891	15208031	9386465
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	25273810	22410618	17296921

Таблиця 312

Основні показники діяльності АТ «Фармак»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	3023665	3450338	4333236
2	Оборотні активи, тис. грн.	2905317	3193762	4094314
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	1406770	1135182	1237025
4	Власний капітал, тис. грн.	4283273	5211569	6249565
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	299263	475809	574439
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	1346446	956722	1603546
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	32580	18658	16376
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	29551	48771	23751
9	Чистий прибуток, тис. грн.	1005689	1050206	1137755
10	Валюта балансу, тис. грн.	5928982	6644100	8427550
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	6618911	6541750	7515344

Продовження додатку 3

Таблиця 313

**Основні показники діяльності ПАТ «Інтерпайп нижньодніпровський
трубопрокатний завод»**

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	3485760	4115335	4209948
2	Оборотні активи, тис. грн.	15583397	16589153	14309374
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	12651272	12958425	11286907
4	Власний капітал, тис. грн.	1113061	4677387	4676228
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	511829	2460156	3281211
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	17444267	13566945	10561907
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	331907	333845	329335
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	2202311	2406326	3340027
9	Чистий прибуток, тис. грн.	1027889	3562297	22905
10	Валюта балансу, тис. грн.	19069157	20704488	18519346
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	13664542	14624632	9471574

Таблиця 314

Основні показники діяльності ПАТ «Запоріжсталь»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	25411269	30048222	30247602
2	Оборотні активи, тис. грн.	45814731	32828851	36211207
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	16988459	8463927	8641853
4	Власний капітал, тис. грн.	33417958	33168502	30903344
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	3019793	3743708	3357553
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	34788498	27965128	32198177
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	175771	216761	288541
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	2473307	648461	735733
9	Чистий прибуток, тис. грн.	5053802	-3880311	-3142446
10	Валюта балансу, тис. грн.	71226551	64877338	66459074
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	58878342	46211742	45375570

Закінчення додатку 3

Таблиця 315

Основні показники діяльності АТ «Нікопольський завод феросплавів»

№ з/п	Назва показника	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Необоротні активи, тис. грн.	7604540	7486506	7395191
2	Оборотні активи, тис. грн.	9053707	9970933	12218480
3	Торгова та інша дебіторська заборгованість, тис. грн.	4887091	4577846	6803340
4	Власний капітал, тис. грн.	3646762	3031477	3505583
5	Довгострокові зобов'язання, тис. грн. (розділ II)	1197767	970394	876630
6	Поточні зобов'язання, тис. грн. (розділ III)	11813718	13455568	15231458
7	Поточні забезпечення, тис. грн. (р.1660)	217296	443001	417233
8	Інші поточні зобов'язання, тис. грн.	7516612	7649059	7752347
9	Чистий прибуток, тис. грн.	290887	-584370	456163
10	Валюта балансу, тис. грн.	16658247	17457439	19613671
11	Чистий дохід від реалізації продукції(товарів, робіт, послуг), тис. грн.	19604330	16315914	12523363